

Funded by
the European Union

**Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Факультет дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної**

Funded by
the European Union

МОНОГРАФІЯ

«ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА ДІТЕЙ: СИНЕРГІЯ УКРАЇНСЬКО-ЄВРОПЕЙСЬКИХ ВІДНОСИН»

у рамках проєкту

Erasmus + Jean Monnet Module

Project: 101085524 — EcoEdEU — ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH

**«Ecological education of preschool and primary school children:
a European approach»**

Вінниця – 2024

Funded by
the European Union

УДК 373.2/3.016:502/504(477:4)

E45

Рекомендовано до друку Вченою радою факультету дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол №11 від 28.06.2024 року)

РЕЦЕНЗЕНТИ

Алла КОЛОМІЄЦЬ – доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Тетяна ВАСЮТІНА – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри початкової освіти та інноваційної педагогіки Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Екологічна освіта дітей: синергія українсько-європейських відносин : монографія / За ред. групи проекту Erasmus + Jean Monnet Module Project: 101085524 — EcoEdEU — ERASMUS-JMO-2022-HEITCH-RSCH «Ecological education of preschool and primary school children: a European approach» : І. Стахової, Н. Казьмірчук, І. Карук, Н. Баярко. Вінниця, ТВОРИ, 2024. 219 с.

Ecological education of children: synergy of Ukrainian-European relations : monograph / Erasmus + Jean Monnet Module Project: 101085524 — EcoEdEU — ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH «Ecological education of preschool and primary school children: a European approach»: I. Stakhova, N. Kazmirchuk, I. Karuk , N. Baiurko. TVORY, Vinnytsia, 2024. 219 p.

ISBN 978-617-552-698-9

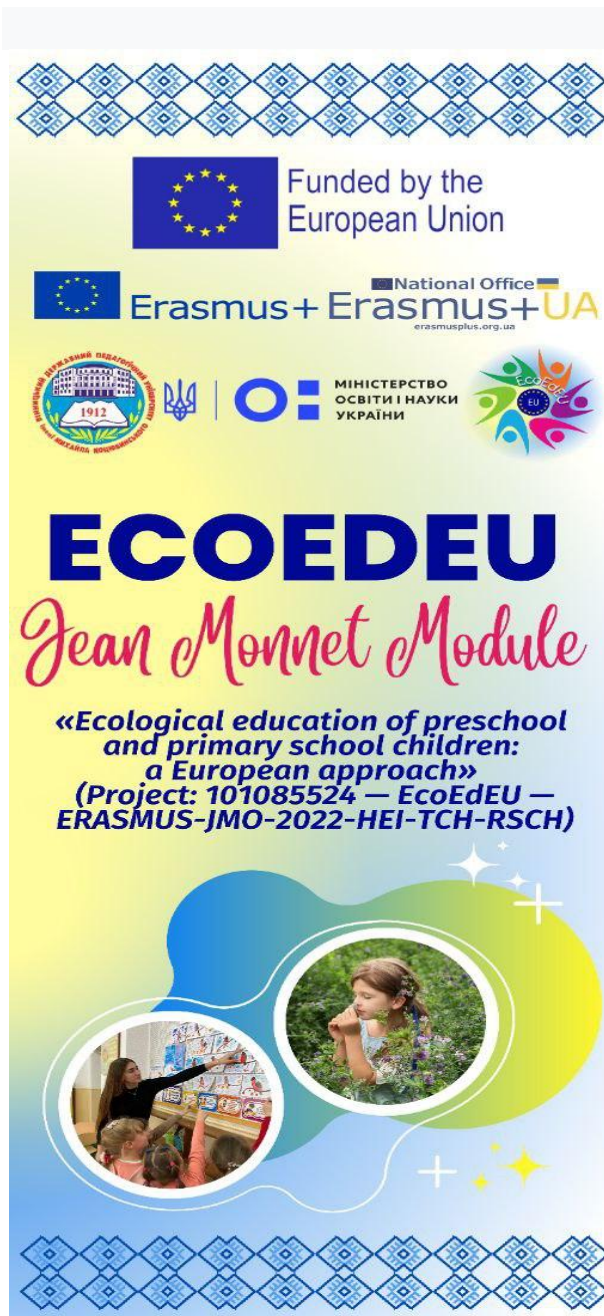
У монографії розкриті актуальні питання екологічної освіти дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в Україні та країнах Європейського Союзу, зацентровано увагу та інноваційних шляхах підготовки майбутніх учителів до екологічної освіти підростаючого покоління.

The monograph reveals the topical issues of ecological education of preschool and primary school students in Ukraine and the countries of the European Union, and focuses on innovative ways of preparing future teachers for environmental education of the younger generation.

Funded by
the European Union

INTRODUCTION

Ecological education is an important aspect of the modern education system, which helps to form a responsible attitude towards the natural environment in the younger generation. In the countries of the European Union and in Ukraine, ecological education develops in different ways, but it has many common elements aimed at achieving sustainable development and environmental awareness of the population. State programs and initiatives are aimed at increasing the level of knowledge of the younger generation about ecology and involving them in environmental protection actions.

The monograph presents topical issues of ecological education for children of preschool and primary school age, focusing attention on leading European practices and methods of their implementation in the Ukrainian education system.

The monograph reveals the specifics of training future preschool teachers and primary school teachers to implement European experience in children's ecological education.

The monograph presents the results of the Erasmus + Jean Monnet Module Project: 101085524 — EcoEdeU — ERASMUS-JMO-2022-HEITCH-RSCH «Ecological education of preschool and primary school children: a European approach».

ЗМІСТ

Тетяна Коваль. <i>Виховання еколого-доцільної поведінки дітей старшого дошкільного віку в процесі діяльності в куточку живої природи.</i>	5-46
Наталія Казьмірчук. <i>Сучасні підходи до екологічної освіти учнів початкової школи у контексті українсько-європейської співпраці.</i>	46-83
Наталія Франчук. <i>Особливості формування екологічної свідомості молодших школярів у процесі ігрової діяльності: українські та європейські практики.</i>	84-123
Надія Комарівська. <i>Формування наукової картини світу молодших школярів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ»</i>	123-165
Михайло Вацьо. <i>Підготовка майбутніх учителів до екологічної освіти школярів засобами музичного мистецтва.</i>	166-192
Наталія Баюрко. <i>Інтеграція європейського досвіду екологічної освіти у процесі професійної підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін.</i>	192-218

УДК 373.2.015.31:502/504

Тетяна Коваль, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри мистецьких дисциплін дошкільної і початкової освіти, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, <https://orcid.org/0000-0001-9626-9589>

ВИХОВАННЯ ЕКОЛОГО-ДОЦІЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ДІЯЛЬНОСТІ В КУТОЧКУ ЖИВОЇ ПРИРОДИ

Анотація. У статті визначено, що екологічно-доцільна поведінка передбачає такий тип відносин людини і природи, в основі якого закладене активне пізнання, освоєння природи, з метою її охорони, збереження, відтворення, примноження. У статті розкрито потенціал куточка живої природи, визначено, що робота в ньому сприяє вихованню екологічно-доцільної поведінки дітей, розвитку їх чуттєвої сфери та емпатії по відношенню до навколишнього середовища, засвоєнню необхідних знань з природознавства, оволодінню практичними, дослідницькими вміннями і навичками. Теоретичний аналіз проблеми формування екологічно-доцільної поведінки дітей дав можливість визначити критерії, показники та рівні вихованості еколого-доцільної поведінки дітей дошкільного віку. У статті представлені діагностичні дані, що представляють здатність дітей діяти згідно визначених правил поведінки у природі; наявність морально-естетичних, духовних, ціннісних орієнтирів у спілкуванні з природним довкіллям; наявність активних природоохоронних дій та навичок тощо.

У статті зацентовану увагу на використанні куточка живої природи у країнах Європейського Союзу та в Україні під час роботи з дошкільниками. Розкрито значення та особливості проведення спостережень, дослідів, наголошено на способах організації індивідуальної та колективної праці,

доручень, чергувань у куточку живої природи. У статті звернено увагу на необхідності врахування психолого-педагогічних особливостей дітей старшого дошкільного віку в процесі природничо-екологічного навчання і виховання; створенні емоційно-цінісної основи під час ознайомлення дошкільників із жителями куточка природи; комплексному підході до ознайомлення дітей із мешканцями куточка живої природи на основі міжпредметних зв'язків; організації творчої діяльності у куточку живої природи; створенні сприятливого мікроклімату в дитячому колективі.

Ключові слова: куточок живої природи, діти дошкільного віку, еколого-доцільна поведінка.

Tetiana Koval, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Art Disciplines of Preschool and Primary Schools Education of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, <https://orcid.org/0000-0001-9626-9589>

UPBRINGING OF ENVIRONMENTALLY-GOOD BEHAVIOR OF CHILDREN OF OLDER PRESCHOOL AGE IN THE PROCESS OF ACTIVITIES IN THE CORNER OF LIVING NATURE

Abstract. The article defines that ecologically appropriate behavior presupposes such a type of relationship between human and nature, which is based on active cognition and development of nature, with the aim of its protection, preservation, reproduction, and reproduction. The article reveals the potential of the corner of living nature, it is determined that work in it contributes to the education of ecologically appropriate behavior of children, the development of their sensory sphere and empathy in relation to the environment, the assimilation of the necessary knowledge of natural science, the mastery of practical, research skills

and abilities. The theoretical analysis of the formation of ecologically appropriate behavior of children problem made it possible to determine the criteria, indicators and levels of upbringing of ecologically appropriate behavior of preschool children. The article presents diagnostic data representing children's ability to act according to the defined rules of behavior in nature; the presence of moral-aesthetic, spiritual, value orientations in communication with the natural environment; availability of active environmental protection actions and skills, etc.

The article focuses on the use of a corner of living nature in the countries of the European Union and in Ukraine during work with preschoolers. The meaning and peculiarities of conducting observations and experiments are revealed, the ways of organizing individual and collective work, assignments, rotations in the corner of living nature are emphasized. The article draws attention to the need to take into account the psychological and pedagogical features of older preschool children in the process of natural and ecological education and upbringing; creation of an emotional and value basis during the introduction of preschoolers to the inhabitants of the corner of nature; a comprehensive approach to familiarizing children with the inhabitants of a corner of living nature based on interdisciplinary connections; organization of creative activities in the corner of living nature; creation of a favorable microclimate in the children's team.

Key words: corner of living nature, children of preschool age, environmentally appropriate behavior.

Постановка проблеми. Зважаючи на масштабні екологічні проблеми нашого суспільства, першочерговим завданням освіти є виховання природничо свідомої та гуманної особистості, яка має сформовану природничо-екологічну компетентність, здатна розумно ставитися до навколишнього середовища, зберігати та примножувати його ресурси. Природа є джерелом духовного розвитку і становлення особистості.

Розвивати любов та милосердя до природи варто починати ще з раннього дитинства на рівні чуттєвого сприймання та творчого переосмислення. Дошкільний вік є сенситивним щодо формування природничо-екологічного ставлення дітей до природи. Саме в цьому віці вони безболісно й невимушено, часто в грі, опановують основи гуманної середовищної поведінки, яка згодом трансформується в основи особистісної поведінки. Сучасна дошкільна освіта оперує різними засобами організації спілкування дітей з природою. Першим кроком пізнання та дослідження навколишнього середовища сприяє куточок живої природи дошкільного закладу, де знаходяться кімнатні рослини та деякі тварини. Гармонійне співіснування, догляд за мешканцями куточка, використання його як дидактичного засобу пізнання природи, організація творчої діяльності в куточку живої природи облагороджує дитину, робить її спостережливішою, співчутливішою, здатною помічати та цінувати красу навколишнього середовища.

Аналіз досліджень і публікацій. У Законі України «Про освіту» підкреслюється необхідність виховання відповідального ставлення до природи та довкілля. У Законі України «Про дошкільну освіту» визначено, що зміст дошкільної освіти має включати виховання основ екологічної культури, цей закон сприяє формуванню екологічно доцільної поведінки у дітей і ставить завдання розвивати навички бережного ставлення до природи. Базовий компонент дошкільної освіти України описує, що діти старшого дошкільного віку мають розуміти прості принципи природозбереження та оволодівати основними правилами екологічно доцільної поведінки, документ підкреслює важливість інтеграції екологічної освіти в щоденну діяльність дітей. У Концепції екологічної освіти наголошується на важливому значенні куточка живої природи для формування екологічної свідомості дитини. У Законі «Про охорону навколишнього природного середовища» вказано, що підвищення екологічної культури суспільства забезпечується освітою та

вихованням у галузі охорони навколишнього природного середовища, у тому числі в дошкільних навчальних закладах. Формування екологічно-доцільної поведінки дітей дошкільного віку в Україні є одним із важливих напрямів сучасної педагогіки. Багато науковців досліджують це питання, зокрема, Г. Беленька (досліджує формування у дітей дошкільного віку стійкої мотивації до екологічно доцільної поведінки); З. Хитра (займається питаннями екологічного виховання та формування природоохоронних навичок у дітей дошкільного віку), Н. Горобаха (вивчає особливості екологічної освіти на етапі дошкільного навчання); Н. Лисенко (займається дослідженням психологічних аспектів формування екологічно доцільної поведінки у дітей дошкільного віку); Л. Іщенко (досліджує питання раннього формування екологічної культури у дітей дошкільного віку); **Л. Присяжнюк** (працює над питаннями еко-орієнтованої освітньої діяльності в дошкільних закладах); Н. Глухова (досліджує формування екологічної свідомості у дітей за допомогою інтегративних занять, які поєднують спостереження, творчість і гру); К. Крутий (працює над питаннями впровадження STREAM-освіти у процес навчання дітей, зокрема, опанування природничо-екологічними знаннями та уміннями).

Мета статті – розкрити особливості діяльності дітей у куточку живої природи як провідного засобу виховання еколого-доцільної поведінки.

Виклад основного матеріалу. Євроінтеграційна політика нашої держави впливає на світоглядні орієнтири суспільства, актуалізує проблему емпатійного ставлення населення до навколишнього середовища, корекції ціннісних природничих установок та утвердження гуманного соціально-морального ставлення людини до природи. Виховання екологічно-доцільної поведінки дитини починається ще із закладу дошкільної освіти та передбачає володіння дошкільниками ґрунтовними знаннями про рівноцінний симбіоз людини та природи, усвідомлення екологічних проблем нашої держави та

здатність до пошуків їх вирішення; прояв гуманного ставлення дитини до навколишнього середовища та активну участь у його збереженні.

У працях дослідників (Т. Bouman, Е. Werff, G. Perlaviciute, L. Steg, M. Martiskainen, S. Axon) описано, що у країнах Європейського Союзу особливу увагу звертають на виховання еколого-доцільної поведінки дітей. У польських дошкільних закладах велике значення надається інтерактивним формам навчання, де дітей залучають до догляду за рослинами і дрібними тваринами. Діти навчаються поливати рослини, спостерігати за ростом квітів і зелені, годувати рибок або дрібних гризунів. У Республіці Польща також популярні сезонні спостереження за природою в куточках живої природи, які допомагають дітям краще розуміти цикли природи. Німецькі дитячі садки акцентують увагу на природозберігаючих ідеях і сталому розвитку. Діти вчаться сортувати відходи, доглядати за рослинами, а також організовують міні-сади з пряними травами або овочами. У Німеччині особливо популярні лісові дитячі садки, де діти проводять значну частину часу на природі, спостерігаючи за місцевою флорою і фауною, та вчаться взаємодіяти з довкіллям відповідально. У Швеції куточки живої природи в дошкільних закладах інтегруються в концепцію природного середовища, де діти мають можливість багато часу проводити на свіжому повітрі. Тут діти активно залучаються до догляду за природою: їм дозволяють не тільки поливати рослини, але й висаджувати нові. Шведські педагоги акцентують на важливості пояснення дітям взаємозв'язків у природі та відповідальності за неї. Фінські дошкільні заклади надають великого значення вихованню дітей на природі. Дошкільники залучаються до догляду за рослинами і спостереженнями за змінами в природі, а це закладає основи екологічної грамотності. У Фінляндії куточки живої природи часто розташовані як на території садка, так і в природних парках, де діти мають змогу побачити тварин у природному середовищі. У Італії куточки живої природи

орієнтовані на те, щоб діти могли взаємодіяти з різноманітними об'єктами флори та фауни. У багатьох італійських дитячих садках створюються міні-города, де діти саджають квіти та овочі, а також доглядають за рослинами протягом усього року. Це допомагає дітям розуміти природні процеси та вчить їх дбати про рослини з маленького віку. Французькі дошкільні заклади відомі підходом «освіта через дослідження». У куточках живої природи діти вивчають цикли життя рослин і дрібних тварин, спостерігають за комахами, досліджують поведінку равликів і черв'яків. Такий підхід допомагає дітям розвивати інтерес до науки та пізнання світу природи [20], [21].

В Україні виховання еколого-доцільної поведінки дітей регламентовано низкою документів. Так, аналізуючи змістову лінію «Дитина в природному довкіллі» Базового компонента дошкільної освіти, ми визначили, що вона спрямована на усвідомлення дошкільником себе частинкою великого світу природи; набуттям знань про необхідність дотримання правил доцільного природокористування, чистоти природного довкілля, бережного використання природних багатств, води, електричної, теплової енергії в побуті; прикладає домірні зусилля зі збереження, догляду та захисту природного довкілля [1]. Сучасні програми («Дитина», «Малятко», «Природа і рух», «Юний еколог», «Ми», «Павутинка», «STREAM або Стежинки у Всесвіт») допомагають вихователям формувати екологічно-доцільну поведінку дітей, акцентуючи увагу на екологічних проблемах (ознайомлення дітей із залежностями між об'єктами живої та неживої природи, екосистемами), естетико-екологічному та моральному вихованні дітей. Програми дошкільного екологічного виховання дозволяють ще ширше відкрити чудовий світ навколишньої природи дітям. Адже у дитини дошкільного віку формується основа для подальшого сприйняття природного середовища та здобуття екологічної освіти.

Дослідниця З. Плохій наполягає на тому, у процесі формування екологічно-доцільної поведінки дітей дошкільного віку відіграють важливу роль два аспекти: засвоєння природничо-екологічних знань та їх трансформація у ставлення. Знання – обов'язковий компонент процесу формування екологічно-доцільної поведінки, а ставлення – його кінцевий продукт. Бо ж, коли дитина нічого не знає про об'єкт природи, то й ставиться до нього байдуже. Дослідниця переконана, що однією із умов ефективного формування екологічно-доцільної поведінки дітей дошкільного віку є дотримання вихователями основних принципів ознайомлення дітей із природним довкіллям. Принцип – основне похідне положення якої-небудь теорії, вчення тощо; керівна ідея, правило діяльності. У методиці ознайомлення дошкільників із довкіллям З.Плохій виділяє такі принципи: науковості, доступності, системності, енциклопедичності, інтеграції, концентричності, орієнтації на екологічно доцільну поведінку, конструктивізму, наступності [14, с. 9].

Принцип доступності передбачає визначення доцільного обсягу подачі фактичного матеріалу для дошкільників, пояснення наукових термінів простою, зрозумілою мовою та постійне ілюстрування їх на об'єктах найближчого навколишнього середовища; пояснення змісту навчального матеріалу із залученням образних порівнянь, казкових та ігрових персонажів тощо. *Принцип системності* – один із найскладніших та найважливіших у процесі формування в дітей екологічно-доцільної поведінки [4, с. 102]. З. Плохій переконана, що матеріал, упорядкований у цілісну систему з простим принципом побудови, легше засвоюється, ніж розрізнений [14, с. 7]. Дослідженнями А. Богуш та Н. Гавриш доведено, що дошкільник здатний у процесі предметно-чуттєвої діяльності зрозуміти істотні центральні зв'язки явищ та відтворити їх у формі уявлень. Важливим також є положення про те, що при засвоєнні дітьми систематизованих знань формується загальна

стратегія пізнавальної діяльності, яка розгортається за певною логічною схемою – від виокремлення окремого об'єкта до встановлення його зв'язків із середовищем та іншими об'єктами, в системі яких він існує. Така логіка пізнання формує установку на пошук прихованих, внутрішніх зв'язків у природі, що важливо для усвідомлення дошкільнятами екологічних взаємозв'язків [4, с. 103-105]. *Принцип енциклопедичності* полягає в засвоєнні дітьми певного обсягу та змісту знань про природу, завдяки яким вони орієнтуються у світі тварин, рослин, об'єктах неорганічної природи, найпоширеніших явищах природи. Наявність різногалузевих знань може стати підґрунтям для формування елементарної картини світу, сприятиме успішному засвоєнню змісту програми. *Принцип інтеграції* забезпечується самим характером екологічних знань, що поєднують у своєму змісті різні наукові галузі. Інтеграція передбачає екологізацію діяльності вихователя та різних видів діяльності дитини. Особливості організації освітньої роботи з дошкільниками в закладі дошкільної освіти дають змогу створювати більш оптимальні умови для реалізації цього принципу. *Принцип концентричності* виходить зі специфіки організації освіти дошкільників, цілісного сприймання ними навколишнього середовища. Цей принцип тісно пов'язаний з попередніми принципами енциклопедичності та інтеграції, оскільки полягає у ознайомленні дітей із зовнішніми властивостями об'єктів природи та поступовому переході до пізнання внутрішніх істотних зв'язків у довкіллі. В такий спосіб відбувається формування достатнього розуміння цілісної картини природи дошкільниками.

Принцип орієнтації на екологічно доцільну поведінку полягає у відборі обсягу та змісту знань про найближче природне оточення, які можна доволіно актуалізувати у повсякденній взаємодії зі світом природи (а не накопичувати на майбутнє) і які допомагають передбачати наслідки власного поведіння стосовно його об'єктів [4, с. 110].

Досліджуючи особливості ознайомлення дітей дошкільного віку з природним довкіллям, Н. Лисенко виокремила такі принципи навчання дітей: *принцип інтеграції знань*, що передбачає тісний взаємозв'язок виконання природничих завдань із художньо-мовленнєвою, трудовою, продуктивною, ігровою, конструктивною, комунікативною діяльністю; *принцип цілісності та системності* забезпечує формування у дошкільників цілісної картини світу; *принцип дідичної взаємодії*, метою якого є формування уявлень дитини в системах: «організм-середовище», «особистість-довкілля», «дитина-соціум»; *принцип ізоморфізму* враховує взаємодію дошкільника як особистості із зовнішнім світом, сприяє його входженню у процес діяльності, утворенню «особистісного світу дитини»; *принцип забезпечення позитивного емоційного ставлення* реалізується вихователем у процесі організації різних видів діяльності дітей, коли кожна дитина одержує емоційне задоволення від роботи, спілкування, власних і колективних досягнень [9, с. 407].

Науковиця Н. Глухова виділяє такі принципи як: *урахування культурно-етнографічних особливостей краю*, що вимагає максимального використання культури, звичаїв, традицій тієї місцевості, у якій розташований дошкільний заклад; *принцип єдності зовнішніх впливів довкілля і внутрішніх умов*, тобто переведення способів пізнавальної діяльності дітей із плану соціальної свідомості у план свідомості індивідуальної; *принцип наочності й об'єктивності*, тобто дитина безпосередньо сприймає предмети та явища довкілля або їх замітники (ілюстрації, картини, макети, муляжі, відеофільми тощо); *принципи екологізації і валеологізації* передбачають формування у процесі ознайомлення дітей з довкіллям екологічного ставлення до довкілля і до самого себе, виховання у дітей екологічного мислення, озброєння їх екологічними взаєминами організму з довкіллям [6, с. 12].

Дослідниця Н. Пустовіт виокремлює такі принципи формування еколого-доцільної поведінки:

- ✓ *принцип забезпечення поліпотребнісної поведінки*, що ґрунтується на залежності: чим більше мотивів впливають на поведінку дитини, тим більше зусиль вона схильна докладати. Тобто, зміст і технології формування екологічно-доцільної поведінки дітей дошкільного віку мають сприяти розширенню кола екологічних потреб, спектру мотивів збереження довкілля. Н.Биркун вважає, що основною метою реалізації принципу поліпотребнісної мотивації поведінки дітей є розкриття наступного алгоритму: розуміння суті проблеми; визначення причин виникнення екологічних проблем (здійснення акценту на причетність дошкільників до цього); взаємозв'язок екологічної проблеми з іншими проблемами навколишнього середовища; здійснення пошуку шляхів вирішення проблеми; активна участь дітей у вирішенні проблеми;
- ✓ *принцип конструювання сприятливих ситуативних чинників*. Вихователь у процесі реалізації освітнього процесу має пропонувати дитині різні ситуації, де вона може розкрити своє ставлення до природних об'єктів та продемонструвати рівень сформованості екологічно-доцільної поведінки. Чим більше вправлянь здійснює дитина у закладі дошкільної освіти, тим чіткіше проявляються її навички гуманного ставлення до природи у побуті та формується екологічно-доцільна поведінка;
- ✓ *принцип активності суб'єкта у цілепокладанні* ґрунтується на взаємозалежності мотивів поведінки і цілей, які ставить особистість: мотиви впливають на вибір мети, яка сама є потужним стимулом поведінки. Пізнання дитиною навколишнього середовища має сприяти виникнення бажання у дитини екологічно вірно поводитися у природному середовищі;
- ✓ *принцип емоціогенності процесу формування екологічно-доцільної поведінки* базується на взаємозв'язку мотиваційного і емоційного процесів.

Тобто освітній процес має сприяти тому, щоб у дитини через епатійне ставлення до природи, внутрішнє бажання допомогти навколишньому середовищу формувався екологічний світогляд;

✓ *принцип забезпечення тісного взаємозв'язку між поведінкою та цінностями особистості дитини* ґрунтується на розумінні поведінки не лише як зовнішнього прояву внутрішнього світу людини, але й як засобу формування її переконань. Принцип передбачає якомога ширше залучення дошкільників до посильної участі у вирішенні екологічних проблем садочка, міста; створенні умов для екологічно доцільних вчинків [18].

В екологічній психології О. Паламарчук виділяє три етапи формування екологічно-доцільної поведінки:

- 1) *перцептивний* (формування чуттєвого ставлення дитини до природи);
- 2) *когнітивний* (формування усвідомленого гуманного ставлення до навколишнього середовища на основі одержаних знань про природу та взаємозв'язки в ній);
- 3) *практичний* (реалізація набутих знань, умінь у практичній діяльності; прояв екологічно-доцільної поведінки) [13, с. 84].

Дослідниця Н. Лисенко зазначала, що діти старшого дошкільного віку вже не обмежуються пізнанням окремих конкретних фактів, а прагнуть проникнути в сутність речей, зрозуміти зв'язок явищ. Тому в цьому віці стає можливим формування уявлень і елементарних понять, що можуть стати ядром системи знань [9, с. 410]. У своїх наукових працях В. Онопрієнко доводить, що екологічно-доцільна поведінка дітей проявляється у безпосередньому задоволенні їх життєвих потреб без шкоди для природи та порушення екологічної рівноваги. На думку дослідниці, першочерговим завданням сучасного суспільства є розвиток особистості дитини у гармонії з навколишнім середовищем. В. Онопрієнко виокремлює такі етапи формування екологічно-доцільної поведінки дітей:

- 1) оволодіння знаннями про правила і норми поведінки в природному довкіллі, розвиток внутрішнього бажання берегти навколишнє середовище;
- 2) формування емоційно-ціннісного ставлення дітей до природи, що проявляється у пізнавальних, творчих, естетичних потребах взаємодії з навколишнім середовищем як рівнозначних цінностей; гуманістичних намірах і цілях природничо-екологічної діяльності;
- 3) сформованість внутрішніх регуляторів екологічно-доцільної поведінки, які проявляються в гуманних діях та вчинках щодо збереження природи, вмінь та навичок практичної природоохоронної діяльності [12].

Дослідники Н.Пустовіт, О. Пруцакова, Л. Руденко, О. Колонькова вважають, що у процесі формування еколого-доцільної поведінки дітей важливе місце займають вправи на прийняття самостійних, свідомих рішень. Прийняття і тим більше – практичне втілення рішення у певній ситуації потребує вольових зусиль, структура відповідних вправ ґрунтується на етапах, що виділяються у вольовій дії: *усвідомлення мети і прагнення її досягти; усвідомлення низки можливостей досягнення мети; поява мотивів, що утверджують чи заперечують ці можливості; боротьба мотивів і вибір; прийняття однієї з можливостей у якості рішення; здійснення прийнятого рішення* [18]. На першому етапі, вказує Н.Пустовіт, може виникнути ситуація вибору послідовності досягнення кількох цілей. Кожен з мотивів має пройти стадію бажання, що являє собою ідеальний зміст потреби. Перед тим, як набути якостей мети вольової дії, кожне бажання піддається внутрішньому осмисленню, аналізу: зважуються позитивні і негативні наслідки, умови, що сприяють або, навпаки, заважають його здійсненню. Оскільки зазвичай у людини мають місце разом кілька бажань, одночасне задоволення яких об'єктивно неможливе, між ними належить зробити вибір, що супроводжується боротьбою мотивів [18].

Етап усвідомлення низки можливостей досягнення мети передбачає встановлення причинно-наслідкових зв'язків між способами виконання вольової дії і можливими результатами. На наступному етапі можливі шляхи і засоби досягнення мети співвідносяться з наявною у людини системою цінностей, що включає переконання, почуття, норми поведінки, провідні потреби. Результатом цього етапу є чітке усвідомлення аргументів «за» і «проти» кожного з можливих шляхів. Для цього етапу також характерна боротьба мотивів, оскільки як і на етапі вибору мети, можлива конфліктна ситуація: легкий шлях досягнення мети може суперечити системі особистісних цінностей; інші шляхи можуть виявитися важчими, проте більш відповідними переконанням людини. Результатом вирішення цієї ситуації є прийняття однієї з можливостей в якості рішення.

Етап здійснення прийнятого рішення пов'язаний з долаттям перешкод об'єктивного (час, простір, матеріальні предмети, інші люди) і суб'єктивного, особистісного характеру. Одним із можливих варіантів виходу із подібних ситуацій напруження є відмова від дії, а зрештою – від досягнення мети. Проте це не завжди свідчить про слабкість волі особистості: якщо змінилися обставини, виникли нові умови, доречніше коректувати мету, аніж виявляти безглузду впертість. Результати будь-якої вольової дії завжди мають два наслідки: перший – досягнення конкретної мети; другий пов'язаний із особистісним зростанням, набуттям досвіду прийняття рішень, способів досягнення мети, вирішенням протиріч тощо [18].

Н. Глухова виокремлює чотири взаємопов'язані етапи формування екологічно-доцільної поведінки дітей дошкільного віку:

1. *пізнавальний етап*, на якому дитина дізнається про основні проблеми навколишнього середовища, характер взаємодії людини та природи, глобальні екологічні проблеми планетарного масштабу;

2. *ціннісно-формувальний етап*, характеризується емпатійним сприйманням дитини навколишнього середовища, проявом милосердного ставлення до об'єктів природи, появою внутрішнього бажання бережно ставитися до довкілля, що є основою сформованості ціннісних природничо-екологічних установок;
3. *нормативний етап* – дитина пізнає основи правових та моральних норм природокористування;
4. *діяльнісний етап* – дошкільник починає реалізовувати гуманні правила поведінки у довкіллі [6].

На думку С. Ніколаєвої, формування екологічно-доцільної поведінки дошкільника є першим важливим щаблем у формуванні його екологічної культури та проявляється у свідомому правильному ставленні до навколишнього середовища, людей, які займаються його охороною та збереженням. Аналізуючи праці С. Ніколаєвої, Н. Лисенко зазначає, що поведінка дитини по відношенню до природи буде екологічно доцільною лише за умови поєднання базових природничо-екологічних знань з моральними якостями особистості. Дослідниця також описує механізм формування екологічно-доцільної поведінки як поєднання позитивних емоцій до об'єктів природи, знання, мотиви та практичні уміння і навички. Поступове усвідомлення дитиною моральних правил поведінки у довкіллі, розуміння значення своїх дій для інших разом із здатністю оцінити свої особистісні якості активізують її прагнення з власної ініціативи дбати про живу істоту. Ядром такого особистісного становлення є свідомість та самосвідомість [11, с. 8].

Найбільш сенситивним періодом формування екологічно-доцільної поведінки дітей, на думку Г. Беленької, є період від трьох до десяти років, коли дитина інтенсивно освоює довкілля та набуває життєвої компетентності. Позитивне емоційно-ціннісне ставлення до природи, на

думку дослідниці, характеризується отриманням задоволення від спілкування з природою, емоційним сприйняттям природних об'єктів та явищ, бажанням і потребою зберегти природне довкілля, усвідомленням цінності природи для життя людини, її самоцінності. Таке ставлення формується за умови наявності екологічних уявлень та мотивує екологічно доцільну поведінку дітей у природі. Г. Беленька вважає, що ставлення дитини до природи можна назвати основним результатом і показником сформованості знань, воно змінює поведінку людини в довкіллі, впливає на стабільність екологічно доцільної діяльності дитини у природі як такої, що не порушує рівноваги у природному середовищі. Почуттєва сфера, вважає науковець, є ключовою ланкою, яка забезпечує взаємозв'язок між екологічними уявленнями дошкільника та його діяльністю в природі, надаючи їй екологічної доцільності та усвідомленості. Г. Беленька вважає, що формування екологічно-доцільної поведінки дітей має здійснюватися одночасно із набуттям знань, практичних умінь та навичок та збагаченням ціннісних природничих орієнтацій [3, с. 75].

З метою визначення стану вихованості еколого-доцільної поведінки дітей старшого дошкільного віку ми провели експериментальне дослідження на базі комунального закладу дошкільної освіти №26 «Веселка» м. Вінниці. В дослідженні взяли участь 22 дитини експериментальної групи (група «Соняшник») і 25 дітей – контрольної групи («Ромашка»), а також педагоги освітнього закладу.

Нами було проведене анкетування серед вихователів, що мало на меті дізнатися, яким чином педагоги виховують еколого-доцільну поведінку дітей та яке місце у цьому процесі займає робота у куточку живої природи. Наталя Р. (стаж 9 років) стверджує, що *«еколого-доцільна поведінка дитини старшого дошкільного віку – це її обізнаність з програмовим матеріалом, сформованість у неї відповідних природничих умінь та навичок, вироблення*

*бережливого ставлення до природи». Марія П. (стаж 5 років) вважає, що «еколого-доцільна поведінка – це здатність дошкільників застосовувати здобуті на заняттях знання у природному довкіллі». Педагоги наголошують, що процес виховання еколого-доцільної поведінки – довготривалий та складний, тому в своїй педагогічній діяльності вони використовують такі форми та методи: заняття, як основну форму освітнього процесу в ЗДО, екскурсії, цільові прогулянки, хвилинки милування природою, спостереження, пізнавально-дослідну роботу, метод проектів та ін. Особливе місце у процесі виховання еколого-доцільної поведінки дошкільників посідає робота в куточку живої природи. Проаналізувавши відповіді педагогів, ми дійшли висновку, що куточок живої природи облаштований у кожній груповій кімнаті, він, на думку вихователів, є умовою естетичного й екологічного розвитку дошкільників. Алла К. (стаж 7 років) наголошує: *«куточок живої природи – звичний, але, водночас, дуже необхідний елемент у групі, він є центром всебічного розвитку дитини. Доглядаючи за рослинами та тваринками діти стають допитливішими, спостережливішими, а саме головне – добрішими та милосерднішими»*. У більшості випадків куточок живої природи населяють рослини, однак є й представники тваринного світу (*морська свинка, папуга, хом'ячок тощо*). Вихователі стверджують, що залучають дітей до догляду за природними об'єктами (*чистити кліточки, годувати тварин, поливати квіти, обривати сухі листочки та ін.*). Серед найпоширеніших форм роботи у куточку живої природи педагоги зазначили виконання творчих завдань, дослідів, проведення спостережень, організацію екологічних проектів.*

В ході дослідження ми намагалися визначити стан вихованості еколого-доцільної поведінки дітей старшого дошкільного віку, користуючися науковими працями З.Плохій, Н.Лисенко, Н.Горопахи. Науковці вважають,

що еколого-доцільнуповедінку слід визначати за трьома групами *критеріїв*: *змістовні, емоційно-ціннісні та діяльнісно-поведінкові*.

До *змістовних критеріїв* належать:

- дитина має уявлення про оточуюче природне довкілля (*рослини, звірі, птахи, комахи*) групує його представників за зовнішніми ознаками (*дерева, кущі трави; вовк, лисиця, заєць*), місцем популяції. Розуміє, що до природного середовища входять об'єкти живої (*рослинний, тваринний світ, людина*) та неживої природи (*сонце, місяць, камінь*);
- дошкільник знає та називає найтиповіших представників природного довкілля;
- вихованець ЗДО розуміє багатоманітність природного довкілля та взаємозалежність усіх його об'єктів;
- важливу роль в процесі збереження довкілля дошкільник відводить людині.

До *емоційно-ціннісних критеріїв* належать:

- дитина емоційно позитивно реагує на об'єкти та явища природи. Висловлює елементарні емоційні судження, позитивно мислить;
- дошкільник виявляє готовність до сприймання та здобуття пізнавальної інформації про природу;
- вихованець ЗДО здатний до естетичних переживань; він виокремлює яскраво виражені естетичні властивості об'єктів та явищ природи, висловлює власні судження;
- дитина виявляє співчуття, емоційно відгукується на реакції живих істот; намагається оцінювати власну поведінку у природному середовищі та дії інших.

До показників *діяльнісно-поведінкових критеріїв* відносять:

- прагнення дошкільника до активної взаємодії з природою (пізнавальна, трудова, дослідницька діяльність та ін.);

- дитина володіє практичними діями з догляду за рослинами та тваринами;
- виявляє милосердя та бережне ставлення до природи.

Також важливого значення для нашого дослідження мають параметри активності дитини в природному довкіллі, запропоновані З.Плохій:

- міра усвідомленості та самостійності у природному довкіллі;
- джерела активності (внутрішні, зовнішні), їх поєднання;
- межа прояву активності екологічно доцільної поведінки [14].

На основі вищезапропонованих критеріїв та параметрів нами були виділені *рівні вихованості еколого-доцільної поведінки* у дітей старшого дошкільного віку:

Прагматичний рівень: дитина орієнтується у природному довкіллі, знає та розрізняє його мешканців, має елементарні трудові навички у природі, проте не проявляє пізнавального інтересу, зацікавленості в процесі ознайомлення з навколишнім середовищем. Такий дошкільник сприймає природу з утилітарної точки зору, для нього важлива користь, а не естетична виразність довкілля. Дитина сприймає природу поверхнево, без внутрішнього занепокоєння та співпереживання.

Продуктивно-діяльнісний: дошкільник має ґрунтовний багаж знань, сформовані уміння та навички роботи в природному довкіллі, проявляє інтерес до навколишнього середовища. Дитина з легкістю помічає яскраві об'єкти природи та намагається їх словесно виразити. Дошкільник проявляє повагу до довкілля, виявляє бережливе ставлення до нього, користуючися вказівками педагога. На цьому рівні у дитини ще не сформована внутрішня потреба до емоційно-ціннісної, естетичної, морально-ціннісної, трудової взаємодії з природою, проте домінує бажання досягти цього.

Аксіологічний рівень: вихованець ЗДО володіє комплексом необхідних знань про природу, які активно використовує на практиці та прагне поповнювати. Дитина здатна помічати не тільки виразну красу

навколишнього середовища, але й знаходити прекрасне у непомітних, на перший погляд, об'єктах. На внутрішньому, глибинному рівні дошкільник сприймає проблеми природи та намагається вирішити їх, проявляючи самостійну ініціативу.

Ефективними для діагностики рівнів вихованості еколого-доцільної поведінки, за аналізом наукової літератури, є спостереження за поведінкою дітей у довкіллі, аналіз продуктів їхньої діяльності, моделювання екологічних ситуацій. Тому у своєму дослідженні ми орієнтувалися саме на ці методи.

Нами було запропоновано дошкільникам виконати методику, що складається з 12 пунктів, кожен з яких містить головну картинку і п'ять асоціативних, чотири відповідають установкам, а п'ята – зайва. Дошкільнику необхідно було обвести картинку-асоціацію до ключового слова. Проаналізувавши результати дослідження, ми встановили, що для 18% дошкільників ЕГ і 17% КГ притаманна естетична установка, для 42% дітей ЕГ і 45% КГ – когнітивна, 13% осіб ЕГ і 12% КГ прагнуть захищати природу, а це означає, що їм відповідає етична установка, і для 27% респондентів ЕГ і 26% КГ характерною є прагматична установка щодо природи. Результати дослідження висвітлені на рис.1.

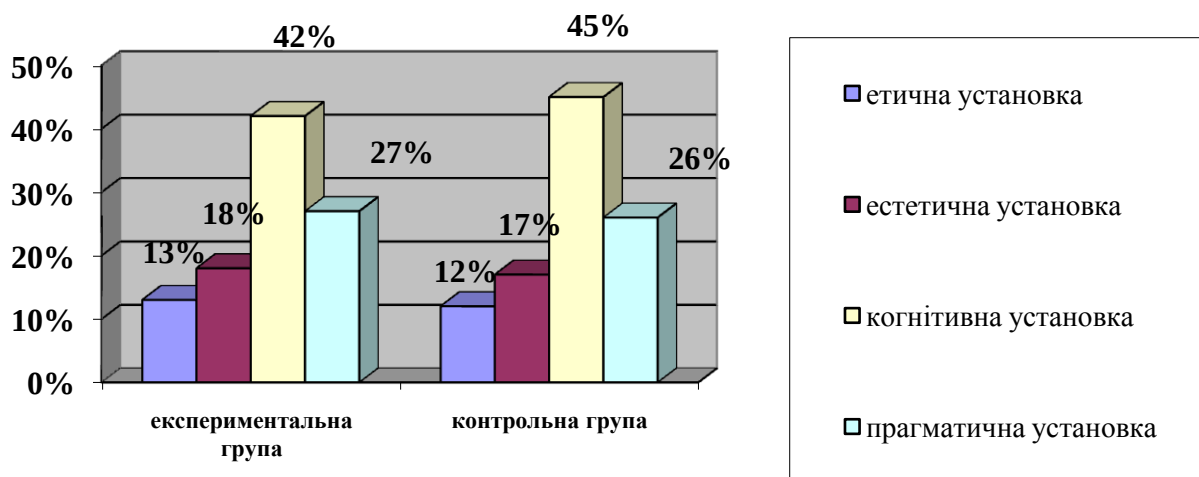

Рис.1. Основні установки дошкільників щодо природи

У ході дослідження діти також виконували завдання природничо-екологічного змісту, які мали на меті практично перевірити їх ціннісні орієнтації в природі. Аналіз результатів показав, що дошкільники серед карток із різними видами поведінки в природі, обирають саме гуманний спосіб. Розфарбовуючи та домальовуючи сюжетні картинки, діти обох груп зобразили дбайливе поводження в навколишньому середовищі. Уявно знімаючи фільм про природу, вихованці ЗДО намагалися яскравістю барв та гармонійним сюжетом передати красу та неповторність довкілля.

Працюючи із дітьми старшого дошкільного віку, ми запропонували їм розв'язати декілька екологічних ситуацій. Наприклад: *«Оля з мамою йшли до дитячого садочка. Біля дороги вони побачили ромашку. Дівчинці захотілося порадувати свою маму, подарувати їй цю гарну квітку. Оля вже простягла руку, щоб зірвати ромашку, та раптом побачила на пелюсточці краплинку роси. А в краплинці відбивалося сонечко, блакитне небо й висока тополя. Задивилася дівчинка на краплинку й не зірвала квітку. А що б зробили Ви?»* Міша П. (5 років, експериментальна група), сказав, що для матері нічого не шкода і потрібно було б зірвати квітку, а росинка продовжувала б прикрашати її. На що Катя С. (6 років, експериментальна група) заперечила і наголосила, що вона б не зривала ромашки, а подарувала б її умовно і щоранку, йдучи в садочок, вони з мамою милувалися б цією квіткою. Оля Ч. (5 років, контрольна група) запропонувала спробувати намалювати таку квітку, яка росла на клумбі, та подарувати малюнок мамі. Саша Р. (6 років, контрольна група) запропонував помилуватися квіткою, а мамі разом з татком подарувати цукерки.

Наступна ситуація: *«Одного разу Миколка і Сашко пішли на прогулянку до лісі. Посеред галявини вони побачили озеро з блакитною, прозорою водою, у якій плавали білосніжні лебеді. Але що це? Навколо озера розкидано багато сміття, яке залишили люди після відпочинку. Хлопчикам стало неприємно, але вони не знали, що робити далі. Як би почувалися ви на місці дітей? Що б вчинили у цій ситуації?»* Тимур А. (5 років, експериментальна група) сказав, що йому б не сподобалося гратися біля того озера, тому він з другом пішов би у інше місце. Вероніка П. (5 років, експериментальна група) не погодилася з Тимуром, вона вважала, що цю проблему так залишати не можна, але не зуміла запропонувати вихід. Роман М. (6 років, експериментальна група) погодився з Веронікою і подав ідею влаштувати суботник усім садочком та навести порядок біля озера, щоб і лебедям, і людям було приємно. Коля Г. (6 років, контрольна група) вирішив, що було б доречно повісити природоохоронні знаки, а Лія Р. (6 років, контрольна група) додала, що варто зробити табличку: «територія знаходиться під охороною садка «Світлячок» та розмістити її біля озера.

Спостерігачи за поведінкою дошкільників в природі протягом одного місяця, аналізуючи їх роботи, відповіді під час обговорення екологічних ситуацій, ми дійшли до висновку, що для 24% дітей КГ і для 26% дітей ЕГ характерним є прагматичний рівень сформованості природничої компетентності; 65% респондентів контрольної групи та 64% опитаних експериментальної групи досягли продуктивно-діяльнісного рівня; а також 11% дітей КГ і 10% вихованців ЕГ домінує аксіологічний (ціннісний) рівень. Результати представлені на рис.4.

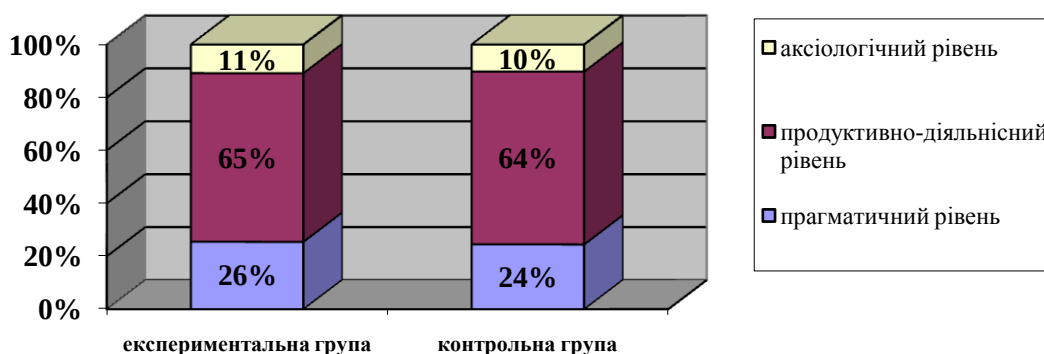

Рис.2. Рівні вихованості еколого-доцільної поведінки дітей старшого дошкільного віку

Проведене дослідження засвідчує, що результати обох груп, майже, однакові. У дітей переважає продуктивно-діяльнісний рівень вихованості еколого-доцільної поведінки. Аксіологічний рівень дуже низький як в процентному, так і в кількісному відношенні (2 дитини ЕГ, та 3 дитини КГ досягли цього рівня), велику частину займає прагматичний рівень відношення до природи.

Успішне ознайомлення дошкільників з природним довкіллям, набуття ними практичних умінь і навичок вирощування рослин та догляду за тваринами, розвиток інтересу й працьовитості істотно залежать від практичних робіт і спостережень, які ведуться за живими об'єктами безпосередньо в природі. Проте, багато занять, передбачених програмою, припадає на зимовий період, коли можливість спілкування з живими об'єктами в природі обмежена. Це певною мірою можна компенсувати роботою у куточку живої природи, де дошкільники систематично доглядають за рослинами й тваринами, проводять дослід. Куточок живої природи виступає багато функціональною базою для формування в дітей уявлень й понять про об'єкти природного довкілля, розширення екологічної свідомості,

виховання пізнавального інтересу до природи та, водночас, бережного ставлення до неї.

Аналіз психолого-педагогічної літератури та проведене дослідження дозволили виокремити педагогічні умови реалізації освітнього потенціалу куточка живої природи у процесі ознайомлення дошкільників з природним довкіллям, а саме:

- врахування психолого-педагогічних особливостей дітей старшого дошкільного віку в процесі природничо-екологічного навчання і виховання;
- створення емоційно-цінісної основи під час ознайомлення дошкільників із жителями куточка природи;
- забезпечення комплексного підходу до ознайомлення дітей із мешканцями куточка живої природи на основі міжпредметних зв'язків;
- організація творчої діяльності дітей у куточку живої природи;
- створення сприятливого мікроклімату в дитячому колективі.

Для дітей 5-6 років характерним є бурхливий розвиток і перебудова в роботі всіх фізіологічних систем організму. В цьому віці закладаються основи майбутньої особистості: формується стійка структура мотивів; зароджуються нові соціальні потреби (*потреба в повазі та визнанні дорослого, бажання виконувати важливі справи, бути «дорослим»; потреба у визнанні однолітків*). Старший дошкільний вік вважається періодом розвитку дитячої пізнавальної активності [4]. У новій редакції Базового компонента дошкільної освіти, в освітній лінії «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі» зазначено, що проявами такої активності є інтерес дошкільника до довкілля та самого себе; активне сприйняття предметів, об'єктів, людей, подій; розвиток спостережливості, кмітливості, допитливості, вміле використання побаченого і почутого раніше, спроби

самостійно обґрунтовувати висновки [1]. З вищезазначеного можна зробити висновок, що старший дошкільний вік є сенситивним періодом для розвитку пізнавального інтересу дітей до природи, формування їх природничо-екологічної компетентності на основі емпатії до проблем довкілля. Організована навчально-виховна, трудова діяльність, емоційно-ціннісне сприймання об'єктів куточка живої природи сформує у дитини комплекс природничих знань, умінь та навичок, які на внутрішньому, глибинному рівні вказуватимуть їй на шлях раціональної поведінки в природі, розумне використання природних ресурсів.

Природа – це невичерпне джерело, з якого діти можуть черпати предмети для спостереження, ігор, роботи. Процес становлення та розвитку людських потреб і ставлень обумовлений емоційними переживаннями, що базується на наявному фонді потреб, мотивів і ціннісного ставлення. Куточок живої природи впливає на емоційний стан дітей.

Досвід емоційно-ціннісного ставлення до природи включає емоційні переживання, що відповідають потребам і системі цінностей дитини, і відрізняються якісними характеристиками, динамічністю. Психологи зазначають, що у процесі виховання ставлення до навколишнього середовища мають значення як позитивні емоції (*розквітнувший вазон, щебіт павуги*), так і негативні (*хворий хом'ячок, засохле листе*). Проте саме позитивні емоції, що базуються на задоволенні, є психологічним механізмом формування активної соціальної позиції особистості (*Б. Бітінас*). Л. Присяжнюк вважає, що процес ознайомлення дітей із природою має ґрунтуватися на емоційно-ціннісному сприйманні, яке забезпечить:

- активізацію чуттєвих аналізаторів дитини, забезпечувати належну гостроту кольорового зору, слуху, тонку диференціацію запахів, тактильних та смакових відчуттів;

- експресію слова вихователя, виразність пантомімічних реакцій, а також вдалий добір та доречне застосування художніх активізаторів: пейзажної лірики, загадок, казок, пісень тощо [15, с. 192].

Куточок живої природи здатен забезпечити дитину позитивними враженнями, які стають основою подальшого ґрунтовного вивчення природознавства.

У своїх працях В. Онопрієнко стверджує, що у процесі ознайомлення дітей із довкіллям важливо сформувати уявлення про природу, як єдину цілісну систему, де всі об'єкти і явища перебувають у причинно-наслідкових зв'язках, залежать один від одного, а особливо від дій людини. У куточку живої природи дитина наочно може в цьому переконатися в процесі спостережень, проведення дослідів та догляду за рослинами і тваринами. Комплексний підхід передбачає реалізацію освітніх, розвивальних та виховних цілей у процесі ознайомлення дітей із мешканцями куточка живої природи. Освітні природознавчі цілі передбачають не просто накопичення теоретичного багажу знань, а вмінь і навичок їх продуктивної реалізації. Розвивальні природознавчі цілі полягають у розвитку всіх психічних процесів дитини, що відбуваються шляхом оволодіння відповідними видами діяльності. Оскільки кожний вид розумової діяльності (*перцептивної, мислительної, мнемічної, імажитивної, мовленевої*) складається з відповідних дій, то необхідно, щоб діти старшого дошкільного віку цілеспрямовано оволоділи такими діями (*наприклад, формувати уміння порівнювати об'єкти природи, шукати ефективні шляхи вирішення екологічних проблем, відстоювати свою позицію у процесі природничих дискусій*). Виховні природознавчі цілі забезпечують формування певних компонентів тих чи інших якостей особистості (*наприклад, помічати красу навколишнього середовища, виховувати бережне ставлення до природи*) [12].

Комплексний підхід до вивчення природного довкілля передбачає використання міжпредметних зв'язків, тобто інтегрування. Організуючи роботу в куточку живої природи, вихователь вчить дошкільників знаходити в природі те, що змальовується в поетичному творі, відповідає певному музичному настрою або сюжету картини художника. Велике значення для дитини дошкільного віку має вміння поєднувати, синтезувати всі види діяльності таким чином, щоб ознайомлення з довкіллям для дитини стало задоволенням, а праця переросла в потребу охороняти, примножувати природні багатства.

Глибшому зацікавленню дітей природним довкіллям сприятиме *творча діяльність у куточку живої природи*. Разом з вихователем діти можуть слухати казки, оповідання про навколишнє середовище, переглядати енциклопедії, дивитися мультфільми, діафільми, розгадувати загадки, складати власні розповіді про мешканців куточка природи. Захопливими для дошкільників будить дидактичні ігри на відтворення рухів, голосів тварин, які живуть поруч у групі (*«Знайди за описом»*, *«Вгадай, не помилися»*, *«Вершки та корінці»*). До творчої діяльності можна віднести нестандартне оформлення інтер'єру куточка (*оригінально прикрасити вазони та кліточки тварин*). Догляд за мешканцями живого куточка можна проводити в цікавій ігровій формі, запропонувавши дітям уявити себе супер-героєм або феєю, які доглядаючи за рослинами та тваринами, умовно рятуватимуть їх. Спостерігаючи за мешканцями куточка живої природи, можна перевіряти народні прикмети, а потім записувати їх у спеціальний календар. Куточок живої природи стає плацдармом для музичних та пластичних імпрровізацій (*«уяви : ти рибка в акваріумі»*, *«танок зелених листочків»*, *словотворчість, робота з природним матеріалом*), а також цікаві форми пізнання навколишнього світу (*ігри, змагання, конкурси, трудові справи та інше*).

Діяльність у куточку живої природи здатна пробудити дитячу творчість, спонукає дитину до прийняття оригінальних рішень.

Важливе значення для реалізації освітнього потенціалу куточка живої природи має *створення сприятливого мікроклімату в дитячому колективі*. Атмосфера в групі повинна надихати дитину на творчість, дослідництво. Взаємовідносини між дітьми мають будуватися на довірі, взаємодопомозі та взаємоповазі. Кожен вихованець має право на те, щоб висловити свою думку, отримати допомогу та пораду від вихователя. А. Богуш зазначає, що дитячий колектив здатний радісно оцінювати успіхи однолітків, їхні таланти, емоційні позитивні прояви, якщо поведінка дитини при цьому невимушена і не претендує на досягнення особливої ролі улюбленця. Тому педагог має знайти можливість приділити однаково увагу всім дошкільникам, бути завжди справедливим, цим самим він завоює авторитет дітей та створить сприятливі умови для вивчення природного довкілля [4, с. 101].

Основним напрямом діяльності дітей у куточку живої природи є проведення систематичних спостережень за ростом та розвитком тварин, рослин, проведення різноманітних дослідів згідно з навчально-виховними програмами (*плануванням*) та організації дослідницької діяльності дошкільнят [10].

У старшій групі діти, вважає С. Теплюк, повинні навчитися порівнювати, класифікувати і узагальнювати знання про об'єкти природи. Основним завданням є формування уявлень про розвиток тварин і рослин, зміну їх життєдіяльності відповідно до сезонів, про умови, необхідні для нормального росту та розвитку. Спостереження у куточку природи цінні для розвитку у дітей умінь розрізняти форму, величину, напрямки, стан [17, с. 396].

Спостереження, у дослідженнях Н. Яришевої, визначено як пізнавальну діяльність, що вимагає від дітей уваги, зосередженості,

розумової активності. Під час спостереження педагогічне спілкування вихователя з дітьми набуває пізнавального характеру : педагог ставить чіткі, конкретні запитання, стимулює дітей до пошуку інформації, вислуховує їхні відповіді, доброзичливо реагує на кожне повідомлення. Спостереження, що супроводжуються пізнавальним спілкуванням вихователя з дітьми, розвивають у дітей увагу, стійкий інтерес до природи, формують чіткі конкретні уявлення про морфо-функціональні особливості рослин і тварин та їхні взаємозв'язки із середовищем. У процесі організації та проведення спостережень увагу дітей зорієнтовують на виділення істотних ознак, особливостей, властивостей об'єктів природи. Наприклад, спостереження за особливостями харчування тварин завжди проводять вранці, оскільки тоді вони найбільш зголоднілі. Спостерігати за тим, як сплять рибки, птахи варто звечора, у сутінках; за тим, як хом'ячок їсть морквину, принесену дітьми з вулиці, слід після прогулянки [19, с. 120].

Під час спостережень необхідно навчати дітей розрізняти і називати тварин, виокремлюючи їх характерні особливості. Бажано, щоб під час спостережень діти не розмовляли, не грали, маніпулюючи предметами. Оптимальний час для інтенсивної розумової діяльності дітей – від 3 до 10 хв. Необхідно скласти для дітей перелік обов'язкових правил поведінки під час спостережень: самостійно обрати зручне для себе місце, не заважати іншим, сидіти тихо, спокійно спостерігати за об'єктами, що цікавлять [19, с. 114].

Метою спостереження є формування у дітей уявлень про тварин і рослин як про об'єкти природи. Залежно від предмета чи явища впродовж підготовки та організації спостереження необхідно виокремлювати:

- ✓ ознаки чи властивості, що створюють найяскравіший образ предмета;
- ✓ структурні компоненти об'єкта, функціонування яких обумовлюється впливом зовнішніх і внутрішніх факторів;

- ✓ єдність предмета спостереження з природним довкіллям [19, с. 136].

Використання поетапного спостереження, навчання дітей прийомів дослідження є основою роботи зі збагачення дошкільників екологічними знаннями та уявленнями. Розвиток спостережливості в дітей старшого дошкільного віку вдосконалюється у процесі організованого навчання.

Н. Лисенко рекомендує схему спостереження за рослинами: назва (*цікаві відомості, пов'язані з назвою*); класифікація (*дерево, чагарник, трав'яниста рослина*); зовнішній вигляд, частини, призначення; умови, необхідні для росту та розвитку; середовище життєдіяльності; відтворення; значення у житті людини; правила поведінки у природі. Також вченою розроблена схема спостереження за тваринами: назва (*цікаві відомості, пов'язані з назвою*), зовнішній вигляд, особливості, класифікація (*комахи, риби, птахи, тварини*), засіб пересування, особливості харчування, середовище життєдіяльності, взаємозв'язок у природі, значення у житті людини, правила поведінки в природі [9, с. 410].

Структура спостереження у куточку живої природи, яке спрямовується вказівками вихователя:

- доведення доцільності спостереження з орієнтуванням на кінцевий результат – чого за цим варто спостерігати?;
- пригадування вимог до послідовності опису спостережуваного об'єкта; доповнення опису дітей за допомогою опосередкованих прийомів;
- уявне моделювання ситуації із застосуванням об'єкта спостереження в різних сферах життєдіяльності людини;
- визначення можливого впливу об'єкта на природне довкілля;
- пізнання прихованих ознак спостережуваного об'єкта в нових змодельованих або уявних умовах [17, с. 400].

Розглядаючи кімнатні рослини, вихователь зазначає, що у пеларгонії зональної листя кругле, по краях вирізане маленькими півкругами, у клівії листя довге, вузьке, на кінці загострене. Виділення характерних ознак в умовах варіювання типової форми, сприяє розвитку обстежувальних дій, кращому засвоєнню суспільно вироблених еталонів.

Пропонуємо спостереження за бегонією у куточку живої природи.

- Діти, ми всі – маленькі частинки величної природи, вона оточує нас, годує, одягає, радує та надихає нас. Озирніться навкруги, де в нашій кімнаті ми можемо побачити природу? *(вазони, хом'ячок, папуга, акваріум з рибками)*
- Давайте підійдемо до нашого куточка природи та привітаємося з його мешканцями *(привіт рослинкам, тваринкам, рибкам – діти промовляють та махають ручками)*.
- Діти, погляньте на бегонію! Як розміщені її листочки : розсипчасто чи кущиком? *(кущиком)*
- Листочки у бегонії однакові? *(ні)* А які вони за розміром? *(одні листочки менші – молоденькі, а більші листочки – старші)*.
- Як відрізняються листочки за кольором? *(молоденькі листочки мають яскраве світло-зелене забарвлення, а старші листочки – темно-зелене забарвлення з бурими прожилками)*.
- Каріно, доторкнися до листочка бегонії, який він на дотик? *(гладенький)*.
- Дітки, подивіться на листочки, на що вони схожі? *(на багатокутники, кораблики, долоньку)*.
- Михайлику, доторкнися до ґрунту у вазоні. Який він? *(сухий)*.
- Вероніко та Улянко, візьміть лісечку та полийте рослини.
- Давайте разом зробимо компліменти бегонії *(гарно виглядає, схожа на кущик, тендітна та ніжна, життєрадісна, яскраво-зелена)* *(Додаток Д)*.

- Пропонуємо спостереження за папугою з дітьми дошкільного віку.
- Дітки, відгадайте загадку :

«Не людина, а розмовляє,
Яскраве пір'я має,
Зернини полюбляє,
Що то за птах, хто знає?» *(папуга)*

- Можливо, в когось папуга є вдома? Як поведяться Ваші улюбленці!
- Розгляньте уважно папужку!
- Які кольори у його пір'ячку Ви помітили?
- А якої величини папуги? На кого чи на що вони схожі за розмірами?
(на камінчик, на грудочку, на горобчика, на кульку).
- Як ви гадаєте, для чого папузі міцний, загнутий до низу дзьоб? *(щоб краще харчуватися)*
- Як ви гадаєте, чому папуги звуться хвилястими?
- А як пересуваються папуги? *(літають, стрибають, ходять, лазять по гілках, стінках клітки, використовуючи лапи і дзьоб).* Він дуже рухливий, рухи його спритні, красиві.

На нашу думку, дітям подобається не тільки спостерігати за навколишнім середовищем, але й досліджувати його. Необхідно лише пробудити інтерес до подібної діяльності, захопити нею дитину, підтримати її пошук, фантазію. Починати слід із простого, але цікавого : хитромудрі й несподівані результати притягують дослідника-початківця, загострюють його увагу, будять у ньому наполегливість, яка потім може перерости у захопленість.

У прямих Н. Яришевої, визначено, що дослід *(у вузькому розумінні експеримент)* – важливий метод наукового пізнання. Цінність дослідження полягає в тому, що для власної діяльності діти не отримують готових знань від вихователя. Досліджуючи певне явище чи об'єкт природи, дошкільники

отримують знання самостійно у певній логічній послідовності. Проведення різних дослідів дає юним дослідникам можливість :

- розкладати складні явища, процеси на окремі частини, елементи, стадії для детального їх вивчення;
- встановлювати взаємозв'язок між простими явищами, що відбуваються у природі;
- застосувати різні прилади, матеріали для глибшого вивчення даного явища, штучно прискорювати або сповільнювати хід певного процесу або досліду в цілому [19, с. 150].

Організація дослідницької роботи з дітьми старшого дошкільного віку в куточку живої природи вирішує такі завдання:

- збуджувати в дітей емоційний пізнавальний потяг до різноманітних явищ та об'єктів природи, дивувати дитину (здивування концентрує увагу на об'єкті дослідження, збуджує інтерес);
- учити сприймати об'єкти природи вдумливо, без поспіху, розглядати їх всебічно;
- навчати дітей спочатку з допомогою вихователя, а потім самостійно встановлювати зв'язки й залежності в природі;
- розвивати потяг до пошуків самостійних шляхів пізнання;
- спонукати до міркування, побудови самостійних гіпотез, обґрунтування висновків на основі здобутих результатів;
- викликати бажання милуватися й насолоджувати природою, прагнення висловлювати свої враження й почуття від спілкування з нею засобами художнього слова й мистецтва [19, с. 152].

Під час виконання дослідів необхідно починати з простих дій та поступово переходити до складних, спираючись на сформовані у дітей знання і досвід; обов'язково потрібно доводити дослід до кінця; експерименти проводяться для уточнення, поглиблення знань про той чи

інший об'єкт або явище природи; необхідно обґрунтовувати висновок після проведеного досліду; під час проведення досліду потрібно виховувати дбайливе ставлення до речей, що оточують, до природи з використанням позитивних прикладів поведінки вихователя.

Дослідницька діяльність вважається однією з найскладніших, адже вона відрізняється чіткою структурою, вимагає послідовного виконання чітко спланованих правил і завжди дає чітко спланований результат. Характерною відмінністю дослідницької діяльності є те, що вона репрезентує активні методи, невід'ємною ознакою яких є зміна предмета пізнання. Правильно спланований і проведений дослід характеризується активністю дітей внаслідок особливо загостреного інтересу, допитливості. Беручи до уваги той факт, що результати дослідів завжди цікаві, унікальні, вихователь приділяє особливу увагу поетапній фіксації отриманих даних, які обґрунтовують кінцевий показник [19, с. 156].

Дослідницька діяльність складається з таких етапів : визначення мети, куди входить формулювання вихідного припущення; змістовне планування роботи з предметом дослідження, тобто перехід від гіпотези до певної схеми організації експериментальної роботи; проведення самого досліду, тобто збирання емпіричних даних, частиною чого є активність кожної дитини і вихователя. Після того як емпіричні дані зібрані, педагог разом з дітьми аналізує їх. З огляду на це вихователь має враховувати правильність побудови плану, здійснення задуму, перебіг спостережувальних явищ.

У процесі дослідницької діяльності ми з учасниками експериментальної групи провели ряд дослідів у куточку живої природи. Перший дослід мав на меті перевірити те, що для росту та життєдіяльності рослин потрібна вода. Для цього ми в дві однакові посудини (*одноразові стаканчики*) поклали по кілька квасолин, в один стакан налили воду, а в інший – ні, та поставили обидві посудини на підвіконня, протягом 5 днів у

квасолин, які були занурені у воду почали з'являтися паростки, а змін у другому стаканчику ми не помітили. Тому налили у нього воду та через тиждень помітили проростання паростків. Проведення такого дослідження дозволило зробити висновок, що для розвитку та життєдіяльності рослин потрібна вода.

Вирощуючи квасолини, одні насінини ми посадили в чорнозем, інші – у пісок, доглядали, поливали їх. Дослід тривав 10 днів, на протязі яких діти помітили, що після поливу чорнозем краще зберігає вологу, має щільнішу структуру, ніж пісок. Спостерігаючи за рослинами, діти зробили висновок, що квасолини у чорноземі ростуть швидше і краще, ніж у піску. Тому ми пересадили рослинку із піщаного ґрунту у чорнозем.

Для росту рослини потрібне тепло, такий висновок зробили діти експериментальної групи, провівши наступний дослід. У два однакових стакани з водою ми поставили по гілочці вишні. Один стакан залишили у груповій кімнаті, інший поставили між віконними рамами. У гілочки вишні, яка стояла у кімнаті, на четвертий день дослідження почали з'являтися бруньки, на восьмий день – листочки, а у гілочки, яка стояла між віконними рамами, змін ми не помітили.

У процесі дослідницької діяльності ми спостерігали за реакцією папуги на різні звуки. Спочатку ми ввімкнули аудіозапис із голосом іншого папуги, на що птах жваво відреагував, почав щебетати, озиратися. Слухаючи шум моря папуга заспокоївся, поведив себе тихо, спокійно. На шум лісу птах реагував також спокійно, вслухаючись у кожен звук та реагуючи на нього легким похитуванням голівки. Коли ж ми ввімкнули запис із нявканням кішки, папуга занервував, почав метушитися, кричати. Зважаючи на це, ми знову ввімкнули запис із шумом моря.

Куточок живої природи є невід'ємною складовою розвивального середовища загальноосвітнього навчального закладу. У ньому дошкільники

систематично доглядають за рослинами й тваринами, проводять спостереження та займаються пошуково-дослідницькою діяльністю. В куточку живої природи педагог має змогу виховувати в дітей інтерес і любов до природи, праці, прищеплювати практичні уміння й навички, збагачувати знання, розширювати світогляд і розвивати допитливість.

У дослідженнях Н. Яришевої визначено, що праця в куточку природи – один із провідних чинників всебічного розвитку дітей. Її цінність полягає в тому, що діти мають справу не з предметами, а з реальними об'єктами природи. Це дає найкращі можливості для формування реалістичних уявлень про взаємозв'язки між об'єктами та явищами природи. Саме у процесі праці діти найшвидше переконуються в існуванні залежності росту і розвитку рослин від умов, в яких вони зростають [19, с. 164].

Праця сприяє розумовому розвитку дошкільників. Діти багато дізнаються про особливості рослинного та тваринного світу, про призначення засобів праці, інструментів, якими вони користуються. Педагоги, організовуючи працю в природі, урізноманітнюють діяльність дошкільників, що сприяє активному засвоєнню та використанню ними набутих знань, а отримані враження спонукають їх до активного обміну думками, сприяють формуванню суджень на основі аналізу результатів праці та порівнянь. Під час трудових дій відбувається розвиток усіх пізнавальних процесів – активного сприймання, уяви, уваги, пам'яті. Включається в роботу мислення, адже дитині потрібно порівнювати, зіставляти предмети, з якими вона працює, встановлювати найпростіші закономірності явищ тощо.

Праця у природі сприяє розвитку спостережливості, допитливості, вихованню інтересу до сільськогосподарської праці та поваги до людей, які нею займаються. У процесі роботи у куточку живої природи діти ознайомлюються з найпростішими технічними пристосуваннями, знаряддями,

оволодівають навичками роботи з ними, вчаться дбайливому ставленню до природи.

Неоціненне значення праця має і для морального виховання дитини-дошкільника, адже під час роботи виховуються такі якості особистості, як здатність до подолання перешкод, спостережливість, зосередженість, старанність, дисциплінованість, самостійність, ініціативність [12].

Н. Лисенко вважає, що результати дитячої праці в природі конкретні, зрозумілі, однак їх неможливо швидко досягти. Віддаленість результату потребує від дитини тривалих фізичних і розумових зусиль, повсякденної кропіткої роботи, терпіння. Як правило, більшість дітей охоче доглядає за живими об'єктами, пізнаючи світ живої природи, розкриваючи у собі нові можливості, набуваючи досвіду дбайливого ставлення до всього живого [14].

Зміст праці у куточку природи потрібно організовувати таким чином, щоб задовільнялися естетичні потреби дітей. Організація трудового процесу відповідно до вимог культури і естетики, позитивні емоції під час трудової діяльності дають змогу педагогам ефективно здійснювати естетичне виховання дітей.

Основними формами організації праці в куточку живої природи є доручення, чергування та колективна праця.

У працях Н. Яришевої визначено, що *доручення* є доступною й поширеною формою залучення дітей до щоденної трудової діяльності у ЗДО. Їх поділяють на види за:

- ✓ складністю завдань – прості і складні;
- ✓ тривалістю виконання – короткочасні і довготривалі;
- ✓ способом організації дітей – індивідуальні та групові [19].

Наші спостереження свідчать, що старші дошкільники поступово навчаються виконувати окремі доручення, а згодом – складніші завдання. Вони здатні не тільки поливати рослини, годувати тварин, але разом з

вихователем здійснювати пересадку і посадку рослин. У куточку природи діти старшого дошкільного віку беруть участь у підготовці ґрунту до сіяння і висаджувань, доглядають за рослинами (*поливання, розпушування ґрунту, проріджування сходів, внесення добрива*). Важливо використовувати доручення для індивідуальної роботи. Наприклад, дитині, яка не проявляє інтересу до рослин, можна подарувати вазон і запропонувати вирощувати його вдома, доглядати, розповідати, як він росте. Виконуючи доручення, дошкільники стають більш обов'язковими, відповідальними, привчаються виявляти вольові зусилля щодо самоорганізації діяльності задля досягнення результату. Для цього важливо, щоб діти усвідомлювали доцільність, значущість для них загальної справи та конкретних доручень.

Використовуючи групові доручення, вихователі мають змогу привчати дітей до узгодження своїх дій, збагачувати їх досвідом співробітництва, прищеплювати гуманістичні почуття, виховувати вміння бути уважними одне до одного та допомагати [9].

Н. Яришева визначає, що *чергування* – це найбільш організована форма трудової діяльності дітей, засіб заохочення до систематичного виконання трудових обов'язків. Старші дошкільники чергують в куточку природи самостійно. Під час навчання дітей доглядати за об'єктами куточку природи педагоги використовують різні прийоми : показ, пояснення, переконання, нагадування та особистий приклад. Вихователь спільно з дітьми визначає чергових, враховуючи навички, захоплення, особливості поведінки та взаємовідносини вихованців. В подальшому дошкільники самостійно визначають чергових в природному довіллі. Відповідальні за куточок живої природи мають полити квіти, розпушити ґрунт, допомогти чистити акваріум, клітки для тварин тощо. Організовуючи чергування, вихователі домовляються з дітьми про розподіл обов'язків між черговими так, щоб кожна дитина знала свою ділянку роботи [19].

Колективна праця дає змогу формувати трудові навички і уміння одночасно у всієї групи дітей. Цю форму варто використовувати для встановлення позитивних відносин та згуртування дитячого колективу. Під час колективної праці у дітей формуються уміння приймати спільну мету діяльності, домовлятися, узгоджувати свої дії, спільно їх планувати, допомагати товаришу, оцінювати його працю. У дошкільників формується колективна відповідальність за виконання завдань. Організуючи колективну працю з метою навчання певної діяльності, слід дотримуватися педагогічних вимог до її структури, яка обов'язково має містити : надання необхідних знань, мотивацію праці, показ і пояснення способів дії, власне працю, аналіз отриманих результатів. Наприклад, колективну працю, пов'язану з вирощуванням рослин, слід будувати за такою структурою:

- ✓ бесіда про рослини – про їх зовнішній вигляд, необхідні умови для вирощування, значення для людини та природи;
- ✓ постановка мети і мотивація праці;
- ✓ обстеження посадкового матеріалу;
- ✓ інструктаж;
- ✓ хід роботи;
- ✓ підбиття підсумків.

Педагогам потрібно зважати на те, що звичка до праці у дітей з'являється не одразу, її формування потребує терпіння і наполегливості. Дошкільники не завжди проявляють інтерес до трудової діяльності. Цей інтерес необхідно виховати і сформувати [19, с. 167].

До форм колективної праці, Н. Лисенко відносить, у куточку природи можна віднести створення «городів на підвіконні» (*вирощування зелені, деяких овочів, які дошкільники використовуватимуть у свій раціон*); висадку цибулин тюльпанів, висівання насіння чорнобривців, сальвії інших рослин, які потім перенесуться на присадибну ділянку; вирощення злакових культур

для підгодівлі пташок. Разом із дітьми у груповій кімнаті можна створити «ландшафт пустелі», посадити у широкому горщику сукуленти різної форми. Можна створити композиції з інших кімнатних рослин (*в один великий горщик посадити разом 3-4 види*). При цьому необхідно, щоб це були рослини з однаковими вимогами щодо світла й вологості. Доцільно доповнити таку композицію декількома каменями або шматком дерева дивної форми [9, с. 411].

Вимоги до організації праці дітей у куточку природи:

- рослини слід розташовувати так, щоб діти могли доглядати за ними, стоячи на підлозі у груповій кімнаті;
- не можна дозволяти дітям старшого дошкільного віку переносити масу більшу ніж 2-2,5 кг;
- загальний час, що відводиться на виконання роботи, не має перевищувати 30 хв. При цьому кожні 7-10 хв. слід змінювати діяльність дітей або влаштовувати перерви [19, с. 170].

В. Онопрієнко вважає, що організація праці дітей у природі має відповідати певним педагогічним вимогам, зокрема вона має бути: *спрямованою на розв'язання завдань, вмотивованою, посиленою для дітей, систематичною, добре організованою*. Важливо створити у групі позитивне емоційне ставлення до виконання трудового завдання, щоб праця викликала у дітей радість від спільних зусиль, адже емоційне піднесення сприяє створенню інтересу, позитивного ставлення до праці [12].

Досвід педагогів ЗДО №26 «Веселка» м.Вінниці, вказує на те, що вони відповідально ставляться до організації праці дітей у куточку живої природи. Доглядаючи у присутності дітей кімнатні рослини, вихователі систематично привертають увагу вихованців до них, все частіше просять їм допомогти. Педагоги пропонують погладити щільні *гладенькі* листочки рослин, понюхати, помилуватися квітками *герані*, згадати, як називається

ця квітуча рослина тощо. Наприкінці зими дошкільники разом з вихователем саджають цибулю, таким чином, щоб кожна дитина взяла участь у цій діяльності, а потім доглядала за своєю цибулинкою. Кожна дитина саджає свою цибулинку у стаканчик із землею.

У кінці квітня в ЗДО проводиться висівання насіння бобів, квасолі, настурції. Сіяти насіння діти вчаться на занятті. На столи вихователі ставлять ящики (*ширина приблизно 30 см, висота 12-15 см*). У вологому, злегка ущільненому ґрунті, заздалегідь зроблені ямочки. За вказівкою педагога діти беруть по одній насініні з тих, що лежать на тарілці й опускають в ямки, а потім закривають їх землею. Кожна дитина висіває декілька насінин залежно від розміру ящика. У подальшій роботі вихователь заохочує дітей до спостережень за ростом рослин. Дошкільники під керівництвом педагогів проріджують рослини й віддають зелень тваринам, що живуть в куточку природи (*морській свинці, хом'ячку*).

Праця у куточку природи є першим доступним дітям дошкільного віку видом соціально значимої продуктивної трудової діяльності, у процесі якої виробляються конкретні матеріальні цінності. Результати праці дітей конкретні та зрозумілі, однак їх неможливо швидко досягти. Віддаленість результату потребує від дошкільників тривалих фізичних і розумових зусиль, повсякденної кропіткої роботи, терпіння. Як правило, більшість дітей охоче доглядає за живими об'єктами, пізнаючи світ живої природи, розкриваючи у собі нові можливості, набуваючи досвіду дбайливого ставлення до всього живого. Праця дисциплінує, виховує почуття відповідальності за життя живих істот.

Висновки. Зважаючи на масштабні екологічні проблеми нашого суспільства, першочерговим завданням освіти є виховання природничо свідомої та гуманної особистості, яка має еколого-доцільну поведінку, здатна розумно ставитися до навколишнього середовища, зберігати та

примножувати його ресурси. Куточок живої природи має великий педагогічний потенціал, він стає основою творчості дошкільників, способом розширення їх екологічної свідомості. На нашу думку, реалізація педагогічного потенціалу куточка живої природи сприяє вихованню екологічно-доцільної поведінки дітей, розвитку їх чуттєвої сфери та емпатії по відношенню до навколишнього середовища, засвоєнню необхідних знань з природознавства, оволодінню практичними, дослідницькими вміннями і навичками. Педагогічно правильна організація діяльності дітей у куточку живої природи (спостереження, чергування, колективна праця) сприяє вихованню екологічно свідомого суспільства.

Список використаних джерел:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). URL: <http://surl.li/zcdmsl>
2. Баюрко Н. В. Підготовка майбутніх учителів біології до розвитку екологічної компетентності учнів основної школи : дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук. Вінниця, 2016. 256 с.
3. Беленька Г., Половіна О. Дошкільнятам про світ природи. К.: «Генеза», 2018. С. 71-79.
4. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі : підручник для ВНЗ. К. : Видавничий дім «Слово», 2008. 408 с.
5. Васютіна Т. М. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до реалізації змісту освітніх галузей «Природнича» і «Громадянська та історична»: монографія, 2022. Хмельницький: ФОП Бідюк Є. І., 448 с.
6. Глухова Н. Формування екологічної культури дошкільників засобами пошуково-дослідницької діяльності. Київ, 2005. 27 с.
7. Карук І. В. Дефінітивний аналіз та сутність поняття «експериментальна діяльність». *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : педагогіка і психологія.* 61, 2020. С. 30-35.
8. Коваль Т., Граб О. Особливості інтеграції дисциплін мистецького циклу у професійній підготовці майбутніх учителів Нової української школи. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти: збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 28-29 березня 2023 р.).* Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2023. Вип. 12. С. 195-198.
9. Лисенко Н.В. Практична екологія. Методика ознайомлення дітей з природою: хрестоматія / Укладач Н.М.Горопаха. К., 2012. С.407-412.
10. Методичні рекомендації до практичних і лабораторних занять та виконання завдань для самостійної роботи з навчальної дисципліни «Основи природознавства та методика ознайомлення дітей з природою». Методичний посібник для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 012 «Дошкільна освіта» / Укл. Н.М.Горопаха. Рівне: РДГУ, 2020. 62 с.
11. Ніколаєва С. Н. Огляд зарубіжних і вітчизняних програм екологічної освіти та

- виховання дітей. *Дошкільне виховання*. 2002. №7.
12. Онопрієнко В. Екологічна освіта та виховання в дошкільних дитячих закладах. URL: <http://surl.li/uqcsfa>
 13. Паламарчук О.М. Екологічна свідомість – одна з важливих детермінант сучасної масової свідомості. *Вісник наукових досліджень: актуальні регіональні проблеми економіки, права, управління і соціальної сфери*. Вінниця, 2005. Випуск 2. С.112-122.
 14. Плохій З.П. Еколого-розвивальне середовище дошкільного навчального закладу (інноваційні підходи). *Дошкільне виховання*, 2010. №7. С.6-10.
 15. Присяжнюк Л.А. Ознайомлення дітей дошкільного віку з природою: інвайроментальний вимір. *Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій : збірник мат. науково-практичної конференції викладачів і студентів інституту педагогіки, психології і мистецтв (м. Вінниця, ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 01-02 квітня 2015 р.)*. Вінниця : «Нілан-ЛТД», 2015. С. 191-194.
 16. Стахова І.А. Особливості організації позашкільної екологічної освіти дітей у Європі. *Наука і техніка сьогодні (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Фізико-математичні науки», Серія «Техніка»): журнал*. 2023. No 14(28). С. 469-479. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/8248>
 17. Теплюк С. Робота з дітьми на прогулянці взимку. Методика ознайомлення дітей з природою: хрестоматія / Укладач Н.М.Горопах. К., 2012. С.396- 407.
 18. Формування екологічної компетентності школярів: наук.-метод. посібник / Н.А.Пустовіт, О.Л.Пруцакова, Л.Д.Руденко, О.О.Колонькова. К.: Педагогічна думка», 2008. 64 с. URL: <http://surl.li/qvuegt>
 19. Яришева Н.Ф. Екологічне виховання дошкільників. К., 2000.
 20. Martiskainen M., Axon S., Sovacool B., Sareen S. Furszyfer D., Axon K. Contextualizing climate justice activism: Knowledge, emotions, motivations, and actions among climate strikers in six cities. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0959378020307639>
 21. Bouman T., Werff E., Perlaviciute G., Steg L. Environmental values and identities at the personal and group level. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352154621000449>

References:

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity (nova redaktsiia) [Bazovyi komponent doshkilnoi osvity (nova redaktsiia)]. URL: <http://surl.li/zcdmsl> [in Ukrainian].
2. Baiurko, N. V. (2016). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv biolohii do rozvytku ekolohichnoi kompetentnosti uchniv osnovnoi shkoly [Preparation of future biology teachers for the development of ecological competence of primary school students] : dys. na zdob. nauk. stup. kand. ped. nauk. Vinnytsia. 256 s. [in Ukrainian].
3. Bielienka, H., Polovina, O. (2018). Doshkilniatam pro svit pryrody [Preschoolers about the natural world]. K.: «Heneza». S. 71-79. [in Ukrainian].
4. Bohush, A.M., Havrysh, N.V. (2008). Metodyka oznaiomlennia ditei z dovkilliam u doshkilnomu navchalnomu zakladi [Methods of familiarizing children with the environment in a preschool educational institution]: pidruchnyk. K. : Vydavnychiy dim «Slovo». 408 s. [in Ukrainian].
5. Vasiutina, T. M. (2022). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovoi shkoly do realizatsii zmistu osvity haluzei «Pryrodnycha» i «Hromadianska ta istorychna» [Preparation of future primary school teachers for the implementation of the content of the educational areas

- «Natural» and «Civil and historical»]: Monohrafiia. Khmelnytskyi: FOP Bidiuk Ye. I. [in Ukrainian].
6. Hlukhova, N. (2005). Formuvannia ekolohichnoi kultury doshkilnykiv zasobamy poshukovo-doslidnytskoi diialnosti [Formation of ecological culture of preschoolers by means of search and research activities]. Kyiv. 27 s. [in Ukrainian].
 7. Karuk, I. V. (2020). Definityvnyi analiz ta sutnist poniattia «eksperymentalna diialnist» [Definitive analysis and essence of the concept of «experimental activity»]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii : pedahohika i psykholohiia*. 61, 2020. S. 30-35. [in Ukrainian].
 8. Koval, T., Hrab, O. (2023). Osoblyvosti intehtatsii dystsyplin mystetskoho tsykladu u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv Novoi ukrainskoi shkoly [Peculiarities of the integration of the disciplines of the art cycle in the professional training of future teachers of the New Ukrainian School]. *Aktualni problemy formuvannia tvorchoi osobystosti pedahoha v konteksti nastupnosti doshkilnoi ta pochatkovoï osvity: zbirnyk materialiv VII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii (Vinnytsia, VDPU imeni Mykhaila Kotsiubynskoho, 28-29 bereznia 2023 r.). Vinnytsia: TOV «Merkiuri-Podillia»*. Vyp. 12. S. 195-198. [in Ukrainian].
 9. Lysenko, N.V. (2020). Praktychna ekolohiia. Metodyka oznaiomlennia ditei z pryrodou [Practical ecology. Methods of familiarizing children with nature]: khrestomatiia / Ukladach N.M.Horopakha. K., 2012. S.407-412. [in Ukrainian].
 10. Metodychni rekomendatsii do praktychnykh i laboratornykh zaniat ta vykonannia zavdan dlia samostiinoi roboty z navchalnoi dystsypliny «Osnovy pryrodoznavstva ta metodyka oznaiomlennia ditei z pryrodou». Metodychnyi posibnyk dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity pershoho (bakalavrskoho) rivnia spetsialnosti 012 «Doshkilna osvita» [Methodological recommendations for practical and laboratory classes and tasks for independent work in the educational discipline «Fundamentals of natural science and methods of familiarizing children with nature». Methodical guide for students of higher education of the first (bachelor) level of specialty 012 «Preschool education»] / Ukl. N.M.Horopakha. Rivne: RDHU, 2020. 62 s. [in Ukrainian].
 11. Nikolaeva, S. N. (2002). Ohliad zarubizhnykh i vitchyznianskykh prohram ekolohichnoi osvity ta vykhovannia ditei [Review of foreign and domestic programs of environmental education and child rearing]. *Doshkilne vykhovannia*. №7. [in Ukrainian].
 12. Onoprienko, V. Ekolohichna osvita ta vykhovannia v doshkilnykh dytiachykh zakladakh [Environmental education and upbringing in preschool children's institutions]. URL: <http://surl.li/uqcsfa>
 13. Palamarchuk, O.M. (2005). Ekolohichna svidomist – odna z vazhlyvykh determinant suchasnoi masovoï svidomosti [Ecological consciousness is one of the important determinants of modern mass consciousness]. *Visnyk naukovykh doslidzhen: aktualni rehionalni problemy ekonomiky, prava, upravlinnia i sotsialnoi sfery*. Vinnytsia. Vypusk 2. S.112-122. [in Ukrainian].
 14. Plokhii, Z.P. (2010). Ekoloho-rozvyvalne seredovyshche doshkilnoho navchalnoho zakladu (innovatsiini pidkhody) [Ecological and developmental environment of a preschool educational institution (innovative approaches)]. *Doshkilne vykhovannia*, 2010. №7. S.6-10. [in Ukrainian].
 15. Prysiazhniuk, L.A. (2015). Oznaiomlennia ditei doshkilnoho viku z pryrodou: invairomentalnyi vymir [Familiarity of preschool children with nature: environmental dimension]. *Aktualni problemy doshkilnoi ta pochatkovoï osvity v konteksti yevropeyskykh osvityvnykh stratehii : zbirnyk mat. naukovo-praktychnoi konferentsii vykladachiv i studentiv*

- instytutu pedahohiky, psykholohii i mystetstv (m. Vinnytsia, VDPU im. M. Kotsiubynskoho, 01-02 kvitnia 2015 r.). Vinnytsia : «Nilan-LTD». S. 191-194. [in Ukrainian].*
16. Stakhova, I.A. (2023). Osoblyvosti orhanizatsii pozashkilnoi ekolohichnoi osvity ditei u Yevropi [Peculiarities of the organization of extracurricular environmental education of children in Europe]. *Nauka i tekhnika sohodni (Seriiia «Pedahohika», Seriiia «Pravo», Seriiia «Ekonomika», Seriiia «Fizyko-matematychni nauky», Seriiia «Tekhnika»))»: zhurnal. № 14(28). S. 469-479. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/8248> [in Ukrainian].*
 17. Tepliuk, S. (2012). Robota z ditmy na prohuliantsi vzymku. Metodyka oznaiomlennia ditei z pryrodoiu [Working with children on progulants in winter. Methods of familiarizing children with nature]: khrestomatiiia / Ukladach N.M.Horopakha. K. S.396- 407 [in Ukrainian].
 18. Pustovit, N., Prutsakova, O., Rudenko, L., Kolonkova, O. (2008). Formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti shkoliariv [Formation of ecological competence of schoolchildren]: nauk.-metod. posibnyk K.: Pedahohichna dumka. 64 s. URL: <http://surl.li/qvuegt> [in Ukrainian].
 19. Yarysheva, N.F. (2000). Ekolohichne vykhovannia doshkilnykiv [Environmental education of preschoolers]. K., 2000.
 22. Martiskainen M., Axon S., Sovacool B., Sareen S. Furszyfer D., Axon K. Contextualizing climate justice activism: Knowledge, emotions, motivations, and actions among climate strikers in six cities. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0959378020307639> [in English].
 23. Bouman T., Werff E., Perlaviciute G., Steg L. Environmental values and identities at the personal and group level. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352154621000449> [in English].

УДК 373.3.016:502/504(477:4)

Наталія Казьмірчук, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкової освіти, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, <https://orcid.org/0000-0001-9626-9589>

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКО-ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СПІВПРАЦІ

Анотація. Екологічна освіта молодших школярів ґрунтується на сучасних педагогічних підходах, що дозволяють не лише передати знання про природу, але й сформувати в учнів ціннісні орієнтири та практичні навички відповідального ставлення до природного довкілля. У статті акцентовано увагу на спільних для Європейського Союзу та України

підходах до екологічної освіти. Аксіологічний підхід впливає на формування бережного ставлення до природи, акцентує увагу на моральних та етичних принципах, що допомагають учням усвідомити цінність природи і виховувати почуття відповідальності за її збереження. Інвайраментальний підхід передбачає створення та підтримку освітнього середовища, яке сприяє екологічній освіті через безпосередній контакт з природою. Світоглядно-екологічний підхід зосереджений на розвитку екологічного світогляду, цей підхід дає дітям цілісне уявлення про екосистеми та про те, як людська діяльність впливає на природу. Міждисциплінарний підхід дозволяє інтегрувати екологічні знання в різні предмети шкільної програми. Завдяки міждисциплінарності, екологічні теми включаються в різні предмети початкової школи. Синергетичний підхід базується на взаємодії всіх компонентів екологічної освіти, що дозволяє досягти цілісності та ефективності освітнього процесу. Завдяки синергетичному підходу знання, вміння, цінності й емоційне ставлення до природи взаємопов'язані та підсилюють одне одного, допомагаючи дітям краще засвоювати матеріал. Компетентнісний підхід впливає на формування екологічної компетенцій, які необхідні для розв'язання реальних екологічних проблем. У статті представлені моделі екологічної шкіл, наведені зразки екологічних завдань для учнів початкової школи. У публікації розкрито реалізацію міжнародного проєкту: 101085524 — EcoEdEU — ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH «Ecological education of preschool and primary school children: a European approach». У статті наголошено на тому, що українсько-європейська співпраця у процесі розвитку екологічної освіти учнів активно прогресує.

Ключові слова: екологічна освіта, Європейський Союз, аксіологічний підхід, інвайраментальний підхід, світоглядно-екологічний підхід, міждисциплінарний підхід, синергетичний підхід, компетентнісний підхід.

Natalia Kazmirchuk, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Primary Education, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, <https://orcid.org/0000-0001-9626-9589>

MODERN APPROACHES TO THE ENVIRONMENTAL EDUCATION OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN THE CONTEXT OF UKRAINIAN- EUROPEAN COOPERATION

Abstract. Environmental education of primary schools students is based on modern pedagogical approaches, which allow not only to transfer knowledge about nature, but also to form in students value orientations and practical skills of a responsible attitude to the natural environment. The article focuses on common approaches to environmental education for the European Union and Ukraine. The axiological approach affects the formation of a careful attitude towards nature, emphasizes moral and ethical principles that help students realize the value of nature and foster a sense of responsibility for its preservation. The environmental approach involves the creation and maintenance of an educational environment that promotes environmental education through direct contact with nature. The worldview-ecological approach focuses on the development of an ecological worldview, this approach gives children a holistic view of ecosystems and how human activity affects nature. An interdisciplinary approach allows for the integration of environmental knowledge into various subjects of the school curriculum. Due to interdisciplinary nature, environmental topics are included in various elementary school subjects. The synergistic approach is based on the interaction of all components of environmental education, which allows to achieve the integrity and efficiency of the educational process. Thanks to a synergistic approach, knowledge, skills, values, and emotional attitudes toward nature are interconnected and reinforce each other, helping children learn the material better.

A competent approach affects the formation of environmental competences, which are necessary for solving real environmental problems. The article presents models of ecological schools, samples of environmental tasks for primary school students are given. The publication discloses the implementation of the international project: 101085524 — EcoEdEU — ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH «Ecological education of preschool and primary school children: a European approach». The article emphasizes that Ukrainian-European cooperation in the process of developing environmental education of students is actively progressing.

Key words: environmental education, European Union, axiological approach, environmental approach, worldview-ecological approach, interdisciplinary approach, synergistic approach, competence approach.

Постановка проблеми. Екологічна освіта є одним з пріоритетних напрямків у вітчизняній та європейській системі освіти; вона займає важливе значення у світі. Актуальність екологічної освіти викликана сучасними глобальними екологічними проблемами (зміна клімату, забруднення довкілля, зникнення об'єктів флори та фауни); занепокоєнням майбутнього планети (від виховання підростаючого покоління, формування екологічної свідомості дітей, їхньої відповідальності за природне середовище залежить стан довкілля всього світу). Екологічна освіта спрямована на формування у дітей свідомого ставлення до навколишнього середовища, розвитку екологічної культури та готовності до активної участі в збереженні природи. До того ж екологічна освіта впливає на становлення особистості загалом: стимулює розвиток критичного та творчого мислення, виховує моральні почуття, сприяє компетентнісному зростанню та формуванню природничих цінностей тощо.

Екологічна освіта являє собою процес навчання та виховання, спрямований на формування в людини розуміння взаємозв'язків між

людиною і природою, усвідомлення значення збереження навколишнього середовища та набуття навичок відповідальної поведінки в природі. Екологічна освіта базується на накопиченні ґрунтовних знаннях про природне середовище (знання з ботаніки, зоології, астрономії, фізики, хімії, географії тощо); формуванні екологічної свідомості (розуміння того, що людина є частиною природи і її дії впливають на стан навколишнього середовища); розвитку екологічної культури (набуття знань про природні процеси, екологічні проблеми та способи їх вирішення); вихованні відповідальності (формування почуття відповідальності за стан навколишнього середовища та готовності до активних дій для його збереження); розвитку навичок сталого розвитку (набуття навичок раціонального використання природних ресурсів та ведення екологічно гуманного способу життя).

Процес екологічної освіти – безперервний і всеохоплюючий, він відбувається на різних рівнях і в різних інституціях. Екоосвіта реалізується в дошкільних закладах (перші кроки до розуміння природи, усвідомлення своєї ролі у природному середовищі); школи (екологічні знання інтегруються в різні навчальні предмети; проводяться тематичні уроки, екологічні проєкти, організовуються екскурсії); професійні коледжі / заклади вищої освіти (підготовка фахівців-екологів, включення екологічних компонентів у освітні програми багатьох спеціальностей); позашкільні заклади (палаци дітей та юнацтва, станції юних натуралістів пропонують різноманітні гуртки та секції екологічного спрямування). До того ж громадські організації проводять агітаційну роботу серед населення, залучають до екологічних акцій, кампаній, семінарів, організовують волонтерські заходи. Популярними є різного роду громадські ініціативи, які сприяють об'єднанню мешканців міст та сіл для вирішення місцевих екологічних проблем, створенню екологічних клубів та ініціатив. Велику роль у розголошенні екологічних проблем,

згуртуванню населення навколо їхнього вирішення відводиться мас-медіа: телебачення, радіо, газети, журнали поширюють інформацію про екологічні проблеми, пропагують екологічно свідомий спосіб життя; інтернет-ресурси містять величезну кількість сайтів, блогів, соціальних мереж присвячених екологічним темам.

Екологічна освіта – це не просто передача знань, а формування нового світогляду, який базується на повазі до природи і відповідальності за її майбутнє. Саме тому вона базується на системному, міждисциплінарному, практико-орієнтованому, компетентнісному, культурологічному, інформаційно-комунікаційному підходах, міжкультурному діалозі та партнерстві. Кожен підхід по особливому розкриває зміст екологічної освіти, а в сукупності вони становлять цілісну систему уявлень, понять, способів пізнання дітьми природного середовища та виховання поваги до нього. Зважаючи на широку мережу шляхів реалізації екологічної освіти, кожен з підходів у більшій чи меншій мірі має можливість розкривати свій потенціал.

Аналіз досліджень і публікацій. Ключові напрямки досліджень науковців у сфері екологічної освіти зводяться до розробки інноваційних методик навчання дітей, виховання екологічної поведінки, аналізу зв'язку між екологічною освітою та сталим розвитком, міжкультурним діалогом в екологічній освіті. У працях класиків педагогіки Дж. Дьюї, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, С. Русової, Й. Песталоцці, В. Сухомлинського звернено значну увагу на виховну та пізнавальну роль природи; прослідковуються заклики до збереження навколишнього середовища. У дослідженнях українських науковців Н. Баюрко, Т. Васютіна, О. Грошовенко, Н. Лисенко, О. Пруцакової, З. Плохій, Н. Пустовіт, С. Совгіри запропоновані новітні методи, прийоми, форми роботи з дітьми у природному середовищі, на уроках та в позаурочній діяльності. Особливості формування екологічного стилю мислення

висвітлені у працях А. Бандури, Б. Блума, У. Брунера, Л. Бурлачук, Л. Гюйтман, І. Зверєвої, Г. Єрмак, Р. Гіффорд, О. Паламарчук.

Дослідники Європи зробили значний внесок у розвиток екологічної освіти, розробляючи інноваційні методики навчання, проводячи масштабні дослідження, пропагуючи ідеї природничо-гуманної поведінки та сталого розвитку. Так, А. Каарікангас, фінський вчений, досліджує інтеграцію екологічної освіти у шкільні програми; він розробляє методики, які дозволяють учням розуміти екологічні процеси та формувати екологічну свідомість. Л. Янгман, британська дослідниця, займається вивченням впливу екологічної освіти на поведінку учнів; вона досліджує різні підходи до викладання екологічних тем, що можуть впливати на екологічні практики у повсякденному житті. Ж. Верден, французький вчений, займається дослідженнями в області освіти для сталого розвитку. Його розробки фокусуються на упорядкуванні навчальних програм, що сприяють глибокому розумінню сталого розвитку та інтеграції екологічної освіти в різні дисципліни. А. Ліндгрєн, шведська дослідниця, вивчає роль екологічної освіти у формуванні екологічної свідомості серед молоді; вона досліджує, як педагогічні підходи можуть бути адаптовані для різних вікових груп та культурних контекстів.

Активно організацією екологічної освіти дітей займаються Європейська Асоціація Екологічної Освіти (ЕЕАА). Це міжнародна організація, яка об'єднує вчителів, дослідників, екологів та інших фахівців, які працюють в галузі екологічної освіти. ЕЕАА організовує конференції, семінари та видає наукові публікації. Багато європейських університетів мають потужні кафедри та центри, які займаються дослідженнями в галузі екологічної освіти. Серед них можна виділити Університет Уппсали (Швеція), Університет Осло (Норвегія), Університет Лейдену (Нідерланди). В Україні існує кілька екологічних організацій, які спеціалізуються на

екологічній освіті дітей та молоді. Вони проводять різноманітні програми, акції, тренінги та інші заходи, спрямовані на підвищення екологічної свідомості та виховання у дітей відповідального ставлення до природи. До таких організацій належать всеукраїнська дитяча спілка «Екологічна варта», еко клуб «Зелена Хвиля», Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді (НЕНЦ), Екологічна організація «Екоклуб», «Українська молодіжна екологічна ліга».

Європейський Союз фінансує численні проекти в галузі екологічної освіти, що сприяє розвитку цієї галузі в різних країнах Європи. Зокрема, у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського реалізується міжнародний проекти Project: 101085524 — EcoEdEU — ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH «Ecological education of preschool and primary school children: a European approach».

Мета статті – охарактеризувати основні підходи до особливостей екологічної освіти в Україні та країнах Європейського Союзу, визначити перспективи імплементації європейських підходів екологічної освіти в освітню систему України.

Виклад основного матеріалу. Екологічна освіта є важливою складовою навчального процесу, спрямованого на формування екологічної свідомості, відповідального ставлення до природи, накопичення еколого-природничих знань, розвитку практичних умінь і навичок, необхідних для збереження довкілля. Окремого навчального предмета «екологія» у освітній системі початкової школи немає, проте екологічні теми інтегруються в навчальні дисципліни багатьох шкільних предметів. Аналіз підручників і робочих зошитів з «Я досліджую світ» (Т. Воронцова, В. Пономаренко, І. Гарбузюк, Н. Будна, Т. Гладюк, С. Забродська, О. Волощенко, О. Козак, Г. Остапенко, Т. Гільберг, С. Тарнавська, Л. Грубіян, Н. Павич) засвідчив, що

інтегрований курс «Я досліджую світ» пронизаний екотематикою, у якій розкриваються особливості:

- природних ресурсів (води, повітря, ґрунту, корисних копалин);
- рослинного і тваринного світу (різноманітність видів, взаємозв'язки в природі, охорона рідкісних видів);
- екосистем (лісів, луків, водоймів, їх значення для людини);
- забруднення довкілля (причини та наслідки, способи запобігання);
- зміни клімату (глобальне потепління, його вплив на природу та людину);
- сортування сміття та переробка відходів;
- екологічно чистих технологій;
- заповідників та національних парків;
- екологічних свят та акцій.

Курс «Я досліджую світ» інтегрує в собі знання з усіх освітніх галузей. Відповідно до цього, стверджує І. Тимофєєва, в контексті природничої освітньої галузі учні знайомляться з основами біології, географії, екології та інших природничих наук, досліджують їхній взаємозв'язок та роль людини у житті планети; у контексті математичної освітньої галузі школярі розв'язують екологічні завдання, задачі, навчаються статистично обраховувати шкоду завдану людиною довкіллю; у контексті мовно-літературної освітньої галузі діти знайомляться з творами художньої літератури, у яких описується краса природи, замальовується її естетична виразність, що впливає на екосвідомість учнів; з науковими статтями з енциклопедій, у яких визначено суттєві екологічні проблеми; у контексті історичної освітньої галузі школярі дізнаються про культурні та історичні аспекти розвитку суспільства, досліджують традиції, пов'язані з природою, дізнаються про взаємодію людини з навколишнім середовищем у різні історичні періоди; у контексті технологічної освітньої галузі школярі знайомляться з особливостями вирощування рослин, створення простих

технічних пристроїв, що допомагають дітям поєднувати теоретичні знання з практичними навичками бережного ставлення до природи тощо [19, с. 10].

Важливого значення у процесі розвитку екологічної освіти відіграє позашкільна діяльність, робота у еколого-натуралістичних центрах, дитячих клубах та гуртках, що спеціалізуються на екологічній освіті. Вони пропонують школярам можливість брати участь у практичних екологічних проєктах, експедиціях, конкурсах та інших заходах, що сприяють поглибленню знань про природу.

У дослідженнях Л. Гриньової та В. Оніпко наголошено на тому, що екологічна освіта реалізується через екологічні гуртки (діти вивчають флору і фауну, проводять дослідження у місцевих екосистемах, вчать сортувати відходи та вести екологічно відповідальний спосіб життя); конкурси екологічних проєктів, челенджі, акції, екологічні табори, у яких діти можуть зануритися в природу, взяти участь у практичних заняттях, спостерігати за дикою природою, вивчати екосистеми та обговорювати екологічні проблеми. У рамках проєкту «Екошкола» учні долучаються до Дня довкілля, беручи участь у різних екологічних ініціативах (прибирання сміття, висадка дерев, створення квіткових клумб, збереження мурашників, очищення джерел, а також інші заходи, спрямовані на поліпшення стану навколишнього середовища) [16, с. 45].

Вінницька обласна станція юних натуралістів (м. Вінниця) організовує наступні конкурси для дітей молодшого шкільного віку: «Гуманне ставлення до тварин», «Зелена красуня», «Країна веселкова», «Я і мій домашній улюбленець», «Юннатівський зеленбуд», «Парад квітів біля школи», «Птах року» тощо [23].

У Європі існує кілька моделей екологічної освіти учнів, які відрізняються підходами, методиками та ступенем інтеграції екологічних тем у навчальні програми. Ці моделі спрямовані на формування екологічної

свідомості з раннього віку, навчаючи дітей відповідально ставитися до довкілля. Пропонуємо декілька ключових моделей екологічної освіти, що використовуються в різних європейських країнах:

I. *Модель «Еко-школи» (Eco-Schools)*. Ця міжнародна програма діє в багатьох європейських країнах і є однією з найвідоміших моделей екологічної освіти. «Еко-школи» інтегрують екологічні теми у всі аспекти шкільного життя – від освітнього процесу до шкільного самоврядування. Участь учнів у прийнятті рішень та реалізації екологічних проєктів є центральним елементом програми. Школи, що беруть участь у програмі, отримують статус «зеленої школи» за досягнення у сфері екологічної освіти [23].

II. *Скандинавська модель «Навчання на природі» (Friluftsliv)*. У Скандинавських країнах, таких як Норвегія, Швеція і Данія, популярним є підхід, що підкреслює важливість перебування на природі як частину навчального процесу. Діти багато часу проводять на відкритому повітрі, вивчаючи природу безпосередньо. Ця модель підкреслює важливість фізичної активності та прямого контакту з природою, сприяючи розвитку у дітей екологічної свідомості через практичний досвід.

III. *Німецька модель «Вальдорфська педагогіка» (Waldorf Education)*. Вальдорфські школи, засновані на філософії Рудольфа Штайнера, мають сильний акцент на екологічному вихованні. Учні вивчають природу через практичні заняття, такі як садівництво, догляд за тваринами та ремесла. Природничі науки інтегруються з мистецтвом, що дозволяє дітям сприймати природу як живий об'єкт, тісно пов'язаний з діяльністю людини..

IV. *Французька модель «Еко-цивільні проєкти»*. У Франції екологічна освіта активно інтегрується через цивільні проєкти та громадянську освіту. Діти беруть участь у місцевих екологічних ініціативах, таких як створення міських садів, участь у проєктах з переробки відходів, а також у програмах з

енергоефективності. Такий підхід сприяє розвитку в учнів почуття громадянської відповідальності та активної участі в охороні навколишнього середовища.

V. *Британська модель «STEM та екологія».* У Великобританії активно розвивається модель інтеграції екологічної освіти у предмети STEM (наука, технології, інженерія, математика). Школи використовують екологічні теми для викладання основних концепцій з природничих наук і технологій. Наприклад, учні можуть досліджувати особливості вирощування рослин, створювати власні городи на підвіконні.

VI. *Італійська модель «Органічні шкільні сади».* В Італії поширена практика створення шкільних садів, де діти навчаються вирощувати органічні продукти. Це дозволяє їм зрозуміти важливість сталого сільського господарства і харчування. Такі проєкти не лише виховують екологічну свідомість, а й сприяють здоровому способу життя.

VII. *Фінська модель «Комплексна екологічна освіта».* Фінляндія відома своєю системою освіти, яка приділяє значну увагу екологічним питанням. Екологічна освіта інтегрована в усі предмети, включаючи мову, математику, мистецтво та фізичну культуру. Фінські школи активно залучають дітей до обговорення глобальних екологічних проблем і пошуці рішень на локальному рівні [24, с. 12].

Ці моделі демонструють різноманітні підходи до екологічної освіти в Європі, кожен з яких має свої переваги і спрямовані на формування у дітей відповідального ставлення до природи та усвідомлення важливості збереження довкілля. Аналізуючи українську та європейські моделі екологічної освіти молодших школярів, ми розглянемо підходи, характерні для освітніх систем України та ЄС.

Міждисциплінарний підхід до екологічної освіти є ефективним інструментом для формування у молодших школярів ціннісного ставлення до

природи. Поєднання знань з різних предметів дозволяє створити цілісну картину світу і сприяє розвитку в учнів критичного мислення, творчих здібностей та відповідальності за майбутнє планети.

У дослідженнях В. Стапп та Н. Полуніна вказано на те, що міждисциплінарний підхід впливає на цілісне сприйняття світу дітьми (чітко пов'язані між собою різні сфери життя), глибоке розуміння (знання з різних предметів доповнюють один одного, створюючи цілісну наукову картину світу), застосування знань (набуття практичних умінь та навичок, участь у природоохоронній діяльності), розвиток особистості (розвиток творчого, логічного мислення; здатність аналізувати, систематизувати, порівнювати інформацію) [26, с. 14].

У працях С. Оперман та С. Іовіно визначено переваги використання міждисциплінарного підходу у процесі екологічної освіти, а саме: цілісне розуміння світу (бачення різних аспектів природи і людської діяльності взаємопов'язані); активне залучення (завдяки інтеграції різних методів і дисциплін учні залучаються до навчального процесу на різних рівнях: когнітивному, емоційному, фізичному); розвиток критичного мислення (учні вчаться аналізувати інформацію з різних джерел і робити висновки, що є важливою навичкою для розуміння екологічних проблем) [24, 15].

Міждисциплінарний підхід надає можливість усвідомлення різноманітності та різнобарвності навколишнього світу, допомагає розширити молодшому школяреві панорамність мислення, сформувати у нього цілісну, наукову картину світу. Він виступає базою для «взаємопроникнення природничого і гуманітарного змісту освіти», пропонуючи для використання «методологічний ключ, який дозволяє здійснювати аналіз дійсності у відповідності із сучасним стилем розвитку соціокультурного процесу» [14].

У ході міждисциплінарного підходу важливо навчити молодших школярів спостерігати за природою, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, уміти милуватися нею. Наприклад, *на уроках мистецького циклу* можна пропонувати дітям займатися змальовуванням, ліпленням об'єктів природи у різних художніх техніках, виготовленням прикрас для куточка живої природи; *на уроках математики* пропонувати учням порівнювати об'єкти природи (великий-маленький листочок, довгий-короткий день); використовувати природні об'єкти як лічильний матеріал; складати математичні задачі про живу та неживу природу; проводити асоціації між природними об'єктами та різними геометричними фігурами); на уроках української мови слід акцентувати увагу на збагачені словникового запасу молодших школярів засобами художньої виразності, навчати складати розповіді, казки, загадки про природу. Т. Коваль та О. Граб вважають, що інтеграція природничої та мистецької освітніх галузей найбільш вдало, вона дозволяє впливати на емоційний стан школяра, духовно розвивати його бажання берегти природу [9, с. 195].

На уроках можна пропонувати учням опрацьовувати творчість європейських письменників, які активно зверталися до екологічних тем у своїх творах. Наприклад, Герхард Гольц-Baumert (Німеччина) писав про взаємодію людини з природою у доступній для дітей формі, його твори порушують питання збереження довкілля, що допомагає молодшим школярам зрозуміти важливість екологічних тем. Свен Нурдквіст (Швеція) у своїй творчості зображає природу і взаємодію з нею, що ненав'язливо привчає дітей до любові та поваги до довкілля. Жан де Брюнофф (Франція) акцентує увагу на дбайливому ставленні до тваринного світу, навчає дітей поважати природу та її мешканців. У творах Туве Янссон (Фінляндія) представлені описи природи, зацентровано увагу на турботі про неї, на потребах гармонійного співіснування з довкіллям. Ено Рауд (Естонія)

написав серію книг про Муфтика, Півчеревика і Мохобородька. У цих історіях головні герої тісно взаємодіють із природою, розв'язують проблеми, пов'язані з екологією, що привчає дітей до гармонійного життя з довкіллям.

Цікавими для учнів стануть задачі екологічної тематики, наприклад:

- У школі збирають папір, пластик і скло. На минулому тижні діти зібрали 12 кг паперу, 5 кг пластику і 8 кг скла. Скільки всього кілограмів сміття вдалося зібрати для переробки?
- Іванко вирішив економити електроенергію і вимикає світло, коли виходить з кімнати. Якщо він вимикає світло 5 разів на день, скільки разів він зробить це за місяць (30 днів)?
- Учні школи вирішили висадити дерева, щоб покращити якість повітря. Якщо кожен учень посадить по 3 дерева, а в класі 20 учнів, скільки дерев буде посаджено?

Синергетичний підхід у екологічній освіті акцентує увагу на взаємодії різних елементів, інтеграції знань, формуванні цілісного розуміння природи, а також розвитку критичного мислення й самоорганізації учнів. У цьому підході, стверджує Л. Лук'янова, природа розглядається як складна система, в якій кожен елемент взаємодіє з іншими і разом вони утворюють єдиний, саморегулюючий механізм [12]. У дослідженнях К. Крутій акцентується увага на технології STEAM-освіти, яка передбачає інтеграцію науки, технологій, інженерії, мистецтва та математики. У рамках STEAM-освіти кожен предмет пов'язується з іншими, створюючи цілісну систему знань [18, с. 52]. На нашу думку, технологія STEAM-освіти базується на синергетичному підході, адже вчить учнів бачити світ як єдину систему. Наприклад, розробляючи еко-проект, учні можуть зрозуміти, як зміни клімату, технологічний прогрес і соціальні аспекти впливають на довкілля; проект з екології може поєднувати елементи природознавства, математики, технічні рішення для збору інформації та творчий підхід для презентації

результатів. Ця міждисциплінарність дозволяє учням глибше зрозуміти складність природних і технологічних систем.

Таблиця 1.

Особливості реалізації екологічної освіти засобами STREAM-технології у початковій школі.

STREAM-освіта	Урок з екології «Збереження водних ресурсів»
<i>S – наука</i>	Обговорення екологічних проблем, пов'язаних з водними ресурсами (обміління водойм, забруднення морів, річок, озер відходами з фабрик та заводів).
<i>T – технології</i>	Моделювання за допомогою ІКТ-технологій (або ж це може бути творча групова робота, виконана на аркуші паперу) очисного пристрою.
<i>R – читання / письмо</i>	Опрацювання художніх та поетичних творів, у яких описується смак води, звертається увага на її цілющі властивості.
<i>E – інженерія</i>	Створення макету водного об'єкта, інсценізація забруднення та обговорення наслідків.
<i>A – мистецтво</i>	Написання есе / сен-канів / оповідань про воду.
<i>M – математика</i>	Розв'язування екологічних задач про водні ресурси.

Учням початкової школи можна пропонувати завдання на ознайомлення з природними зонами (лісостепу, степу, Полісся, Карпатськими та Кримськими гори). Дітям важливо детально вивчити інформацію про певну природну зону, ознайомитися з творчістю поетів та письменників, картинами відомих художників, прослухати музичні твори, пов'язані з тематикою природних зон. Окрім того, учні можуть виготовити макети природних зон, розмістити у них фігурки рослин, тварин, птахів;

вирішувати задачі, пов'язані з екологічними проблемами зон; проектувати життєдіяльність біорізноманіття в природній зоні.

На нашу думку, синергетичний підхід дозволяє цілісно сприйняти проблеми навколишнього середовища, усвідомити важливість збереження природного довкілля та особисту роль у цьому процесі.

Світоглядно-екологічний підхід у викладанні дисциплін природничого циклу є важливим інструментом у екологічній освіті, адже стимулює особистість усвідомлювати себе як частину системи «людина-природа» і відповідально ставитися до кожного її елемента. Цей підхід націлений на те, щоб навчити дітей бачити природу не як ресурс, а як суб'єкт, з яким варто підтримувати гармонійні, етичні відносини. Світоглядно-екологічний підхід, на думку О. Грошовенко та І. Стахової, реалізується через :

- Навчання учнів сприймати природу як самостійну цінність, а не лише як засіб для людських потреб. Це спонукає до створення екологічно відповідального ставлення до навколишнього середовища, що важливо у сучасному світі, де природа часто зазнає руйнувань від людської діяльності.
- Практику занурення у «простір» природного об'єкта (наприклад, уявне «переживання» ситуацій рослин, тварин чи екосистем у їхньому природному середовищі), це допомагає школярам відчувати емоційний зв'язок із довкіллям, що стимулює емпатію до всіх форм життя.
- Живе спілкування з природою, де важливим є проведення польових досліджень, екскурсій, занять просто неба, під час яких студенти можуть безпосередньо взаємодіяти з природою. Такий досвід формує у них глибше розуміння екосистем та їхньої цінності.
- Активну позицію та самостійні дії, шляхом яких студентам надається можливість брати участь у природоохоронних проєктах, спільно

реалізовувати екоініціативи, брати участь у заходах зі збереження екосистем, що розвиває в них відповідальність за стан довкілля.

- Залучення етичних та емоційних аспектів у процес навчання природничих наук знижується ризик утилітарного ставлення до природи. Натомість учні виховують у собі бережливе ставлення до навколишнього середовища, усвідомлюють необхідність його захисту [25].

У контексті світоглядно-екологічного підходу ми можемо пропонувати учням такі завдання: провести спостереження за деревом / рослиною на подвір'ї школи або біля дому. Діти можуть фотографувати, малювати або записувати свої спостереження, звертаючи увагу на зміни в різні сезони, на листя, кору та мешканців (комахи чи пташок). Також пізнавальним завданням для учнів стане пропозиція входження в картину, для цього ми пропонуємо репродукцію картини природничої тематики. Завдання школярів – уявити, що вони опинилися у картині, розповісти, що бачать, звертаючи увагу на кольори, форми, звуки, запахи тощо. Дітям можна пропонувати творчі завдання, пов'язані з виготовленням аплікацій, поробок еколого-природничої тематики тощо. Окрім того, цікавими стануть завдання з написання есе на екологічну тематику, виготовлення буклетів, брошур еко-природничої тематики.

На нашу думку, світоглядно-екологічний підхід, що спирається на цінності переживання, відносин і творчості, сприяє не лише засвоєнню природничих знань, але й формує в школярів особистісні якості, які важливі для розуміння їхньої ролі в природному світі та для розвитку гуманного ставлення до довкілля. Цей підхід виховує відчуття власної гідності та відповідальності за навколишній світ, що, в свою чергу, допомагає дітям стати більш активними, доброзичливими й комунікабельними.

Інвайроментальний підхід у екологічній освіті спрямований на формування в учнів глибокої поваги та турботи до природи через

ненав'язливе, інтерактивне залучення їх до екологічно значущих ситуацій. Такий підхід ґрунтується на ідеї побудови гармонійних стосунків між педагогом і навколишнім середовищем, де природничі знання подаються у формі, яка стимулює гуманну поведінку та екологічну культуру. Особливості інвайроментального підходу полягають у ділових та дидактичних іграх, завдяки яким учні поступово засвоюють правила поведінки в природі. Ігрові ситуації спонукають до рефлексії та особистого переосмислення, сприяючи засвоєнню екологічних цінностей. Завдання, спрямовані на взаємодію з природою, допомагають школярам розвивати ціннісне ставлення до довкілля. Це можуть бути завдання на вибір екологічно доцільного типу поведінки або рольові ситуації, де учень обирає правильну позицію щодо природи.

У працях Л. Присяжнюк наголошено, що інвайроментальний підхід у європейській екологічній освіті відіграє значну роль у формуванні екологічної культури, яка спирається на особисту відповідальність, емпатію до природи та практичні навички сталого розвитку [15, с. 191]. Цей підхід в Європі орієнтований на залучення учнів до безпосереднього досвіду взаємодії з навколишнім середовищем, розвиток ціннісного ставлення до природи та інтеграцію природоохоронних принципів у повсякденне життя. У європейських школах навчальні програми часто включають практичні завдання, такі як вирощування рослин, участь у природоохоронних заходах та збереженні місцевої флори і фауни, що відображають реалізацію інвайраментального підходу [14].

У контексті реалізації інвайраментального підходу ми можемо пропонувати учням такі завдання.

Гра «Чарівний мішечок»

Мета: закріпити знання про види овочів, фруктів, розвивати еколого природничий світогляд, виховувати бережне ставлення до природного довкілля.

Для виконання завдання учнів потрібно поділити на 4 мікро-групи. Кожній групі пропонуємо на вибір мішечок із природними дарами, де три продукти одного виду та один іншого. Наприклад:

1 мішечок – Овочі: картопля, морква, цибуля, *(петрушка)*.

2 мішечок – Фрукти: яблуко, груша, слива, *(шипшина)*.

3 мішечок – Ягоди: журавлина, калина, малина, *(апельсин)*.

4 мішечок – Зелень: кріп, салат, шпинат, *(помідор)*.

Завдання учнів: визначити, до якого виду належать основні продукти, дати їм назву; визначити зайвий продукт та скласти про нього загадку *(можна запропонувати наступний алгоритм: необхідно визначити три основні ознаки продукту та, відповідно до кожної ознаки, підібрати предмети з аналогічними ознаками)*. Наприклад, пропонуємо загадку про горіх.

Горіх

твердий

камінь

круглий

а не

м'яч

малий

пісок

Що це?

Кожна мікро-група презентує свої загадки по черзі, решта учнів мають здогадатися, що це за продукт та до якого виду він належить. Якщо загадка відгадана, молодші школярі, в яких продукти аналогічного виду, забирають його собі та заповнюють таблицю.

Таблиця 2.

Ознаки продукту

Вид: _____					
№	Продукт	Колір	Форма	На що схожий	Де росте
1.					

2.					
3.					
4.					

Гра «Поверни додому»

Мета: закріпити знання дітей про плоди дерев; розвивати логічне мислення виховувати бережне ставлення до природного довкілля.

Учням пропонують корзинки із плодами ясена, ліщини, граба, бука, клена, шипшини, берези, ялини, сосни та зображення цих дерев, кущів. Їм потрібно визначити, що це за плід та до якого зображення його слід віднести. Упоравшись із завданням, школярі готуються до представлення дерев, кущів за таким алгоритмом:

- назва,
- основні ознаки (естетична виразність),
- де росте,
- для кого є домівкою,
- як людина використовує плоди дерева у своїй діяльності.

На нашу думку, інвайроментальний підхід не лише передає знання про природу, але й спонукає до дбайливого ставлення, особистої відповідальності та екологічно доцільної поведінки, що є особливо важливим у підготовці майбутніх педагогів.

Аксіологічний підхід у екологічній освіті, визначає Г. Глухова, спрямований на виховання ціннісного ставлення до природи та формування екологічної етики. Цей підхід акцентує увагу на важливості внутрішніх переконань, моральних орієнтирів та цінностей, які визначають екологічну поведінку людини. Завдяки аксіологічному підходу учні навчаються не тільки розуміти значення екологічних знань, а й застосовувати їх у повсякденному житті, орієнтуючись на принципи поваги до природи,

відповідальності та стійкого розвитку. Аксіологічний підхід допомагає усвідомити, що природа має не тільки утилітарну, але й етичну цінність, а це означає, що природні об'єкти вартують захисту не лише через їхню корисність для людини, а й через їхню унікальність і внутрішню цінність як частини екосистеми. Виховання екологічної етики, у екологічній енциклопедії, передбачає виховання ціннісного ставлення до природи, відповідальності за власні дії та готовності до їх оцінки з моральної точки зору. Це допомагає учням розуміти значення таких понять, як «екоцентризм» (бачення людини як частини природи) та «сталий розвиток» [4].

Дослідження О. Дубового та В. Дубового пронизані думкою, що аксіологічний підхід підкреслює важливість створення особистісного досвіду в природі, що дає можливість кожному учню знайти свої власні цінності та етичні орієнтири щодо природи. Наприклад, екологічні проекти та дослідницькі роботи на природі допомагають встановити глибокий зв'язок з навколишнім середовищем [6, с. 112]. І. Стахова стверджує, що аксіологічний підхід формує емпатію до живих істот і природних об'єктів через ситуації, де учні ставлять себе на місце природного об'єкта чи представника екосистеми. Це сприяє усвідомленню взаємозалежності всіх елементів екосистеми та власної ролі в її збереженні [17, с. 124].

На нашу думку, завдяки аксіологічному підходу діти розглядають екологічні питання через призму цінностей і особистої відповідальності. Це означає, що будь-які екологічні рішення, чи то збереження біорізноманіття, чи то питання утилізації відходів, вони оцінюють з точки зору їхнього довготривалого впливу на природу і суспільство. Аксіологічний підхід продукує думку, що екологічні цінності виходять за межі індивідуального, впливаючи на соціальну і культурну свідомість. Учні розвивають активну громадянську позицію, усвідомлюючи, що їхня поведінка має вагомий вплив на екосистему і майбутнє суспільства. В екологічній освіті аксіологічний

підхід спрямований на формування цілісного екологічного світогляду, де знання про природу доповнюються етичними принципами та ціннісними орієнтирами, що допомагають розвивати гармонійні, дбайливі стосунки з довкіллям.

Компетентнісний підхід в екологічній освіті молодших школярів спрямований на розвиток у молодших школярів практичних навичок, набуття екологічних знань, формування цінностей, які допомагають свідомо та відповідально ставитися до природи [11]. У дослідженнях І. Стахової та О. Грошовенко визначено, що в контексті компетентнісного підходу дітям надаються базові знання про природу, її ресурси та важливість їхнього збереження. Знання подаються в доступній формі, через інтерактивні заняття, які допомагають молодшим школярам розуміти взаємозв'язки між людиною і природою, цінувати екологічно правильні дії. Компетентнісний підхід передбачає активне залучення дітей у практичну діяльність, таку як догляд за рослинами, участь у проєктах з прибирання території школи, дослідження ресурсів тощо [24].

Наприклад, молодшим школярам можна запропонувати розглянути різні матеріали (папір, пластик, скло, органічні відходи) та посортувати їх у правильні кошики. Учні можуть створювати коротку казку або історію про природу, в якій персонажі стикаються з екологічною проблемою (наприклад, забруднена річка) та знаходять способи її вирішення. Разом з молодшими школярами можна створювати городи на підвіконні, міні сади та міні теплиці.

Такі завдання розвивають у школярів відповідальність за навколишнє середовище і дають можливість побачити реальні результати своїх дій. У процесі реалізації компетентнісного підходу в дітей формуються екологічні цінності через обговорення важливості дбайливого ставлення до навколишнього середовища та його збереження. Залучення до бесід про

природу, створення індивідуальних проєктів та рольових ігор допомагають молодшим школярам глибше зрозуміти свою роль у збереженні природи [13, с. 23].

На нашу думку, компетентнісний підхід базується на активних формах навчання, таких як екологічні ігри, проєкти, екскурсії та дослідницькі завдання. Наприклад, моделювання екологічних ситуацій, де учні навчаються розв'язувати проблеми довкілля, формує у них критичне мислення та вміння приймати екологічно обґрунтовані рішення. Навчання за компетентнісним підходом також орієнтоване на формування вміння співпрацювати з іншими, обмінюватися ідеями та обговорювати важливі питання екології. Робота в групах над екологічними проєктами допомагає розвивати комунікативні навички і командну роботу, що є важливими складовими компетентного ставлення до природи. Школярі навчаються відповідально ставитися до свого довкілля через особистий досвід та рефлексію. Наприклад, через обговорення теми забруднення, економії ресурсів і правильного поводження з відходами вони усвідомлюють, що їхні дії мають значення для збереження природи.

Усі висвітлені підходи, реалізуються як в українській, так і в європейській освіті, вони охоплюють широкий спектр діяльності, спрямованої на формування екологічної культури та відповідального ставлення до природи. Ці напрями орієнтовані на інтеграцію екологічних знань у різні аспекти шкільного та позашкільного учнівського життя, практичну взаємодію з довкіллям та розвиток екологічної свідомості.

Реалізація підходів до екологічної освіти базується на таких видах діяльності: пізнавальній, науково-дослідній, практичній, агітаційній. Робота вчителя щодо формування екологічної свідомості на окреслених вище підходах надзвичайно об'ємна та багатопланова. Вона базується на використанні різних прийомів роботи, наприклад екологічного моделювання

та прогнозування, екологічних іграх, розв'язуванні екологічних задач, методів проєктів тощо.

З метою формування екологічної свідомості учням можна пропонувати моделювати ланцюги живлення та харчові мережі, природні угруповання, сезонні картини природи, екологічний стан компонента природи і природної системи. Для цього варто активно використовувати інтерактивні технології, що стимулюють розвиток в учнів спостережливості, активізують пізнавальну допитливість і самостійність, створюють умови для їхньої індивідуально-творчої самореалізації. На основі усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків між явищами природи в учнів формується, а також засвоюються норми і правила екологічної поведінки в природі.

З молодшими школярами доречно організовувати екологічні театри, наприклад ярмарок «Допоможемо природі». Мета еко-театру: показати учням, як відповідальні дії людей допомагають природі, розвивати екологічну свідомість, виховувати бережне ставлення до природного довкілля. Сюжетами для постановки можуть бути власні казки та історії дітей, твори відомих українських та європейських авторів. Для вистави можна використовувати вторинні матеріали (папір, пластик), щоб виготовити костюми і декорації. Це допоможе не лише заощадити кошти, але й навчити дітей повторному використанню матеріалів. Після кожної вистави важливо влаштовувати невелику дискусію з учнями, щоб обговорити, що вони зрозуміли, і як можна втілити побачені екологічні ідеї в житті. Екологічний театр сприяє формуванню відповідального ставлення до природи та розвиває уяву, креативність і навички комунікації.

Для формування ціннісного ставлення молодших школярів до природи необхідно передбачити використання відповідних форм і методів навчання, оптимальним з яких є проєктна діяльність. У шкільній програмі з інтегрованого курсу «Я досліджую світ» в початковій школі заплановано

виконання дванадцяти навчальних проєктів. До виконання проєктів учні залучаються починаючи з першого класу. Це доступні завдання, що виконуються у формі індивідуальної або колективної діяльності з обов'язковим збереженням основних етапів методу проєктів: пошуково-аналітичного, практичного, презентаційного і рефлексивно-оцінювального.

Домінування у молодших школярів наочно-образного мислення відбивається на тематиці проєктів. Теми навчальних проєктів конкретні, стосуються реального змісту природознавства, представленого через його екологічний, українознавчий, краєзнавчий, фенологічний, ужитковий аспекти. Наприклад, «Квіти в моєму житті», «Книга скарг природи», «Лісова аптека», «Виявлення пилу в повітрі та встановлення джерел його забруднення», «Ми – птахам друзі».

Пропоновані проєкти належать до короткотривалих, отже, щодо них доречно вживати назву «міні-проєкт». Але пізнання молодшими школярами навколишнього світу не задовольняється рамками уроку, а виходить далеко за його межі. Тому тривалість міні-проєктів може бути розрахована як на один урок, так і на один-два тижні. Для організації навчальної проєктної діяльності можна використовувати і час, відведений на повторення та закріплення вивченого, зокрема деяких тем навчальної програми з розділу «Запитання до природи» (наприклад, «Які легенди про рослини і тварин складали наші пращури?», «Звідки береться рослинне масло?», «Які рослини можуть слугувати годинником?», «Вода – руйнівник, чи вода – рятувальник?» тощо).

Починаючи роботу з учнями в першому класі, доречно чітко визначити обсяг знань та вмінь, який їм необхідно засвоїти. Ураховуючи надзвичайну емоційну чутливість дітей, перевага віддається емоційно-естетичному сприйманню світу природи, розвитку естетичних, інтелектуальних почуттів.

Зміст навчального матеріалу в 1-му класі спонукає задуматись над тим, як людина пізнає світ, що їй треба знати про природу, про свій рідний край. Тому й виникає потреба звернутися до народної мудрості. Досвід власної діяльності свідчить про доцільність інтегрування народознавства із предметами природничого циклу, математикою, навчанням грамоти.

Чільне місце серед навчального матеріалу в першому класі займають малі жанри усної народної творчості. Тому на кожному уроці навчання грамоти можна використовувати загадки про тварин, рослин та явища природи; розучувати потішки, дитячі пісні, скоромовки, які вчать любити свій рідний край.

На нашу думку, доцільно використовувати для ознайомлення із природою інтерактивні вправи, застосовуючи їх на різних етапах уроків. На етапі мотивації навчальної діяльності та підготовки до сприйняття доцільними є «Мозковий штурм», «Криголам», «Мікрофон», «Незакінчене речення». Під час засвоєння навчального матеріалу слід використовувати вже складніші методи: «Акваріум», «Ажурна пилка», «Прес». На етапі підбиття підсумків доречними є вправи «Займи позицію», «Дерево рішень» і т. д.

Успіх формування екологічної свідомості молодших школярів знаходиться у тісному зв'язку із системою знань, отримуваних учнями на уроках, ґрунтується на важливому положенні зв'язку людини з природою, а також взаємозв'язках, що існують у природі. Саме на цьому ґрунтується міцність екологічної свідомості, невід'ємної складової екологічного виховання та освіти.

У роботі з учнями доречно використовувати завдання, що ґрунтуються на емпатії, наприклад:

- гра «Як я був жабкою...», у якій учням пропонується закінчити речення і висловити свою думку про життя тварини в природі;

- гра «Фантастичні гіпотези» допомагає розкрити ставлення до екології, у процесі гри пропонується відповісти на запитання: «Що було б, якби зникли джерела?» та ін.
- гра «Перевтілення» сприяє перевтіленню дитини в інший образ та озвучування розповіді про життєдіяльність.
- гра «Я – білочка», «Я – ведмідь» та інші ігри такого плану допомагають увійти у відповідний образ і розповісти про себе і своє життя в природі.

Ці ігри варто проводити протягом усіх років навчання в початковій школі. Але практика підтверджує, що найбільше вихованцям до вподоби свята. Проведення масових заходів поєднується з «народною екологією» відзначення свят за народним календарем. Змістовними й різноманітними є позаурочні виховні заходи – «Українські вечорниці», «Весняночка-паняночка», «Свято хліба», різні конкурси, вікторини, КВК. До яких діти готуються з великим ентузіазмом. Бажано таку роботу проводити раз на місяць. Учителям варто якнайчастіше звертатися до народної педагогіки, вивчати з дітьми ігри та забави, про екологічний сенс яких говорять самі назви: «Квочка», «А ми просо сіяли», «Мак», «У сухого дуба». Усі вони так чи інакше пов'язані з природою. У Європі також святкують еколого-природничі свята. У Каталонії (Іспанія) святкують Фестиваль Святого Йорга, воно поєднує культурну та екологічну складову. За традицією, люди дарують один одному книги і троянди, що сприяє підвищенню екологічної свідомості (адже квіти – це символ живої природи). У цей день також часто проводять заходи, присвячені екологічним ініціативам. Литовське свято День Йонаса передбачає відзначення літнього сонцестояння та пік розквіту природи. Люди збираються біля водойм, плетуть вінки, прикрашають свої домівки та організовують багаття. Свято заохочує до взаємодії з природою, дбайливого ставлення до рослин і тварин та розуміння циклічності природних процесів. Свято Вальпургієва ніч (Німеччина, Швеція, Фінляндія) відоме як свято

весни і очищення. Люди збираються на природі, розпалюють вогнища, танцюють і проводять обряди, щоб відзначити прихід весни. У деяких регіонах також висаджують рослини та очищають прилеглі до лісів та річок території, показуючи тим самим турботу про довкілля. У роботі з молодшими школярами доречно звертати увагу на святкування європейських еколого-природничих свят.

Аналіз науково-методичної літератури та практики роботи вчителів початкових класів засвідчують, що екологічна освіта учнів має проводитися в системі, з використанням місцевого краєзнавчого матеріалу, з урахуванням наступності поступового ускладнення і поглиблення окремих елементів від першого до четвертого класу. Потрібно активно залучати молодших школярів у посильній для них практичній справі з охорони місцевих природних ресурсів. Це внутрішнє і зовнішнє озеленення школи, скверу, догляд за квітниками, шефство над лісовими ділянками там, де ліс знаходиться близько від школи, збір плодів і насіння лугових і деревинно-чагарникових рослин, збиранням хмизу, охорона і підгодівля птахів, шефство над пам'ятками природи в ході вивчення рідного краю тощо.

На практиці природничий та екологічний матеріал поєднують практично з усіма напрямками освіти (на уроках мови, читання, математики, образотворчого мистецтва тощо). Систематичність використання екологічно спрямованого матеріалу забезпечується його регулярним застосуванням на багатьох уроках з різних предметів: «Я досліджую світ», рідної мови, ознайомлення з навколишнім, читання, образотворчого мистецтва, математики та ін. Завдання з різних розділів навчальних програм при цьому виконуються одночасно. На уроці вирішуються три завдання: освітнє, виховне, розвивальне. Тому урок дає більше можливості для виховання у молодших школярів ціннісного ставлення до природи, заснованого на гуманізмі, формуванні екологічної свідомості.

«Я досліджую світ», читання, образотворче мистецтво в початковій школі – це продуктивний матеріал для створення проблемних ситуацій екологічного спрямування. Саме на цих уроках діти запитують: «Чому?», «Як?» «Звідки?» Отже, разом із дітьми слід розв'язувати ці ситуації всіма можливими шляхами: через проблемне викладення знань; організацію пошукової діяльності; на основі спостережень.

У практиці початкової школи, крім звичайних уроків «Я досліджую світ» доречно проводити нестандартні, інтегровані уроки, де використовуються ігри-подорожі, ігрові сюжети, загадки, кросворди, казки. Багато екологічних казок учні складають разом з учителями. До уроків виготовляються ілюстрації: ескізи різних тварин, яких учні зафарбовують. Таким чином, учні засвоюють деякі екологічні поняття, більше довідуються про взаємозалежність компонентів природи.

Суть екологічної освіти не зводиться лише до засвоєння певної суми екологічних знань. Необхідний перехід цих знань у переконання. У такому разі засвоєні знання та норми стають внутрішніми регуляторами поведінки. Звичайно, у молодшому шкільному віці екологічні знання ще не можуть виступати імперативом поведінки дитини, тому в даному випадку мова йде про сформованість не екологічної структури пізнання учня, а лише її основних елементів. Враховуючи вікові особливості навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів, закономірності засвоєння ними знань, ми можемо говорити лише про формування в їхній свідомості окремих фрагментів картини світу природи як цілісності.

Отже, процес формування екологічної свідомості здійснюється через освітній процес і реалізується на уроках «Я досліджую світ», літературного читання, основ здоров'я, факультативних заняттях, а також в позаурочний час: екологічні екскурсії, тренінги, свята, екологічні гуртки, екологічні акції,

тематичні виставки, години спілкування, екологічні стежки, тижні екології, місячник «Зелена весна».

У формуванні екологічної свідомості учнів відповідальна роль належить початковій школі, яка є однією з перших ланок становлення людини-громадянина. Особливе місце в процесі формування екологічної свідомості особистості має зайняти курс «Я досліджую світ», під час вивчення якого діти ознайомлюються з навколишнім світом. У цьому курсі головне – розпочати формування цілісного уявлення про природне і соціальне середовище, виробляти правильну поведінку в колективі та природі. Доцільно на уроках «Я досліджую світ» навести приклади і показати, що в результаті безвідповідального ставлення до природи знищено ліси на значних територіях, суттєво скоротилася чисельність багатьох тварин, птахів і рослин, деякі – навіть повністю зникли з поверхні Землі.

Оскільки для молодших школярів найдоступнішим є емоційно-естетичне сприйняття природного середовища, то педагогу необхідно знати способи злиття емоційних почуттів у ставленні до природи з пізнавальними завданнями щодо її вивчення і практичними діями з охорони.

Дуже активною формою організації природоохоронної діяльності учнів 1-4 класів є екскурсії, під час яких у них формуються позитивні установки, навички спостережливості, орієнтації у позитивних і негативних явищах природного середовища, емоційно-естетичного сприйняття відповідальності за її стан. Під час сезонних екскурсій у природу акцентувати увагу дітей на характерних ознаках кожної пори року, формувати почуття прекрасного, любові до рідного краю, навички грамотної поведінки в природі, оцінки позитивних і негативних дій людини стосовно навколишнього середовища.

Екологічна свідомість дитини розвивається водночас на кількох рівнях: раціональному, емоційному, чуттєвому, художньому. Величезного значення при цьому набуває естетичний чинник – відчуття краси природи, захоплення

нею. Дуже важливо, щоб школярі усвідомили: природа – не лише предмет практичної діяльності людини, а й предмет безкорисливого спостереження й милування.

Тому в другому класі доцільно проводити уроки милування природою, використовуючи цікаві завдання оцінно-творчого характеру: музичні та пластичні імпровізації, словотворчість, роботу з природним матеріалом.

Такі уроки варто проводити раз на 2 місяці, пов'язуючи їх зі своєрідним станом природи, як от: листопад, перший сніг, перші струмочки, квітучі сади. Ці уроки краще зробити інтегрованими. Наприклад, урок під назвою «Прощальна пісня осені». Мета – навчити школярів слухати осінь. Діти можуть спостерігати за змінами в погоді, прислухатися до звуків, відчувати запахи осені. Працюючи над віршами Л.Костенко, школярі відгадують загадки, пояснюють прислів'я, розповідають власні казки на тему: «Осінній листочок». Для проведення фізкультхвилинки можна запропонувати створити пластичний етюд «Птахи відлітають у вирій». Провести конкурс на кращого знавця дарунків осені. Також діти можуть згадувати кольори осінніх квітів, називаючи їх, у результаті – намалювати осінній букет для матері.

Дуже важливо для учнів початкових класів бачити те, про що розповідає вчитель. Тож потрібно використовувати наочний і демонстраційний матеріал, який заохочує дітей до навчання й викликає позитивні емоції. Без інтересу, подиву, радості, неможливе успішне навчання в початкових класах.

Щоб зацікавити дітей, варто добирати до кожної теми додатковий матеріал. Це можуть бути тематичні презентації: «Птахи та звірі України», «Рослини рідного краю», «Заповідні куточки рідного краю», «Калина – моя Україна» та ін.

Доцільними є навчальні екскурсії, які поряд із навчальною й розвивальною метою передбачають і суспільно-корисну працю дітей.

Наприклад: виготовлення гербаріїв, збір лікарських рослин, очищення джерельця тощо.

Екологічний матеріал за своїм змістом має бути різноплановий: природничий, історичний, літературний, географічний, народознавчий. Основними джерелами його надходження є науково-природнича та науково-популярна, довідкова, художня література, місцева періодична преса, Інтернет та ін. Процес цей складний і тривалий, і умова його результативності – вихід за межі підручника. Поступово діти самостійно вчаться добирати матеріал до уроків. Вони готують цікаву інформацію про екологію на Україні, про народні свята, про життя тварин і рослин.

Привчаючи дітей до пошукової роботи, пропонуємо дітям підібрати народні прикмети, які знайомлять з окремими сезонними явищами. Наприклад: «Овес сій, коли стане березовий лист розвиватись», «Сій овес до розпускання осики» та ін. Перевірку прикмет доцільно провести у вигляді практичної роботи. Самостійно зібрані народні прикмети свого краю діти проаналізували і прийшли до висновку, що нормальні цикли розвитку природи змінилися через вплив людини на довкілля.

У роботі з молодшими школярами доречно використовувати ментальні карти. У своїх дослідженнях Г. Іваниця пропонує структурувати та представляти навчальний матеріал у вигляді:

- блок-схем (логічні та алгоритмічні);
- графічних-схем (многокутні: «павучок», «дерево», «будинок»);
- логіко-сміслових (таблично-матричні, опорно-вузлові, структурно-логічні, голографічні, фреймові);
- інтелект-карт (карти мислення, когнітивні та ментальні карти) [8, с.10].

Схематичні записи під час вивчення нової теми, підготовки до практичних занять дозволяють лаконічно представляти інформацію, ставити акцент на найбільш важливих теоретичних положеннях, точно відтворювати

[illegible]

Одним із ефективних інтерактивних прийомів у екологічній освіті учнів є «Fishbone» («риб'ячий скелет»). Цей прийом найчастіше використовують для встановлення причино-наслідкових зв'язків при розв'язанні проблемних ситуацій [4]. Для роботи на уроці за цим прийомом була використана картинка із зображенням риб'ячого скелету. На «голові» риби вписано проблемну ситуацію (поширене прагматичне ставлення молодших школярів до природного довкілля), на місці «верхніх кісток» запропонували занотувати способи її вирішення, а на «нижніх кістках» – наслідки, які можна очікувати в процесі застосування запропонованих способів. «На хвості» риби визначають один гуртом прийнятий, правильний спосіб розв'язання проблемного питання.

Особливого значення в процесі формування екологічної свідомості молодших школярів відводиться використанню *екологічних круїзів*, які базуються на вивченні інтегрованого курсу «Я досліджую світ» шляхом інтеграції з іншими освітніми предметами. Наприклад, організований нами *літературно-екологічний круїз* було спрямовано на вивчення творів відомих письменників та поетів, які у своїх творах захоплювалися красою природи, закликали до її захисту (вірші М. Позанської «Спасибі людям, що зростили ліс», О. Олеся «Не беріть із зеленого луку верби», «Степ», твори В. Іваненко «Як риби у полі ростуть», «Північні приятелі», казки В. Біанкі «Сова», «Беркут», «Лисеня» тощо. Пізнавальними та екологічно спрямованими є творчі доробки Г. Барвінок, Б. Грінченка, Ю. Дмитрієва, Н. Забіли, З. Плохій, М. Пономаренко та інших. Усі ігрові форми роботи (ігри, трудові справи, колективні творчі справи, проєкти, театралізовані дійства, інсценізації) сприяють формуванню екологічної свідомості дитини. На наш погляд, для учнів молодшого шкільного віку необхідно створювати спеціальний ігровий простір, в якому б вони могли не просто вступати у взаємини з однолітками та близькими дорослими, але й активно засвоювати знання, норми, правила суспільства, іншими словами розширювати свій світогляд.

Пізнавальні ігри сприяють формуванню атмосфери емоційного піднесення, сприйняттю навчального матеріалу при допомозі емоційно-насиченої форми його відтворення. Використання ділових, рольових та ситуативних ігор забезпечує моделювання явищ природи, взаємодії речей і явищ оточуючого світу. Їх можна використовувати як основну або допоміжну форму навчального процесу. Імпровізація та природній вияв вільних творчих сил учнів забезпечують розвиваючий ефект навчання. В освітньому процесі використання ігор дає змогу школярам стати більш впевненими у власних силах, підвищити їх самооцінку, забезпечити самоствердження, найповніше виявити власні сили та можливості [1, с. 121].

У Європейському Союзі у екологічну освіту включаються знання з біології, географії, природознавства та навіть у дисципліни, пов'язані з технологіями та мистецтвом. Завдяки цьому, учні отримують комплексне розуміння екологічних питань і навчаються пов'язувати їх з іншими галузями знань. Значна увага приділяється практичній діяльності, як-от участь у проєктах з озеленення територій, догляд за рослинами, сортування сміття та вивчення місцевої флори і фауни, це сприяє формуванню відповідального ставлення до природи та розумінню важливості сталого розвитку. Відвідування природних парків, заповідників, екологічних центрів дозволяє учням набути безпосереднього досвіду взаємодії з природою, що допомагає їм розвивати емоційний зв'язок з довкіллям та усвідомлювати його значущість. Школи часто співпрацюють з місцевими та міжнародними екологічними організаціями, щоб організовувати різні заходи, лекції, тренінги та волонтерські програми, де учні можуть застосовувати свої знання і розвивати навички збереження природи. Інтерактивні ресурси, мобільні додатки та онлайн-платформи з екологічної освіти роблять навчання більш цікавим, доступним та ефективним. Наприклад, через інтерактивні ігри учні вчаться розпізнавати види рослин і тварин, відстежують екологічні зміни та досліджують питання зміни клімату.

Екологічна освіта і виховання у Європі та Україні ґрунтуються на поєднанні емоційного та інтелектуального сприйняття природи з практичною природоохоронною діяльністю учнів. Зокрема, підгодовування птахів взимку, озеленення території школи, класу, догляд за рослинами, заготівля насіння декоративних та лісових рослин, очищення джерел тощо. Такі суспільно значущі справи привчають дітей вже з раннього віку цінувати природу, вносити посильний внесок у її збереження, бути творцями, а не руйнівниками чи споглядачами.

На нашу думку, сучасні підходи до екологічної освіти учнів початкової школи в контексті українсько-європейської співпраці спрямовані на формування екологічної свідомості, навичок сталого розвитку та відповідального ставлення до природи серед дітей. Основними напрямками цього процесу є інтеграція екологічних знань у різні шкільні предмети, застосування інтерактивних, ігрових, проектних та інших методів, а також участь у міжнародних програмах та проектах.

Таким чином, можемо стверджувати, що українсько-європейська співпраця у процесі розвитку екологічної освіти учнів активно прогресує. Європейські освітні стандарти акцентують увагу на глибоких природничих знаннях, вихованні екологічних цінностей, формуванню відповідального ставлення до ресурсів, навичок сортування відходів, використання відновлюваних джерел енергії тощо. Аксіологічний, інвайраментальний, світоглядно-екологічний, міждисциплінарний, синергетичний, компетентнісний підходи притаманні освіті як ЄС, так і України, зокрема, вони спрямовані на формування екологічної свідомості молодших школярів. В Україні ці підходи забезпечують гармонійне поєднання європейських і національних освітніх стандартів. Загалом, українсько-європейська співпраця сприяє розвитку сучасної екологічної освіти, яка орієнтована не тільки на отримання знань, але й на формування екологічної культури підростаючого покоління та відповідального ставлення до природи у дітей ще з молодшого шкільного віку.

Список використаних джерел:

1. Баюрко Н. В. Підготовка майбутніх учителів біології до розвитку екологічної компетентності учнів основної школи : дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук. Вінниця, 2016. 256 с.
2. Васютіна Т. М. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до реалізації змісту освітніх галузей «Природнича» і «Громадянська та історична»: монографія, 2022. Хмельницький: ФОП Бідюк Є. І., 448 с.
3. Вінницька обласна станція юних натуралістів. URL: <https://osun.vn.ua/>

4. Глухова Г.Г. Аксіологічний підхід до формування екологічної культури студентів вищої технічної школи. URL: <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/download/1469/1338>
5. Древаль О. М., Янчик О. Г. Основи екології: навчально-методичний посібник. Харків: НТУ «ХПІ», 2017. 146 с.
6. Дубовий В. І., Дубовий О. В. Екологічна культура: навчальний посібник. Херсон: Грінь Д.С., 2016. 256 с.
7. Екологічна енциклопедія: у 3 т. / [редкол.: Толстоухов А.В. (голова) та ін.]. К.: Центр еколог. освіти та інформації, 2008. Т. 3: О-Я. 471 с.
8. Іваниця Г. Технології Concept mapping та Mind mapping в контексті інформаційно-дидактичного середовища. *Творча скарбничка (книга вчителя початкових класів)*. Вінниця : КВНЗ «Вано», 2018. С. 60-64.
9. Коваль Т., Граб О. Особливості інтеграції дисциплін мистецького циклу у професійній підготовці майбутніх учителів Нової української школи. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти: збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 28-29 березня 2023 р.)*. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2023. Вип. 12. С. 195-198.
10. Коломієць А.М. Математична гармонія природи : книга для вчителя. Вінниця: ТОВ «Ландо ЛТД», 2007. 235 с.
11. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи (бібліотека з освітньої політики) : колективна монографія / автор. колектив: Бібік Н. М., Ващенко Л. С., Локшина О. І. [та ін.] ; під заг. ред. О. В. Овчарук ; Міністерство освіти і науки України. Київ : К. І. С., 2004. 112 с.
12. Лук'янова Л. Тенденції розвитку екологічної освіти. URL: <http://surl.li/zbrqby>
13. Маленко Я. В., Ворошилова Н. В., Перерва В. В., Поздній Є. В. Основи екології: практикум з навчальної дисципліни для здобувачів першого рівня вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини) / за ред. Я. В. Маленко. Кривий Ріг: КДПУ, 2023. 197 с.
14. Перга Т.Ю. Досвід країн Європейського Союзу у впровадженні екологічної освіти в систему початкової і загальної середньої освіти. URL: <https://elibrary.ivas.gov.ua/4807/1/Dosvid%20krain%20Yevropeiskoho%20Soiuzu.pdf>
15. Присяжнюк Л.А. Ознайомлення дітей дошкільного віку з природою: інвайроментальний вимір. *Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій : збірник мат. науково-практичної конференції викладачів і студентів інституту педагогіки, психології і мистецтв (м. Вінниця, ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 01-02 квітня 2015 р.)*. Вінниця : «Нілан-ЛТД», 2015. С. 191-194.
16. Розвиток екологічної культури здобувачів освіти засобами вивчення флористичної спадщини І.П. Котляревського у вимірі «Нової української школи» / Гриньова В.В., Оніпко В.В. Полтава : Астроя, 2021. 161 с.
17. Стахова І.А. Особливості організації екологічних стежин у процесі формування готовності майбутніх учителів до природоохоронної діяльності. *Пріоритетні напрями розвитку сучасних педагогічних та психологічних наук: збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції*. Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2020. С. 124.
18. Стежинки у Всесвіт: комплексна освітня програма для дітей раннього та перед дошкільного віку / автор. Колектив ; наук. кер. К. Крутій. Запоріжжя «ЛПС» ЛТД, 2020. 244 с.

19. Тимофєєва І.Б. Методика викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» (природнича освітня галузь) : навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти за освітнім ступенем «бакалавр» спеціальності 013 Початкова освіта. Маріуполь: МДУ, 2022. 124 с.
20. Українська екологічна енциклопедія / Дяків Р.С., Бохан А.В., Рибчич І.Й. та ін.; за ред. Р. Дяківна, 2-е вид. К., 2006. 807 с.
21. Український педагогічний енциклопедичний словник / С. У. Гончаренко. Вид. 2-е, доповн. й випр. Рівне. : Волин. обереги, 2011. 552 с.
22. Ecological education of preschool and primary school children: a European approach. URL: <https://ecoedu.vspu.edu.ua/>
23. Eco-Schools. URL: <https://www.ecoschools.global/>
24. Oppermann Serpil, Iovino Serenella. The Environmental Humanities and the Challenges of the Anthropocene. Environmental Humanities: Voices from the Anthropocene : Rowman and Littlefield. P. 1-21
25. Stakhova Inna, Groshovenko Olga. FORMATION OF READINESS OF FUTURE TEACHERS FOR ENVIRONMENTAL ACTIVITIES IN PRIMARY SCHOOL BY MEANS OF USING MENTAL MAPS. Theoretical foundations of pedagogy and education: collective monograph / Kazachiner O., Boychuk Y., Hali A. etc. International Science Group. Boston : Primedia eLaunch, 2022. URL: <https://isg-konf.com/theoretical-foundations-of-pedagogy-and-education-2/>
26. Stapp W. B., Polunin N. Global Environmental Education: Towards a Way of Thinking and Acting. Environmental Conservation 18(01):13-18. URL: https://www.researchgate.net/publication/231839512_Global_Environmental_Education_Towards_a_Way_of_Thinking_and_Acting

References:

1. Baiurko, N. V. (2016). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv biolohii do rozvytku ekolohichnoi kompetentnosti uchniv osnovnoi shkoly [Preparation of future biology teachers for the development of ecological competence of primary school students] : dys. na zdob. nauk. stup. kand. ped. nauk. Vinnytsia, 256 s. [in Ukrainian].
2. Vasiutina, T. M. (2022). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly do realizatsii zmistu osvityalnih haluzei «Pryrodnycha» i «Hromadianska ta istorychna» [Preparation of future primary school teachers to implement the content of the educational fields «Natural» and «Civic and historical»]: monohrafiia. Khmelnytskyi: FOP Bidiuk Ye. I., 448 s. [in Ukrainian].
3. Vinnytska oblasna stantsiia yunikh naturalistiv [Vinnytsia regional station of young naturalists]. URL: <https://osun.vn.ua/> [in Ukrainian].
4. Hlukhova, H.H. Aksiolohichni pidkhyd do formuvannia ekolohichnoi kultury studentiv vyshchoi tekhnichnoi shkoly [An axiological approach to the formation of ecological culture of students of a higher technical school]. URL: <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/download/1469/1338> [in Ukrainian].
5. Dreval, O. M., Yanchyk, O. H. (2017). Osnovy ekolohii [Basics of ecology] : navchalno-metodychnyi posibnyk. Kharkiv: NTU «KhPI». 146 s. [in Ukrainian].
6. Dubovyi, V. I., Dubovyi, O. V. (2016). Ekolohichna kultura [Ecological culture]: navchalnyi posibnyk. Kherson: Hrin D.S. 256 s. [in Ukrainian].
7. Ekolohichna entsyklopediia [Ecological encyclopedia] : u 3 t. / [redkol.: Tolstoukhov, A.V. (holova) ta in.]. K.: Tsentr ekoloh. osvity ta informatsii. T. 3: O-Ya. 471 s. [in Ukrainian].

8. Ivanytsia, H. (2018). Tekhnolohii Concept mapping ta Mind mapping v konteksti informatsiino-dydaktychnoho seredovyshcha [Peculiarities of the integration of the disciplines of the art cycle in the professional training of future teachers of the New Ukrainian School]. *Tvorchy skarbnychka (knyha vchytelia pochatkovykh klasiv)*. Vinnytsia : KVNZ «Vano». S. 60-64. [in Ukrainian].
9. Koval, T., Hrab, O. (2023). Osoblyvosti intehratsii dystsyplin mystetskoho tsykladu u profesiinii pidhotovtsi maibutnykh uchyteliv Novoi ukrainskoi shkoly [Peculiarities of the integration of the disciplines of the art cycle in the professional training of future teachers of the New Ukrainian School]. *Aktualni problemy formuvannia tvorchoi osobystosti pedahoha v konteksti nastupnosti doshkilnoi ta pochatkovoï osvity: zbirnyk materialiv VII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii (Vinnytsia, VDPU imeni Mykhaila Kotsiubynskoho, 28-29 bereznia 2023 r.)*. Vinnytsia: TOV «Merkiuri-Podillia». Vyp. 12. S. 195-198. [in Ukrainian].
10. Kolomiets, A.M. (2007). Matematychna harmoniia pryrody [Mathematical harmony of nature]: knyha dlia vchytelia. Vinnytsia: TOV «Lando LTD», 2007. 235 s. [in Ukrainian].
11. Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovi dosvid ta ukrainski perspektyvy (biblioteka z osvithoi polityky) : kolektyvna monohrafiia / avtor. kolektyv: Bibik. N., Vashchenko, L., Lokshyna, O. [ta in.] ; pid zah. red. Ovcharuk, O. ; Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Kyiv : K. I. S., 2004. 112 s. [in Ukrainian].
12. Lukianova, L. Tendentsii rozvytku ekolohichnoi osvity [Trends in the development of ecological education]. URL: <http://surl.li/zbrqby> [in Ukrainian].
13. Malenko, Ya. V., Voroshylova, N. V., Pererva, V. V., Pozdnii, Ye. V. (2023). Osnovy ekolohii [Basics of ecology] : praktykum z navchalnoi dystsypliny dlia zdobuvachiv pershoho rivnia vyshchoi osvity spetsialnosti 014 Serednia osvita (Biologiia ta zdorovia liudyny) / za red. Ya. V. Malenko. Kryvyi Rih: KDPU. 197 s. [in Ukrainian].
14. Perha, T.Iu. Dosvid krain Yevropeiskoho Soiuzu u vprovadzhenni ekolohichnoi osvity v systemu pochatkovoï i zahalnoi serednoi osvity [The experience of the countries of the European Union in the implementation of environmental education in the system of primary and secondary education]. URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/4807/1/Dosvid%20krain%20Yevropeiskoho%20Soiuzu.pdf> [in Ukrainian].
15. Prysiazhniuk, L.A. (2015). Oznaiomlennia ditei doshkilnogo viku z pryrodou: invairomentalnyi vymir [Familiarity of preschool children with nature: environmental dimension]. *Aktualni problemy doshkilnoi ta pochatkovoï osvity v konteksti yevropeyskykh osvithnykh stratehii : zbirnyk mat. naukovo-praktychnoi konferentsii vykladachiv i studentiv instytutu pedahohiky, psykholohii i mystetstv (m. Vinnytsia, VDPU im. M. Kotsiubynskoho, 01-02 kvitnia 2015 r.)*. Vinnytsia : «Nilan-LTD». S. 191-194. [in Ukrainian].
16. Rozvytok ekolohichnoi kultury zdobuvachiv osvity zasobamy vyvchennia florystychnoi spadshchyny I.P. Kotliarevskoho u vymiri «Novoi ukrainskoi shkoly» [Development of the ecological culture of the students of education through the means of raising the floristic heritage of I.P. Kotliarevskoho in the dimension of the «New Ukrainian School»] / Hrynova, V.V., Onipko, V.V. Poltava : Astraia, 2021. 161 s. [in Ukrainian].
17. Stakhova, I.A. (2020). Osoblyvosti orhanizatsii ekolohichnykh stezhyn u protsesi formuvannia hotovnosti maibutnykh uchyteliv do pryrodookhoronnoi diialnosti [Peculiarities of the organization of ecological paths in the process of forming the readiness of future teachers for environmental protection activities]. *Priorytetni napriamy rozvytku suchasnykh pedahohichnykh ta psykholohichnykh nauk: zbirnyk naukovykh robot uchasnykiv mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Odesa: HO «Pivdenna fundatsiia pedahohiky». S. 124. [in Ukrainian].

18. Stezhynky u Vsesvit [Paths to the Universe]: kompleksna osvithnia prohrama dlia ditei rannoho ta pered doshkilnoho viku / avtor. Kolektyv ; nauk. ker. K. Krutii. Zaporizhzhia «LIPS» LTD, 2020. 244 s. [in Ukrainian].
19. Tymofieieva, I.B. (2022). Metodyka vykladannia intehrovanoho kursu «Ya doslidzhuiv svit» (pryrodneycha osvithnia haluz) [Methodology of teaching the integrated course «I explore the world» (science education branch)] : navchalno-metodychnyi posibnyk dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity za osvithnim stupenem «bakalavr» spetsialnosti 013 Pochatkova osvita. Mariupol: MDU. 124 s. [in Ukrainian].
20. Ukrainska ekolohichna entsyklopediia [Ukrainian ecological encyclopedia] / Diakiv, R.S., Bokhan, A.V., Rybchych, I.I. ta in.; za red. Diakivna, R., 2-e vyd. K., 2006. 807 s. [in Ukrainian].
21. Ukrainskyi pedahohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical encyclopedic dictionary] / Honcharenko, S. Vyd. 2-e, dopovn. y vypr. Rivne. : Volyn. oberehy, 2011. 552 s. [in Ukrainian].
22. Ecological education of preschool and primary school children: a European approach. URL: <https://ecoedeu.vspu.edu.ua/> [in English].
23. Eco-Schools. URL: <https://www.ecoschools.global/> [in English].
24. Oppermann, Serpil, Iovino, Serenella. The Environmental Humanities and the Challenges of the Anthropocene. *Environmental Humanities: Voices from the Anthropocene* : Rowman and Littlefield. P. 1-21 [in English].
25. Stakhova, Inna, Groshovenko, Olga (2022). FORMATION OF READINESS OF FUTURE TEACHERS FOR ENVIRONMENTAL ACTIVITIES IN PRIMARY SCHOOL BY MEANS OF USING MENTAL MAPS. *Theoretical foundations of pedagogy and education: collective monograph. International Science Group. Boston : Primedia eLaunch.* URL: <https://isg-konf.com/theoretical-foundations-of-pedagogy-and-education-2/>
26. Stapp, W. B., Polunin, N. Global Environmental Education: Towards a Way of Thinking and Acting. *Environmental Conservation* 18(01):13-18. URL: https://www.researchgate.net/publication/231839512_Global_Environmental_Education_Towards_a_Way_of_Thinking_and_Acting [in English].

УДК 373.3.015.31:[316.64:502/504](477+4)

Наталія Франчук, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкової освіти, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, <https://orcid.org/0000-0001-8084-3793>

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: УКРАЇНСЬКІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАКТИКИ

Анотація. У статті розкрито дефінітивний аналіз поняття «екологічна свідомість», наголошено на тому, що це спосіб сприйняття та розуміння

людиною свого місця в природному, соціальному та штучному середовищі. Екологічна свідомість відображає рівень усвідомлення людиною своєї взаємодії з довкіллям і відповідальність за його збереження; вона насичена екологічними уявленнями та цінностями, які формують суб'єктивне ставлення людини до природи. У статті представлено вклад провідних українських та європейських науковців у процес формування екологічної свідомості дітей. У публікації наголошено на активному впливові ігрової діяльності (дидактичних, сюжетно-рольових, творчих, емпатійних ігор, ігор з цеглинками LEGO та вімельбухами тощо) на процес формування екологічної свідомості. До того ж представлено народні українські та європейські природничі ігри для дітей.

У статті представлено комплекс ігрових вправ, що реалізуються в рамках проєкту Еразмус + Модуль Jean Monnet Project: 101085524 — EcoEdEU — ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH «Ecological education of preschool and primary school children: a European approach». Також запропоновано різні ігрові онлайн-сервіси та мобільні додатки, які доцільно застосовувати на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі (LearningApps.org, IZZI.UA, Всеосвіта, Розвиток дитини, WorldWall тощо).

У статті зацентовано увагу на тому, що під час гри діти активно беруть участь у освітньому процесі, моделюють різні екологічні ситуації, що допомагає їм зрозуміти наслідки людської діяльності на природні зміни, вплив людини на довкілля. У ігровій діяльності учні часто стикаються з екологічними викликами, вирішують їх, а це сприяє розвитку екологічної свідомості.

Ключові слова: екологічна освіта, екологічна свідомість, Jean Monnet Project, ігрова діяльність, онлайн-сервіс.

Nataliia Franchuk, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Primary Education, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, <https://orcid.org/0000-0001-8084-3793>

FEATURES OF THE ENVIRONMENTAL CONSCIOUSNESS FORMATION OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN THE PROCESS OF GAME ACTIVITIES: UKRAINIAN AND EUROPEAN PRACTICES

Abstract. The article reveals a definitive analysis of the «ecological consciousness» concept, it is emphasized that it is a way of perception and understanding by a person of his place in the natural, social and artificial environment. Environmental consciousness reflects the level of awareness of a person's interaction with the environment and responsibility for its preservation; it is saturated with ecological ideas and values that form a person's subjective attitude to nature. The article presents the contribution of leading Ukrainian and European scientists to the process of forming children's environmental consciousness. The publication emphasizes the active influence of game activities (didactic, story role-playing, creative, empathetic games, games with LEGO bricks etc.) on the process of forming environmental consciousness. In addition, folk Ukrainian and European nature games for children are presented.

The article presents a set of game exercises implemented within the Erasmus project + Jean Monnet Project Module: 101085524 — EcoEdEU — ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH «Ecological education of preschool and primary school children: a European approach». Various online game services and mobile applications are also proposed, which are appropriate for use in the lessons of the integrated course «I explore the world» in primary school (LearningApps.org, IZZI.UA, Vseosvita, Child Development, WorldWall, etc.). The article focuses on the fact that during the game, children actively participate in the educational process, model various environmental situations, which helps them understand the

consequences of human activity on natural changes, human influence on the environment. In game activities, students often encounter environmental challenges, solve them, and contribute to the development of environmental consciousness.

Keywords: environmental education, environmental consciousness, Jean Monnet Project, game activity, online service.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство опинилося перед дилемою: розвиток цивілізації неможливий без взаємодії з природою, але ця взаємодія загрожує її знищенням. Вихід із цієї ситуації полягає в зміні нашого ставлення до природи та переосмисленні нашої ролі в екосистемі. Технічні та економічні заходи необхідні, але недостатні. Головною рушійною силою змін має стати екологічна свідомість кожної людини. Особистості важливо навчитися дбайливо ставитися до природи та з розумінням підходити до тих досягнень цивілізації, які стали невід'ємною частиною її повсякденного життя (харчові добавки, побутова хімія, мобільні телефони, мікрохвильові печі тощо), і вміти запобігати шкідливим звичкам. У іншому випадку порушення в цих взаємостосунках може призвести до самознищення. Необхідно також навчитися розуміти як природні процеси, так і ті, що виникають через використання благ цивілізації. Важливо усвідомлювати, як ці покращення впливають на здоров'я людини та природу загалом. Використання дидактичних ігор дозволяє зробити процес формування екологічної свідомості не лише ефективним, а й захоплюючим, допомагаючи дітям в ігровій формі глибше зрозуміти важливість відповідального ставлення до довкілля. Ігрова діяльність допомагає розвивати уяву і критичне мислення, даючи можливість аналізувати екологічні проблеми та пропонувати шляхи їх вирішення; вона стимулює розвиток креативності і виховує екологічну відповідальність.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми екологічної освіти дітей у своїх працях висвітлювали такі європейські вчені Т. Боуман, І. Вефф, С. Оперман, І. Серенелла, В. Стап, Л. Стедж та ін.; та українські дослідники як Т. Байбара, О. Біда, Т. Васютіна, М. Даценко, С. Коберник, Н. Коваль, В. Остроуха, В. Пакулова, О. Половинкіна, Г. Пустовіт, Н. Пустовіт, Т. Пушкарьова, О. Скуратович, К. Сонгайло. Використанням ігрової діяльності на уроках природничої освітньої галузі займалися О. Грошовенко, Н. Лисенко, З. Плохій, Л. Присяжнюк, О. Пруцакова, які акцентували увагу на важливості застосування ігор у процесі навчання для кращого засвоєння природничих знань. Крім того, дослідники, такі як Л. Іщенко, І. Карук, Т. Пушкарьова, підкреслюють значення ігрових методик у формуванні екологічної свідомості дітей та розвитку їхнього усвідомленого ставлення до природи. Ігрова діяльність на уроках природничих дисциплін сприяє активному засвоєнню матеріалу, розвитку критичного мислення і формуванню стійких екологічних звичок.

У нормативних документах України (Законі «Про освіту», Державному стандарті початкової освіти, концепції екологічної освіти, типових навчальних програмах) акцент робиться на завданнях педагогічного процесу, зокрема: створення умов для пізнання природи, формування позитивного емоційного ставлення до природи, розвитку пізнавальної активності учнів, виховання почуття відповідальності за стан довкілля, залучення учнів до практичної діяльності з охорони природи. Європейські нормативні документи щодо екологічної освіти є важливим інструментом для підвищення обізнаності дітей про проблеми довкілля та сталий розвиток. Основні документи та ініціативи, які регулюють і підтримують екологічну освіту в Європі, включають: Стратегію ЄС щодо сталого розвитку (2001, оновлена в 2006 та 2009 роках) – один з головних документів, який ставить за мету інтеграцію сталого розвитку в усі сфери політики, включаючи освіту;

Програму ЄС з екологічної освіти для сталого розвитку – ця ініціатива Європейської Комісії спрямована на включення екологічних питань у навчальні програми всіх рівнів освіти, від шкіл до університетів; *Освітню програму ООН з екологічної освіти (UNESCO)* – хоча це глобальний документ, його широко підтримують і впроваджують в Європі, програма спрямована на те, щоб допомогти країнам інтегрувати концепції екологічної стійкості у свої національні освітні системи; *Європейську зелену угоду (2020)* – документ, що окреслює плани ЄС щодо переходу на кліматично нейтральну економіку до 2050 року, він закликає до активної участі освітніх установ у поширенні знань про екологічну стійкість; *Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD)* також активно працює над інтеграцією екологічної освіти у свої політиці, вони пропонують країнам-членам розробляти навчальні програми з урахуванням сучасних викликів щодо захисту довкілля.

Мета статті – представити особливості реалізації ігрової діяльності в українських та європейських освітніх практиках у процесі формування екологічної свідомості учнів молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. У філософському енциклопедичному словнику поняття екологічна свідомість трактується як «усталена й усвідомлена система уявлень про стан природного довкілля, здатність (індивідуальна або колективна) до адекватного розуміння органічного зв'язку між людиною та природою і використання екологічних знань та переконань у всіх без винятку сферах практичної діяльності. Невід'ємною умовою формування екологічної свідомості» як важливого складника світогляду сучасної людини є система багатоступеневої й фундаментальної екологічної освіти та пропаганди» [35].

У тлумачному словнику поняття «екологічна свідомість» трактується як вищий рівень психічного відображення природного і штучного середовища, тобто як усвідомлення людиною свого місця в природі та

взаємозв'язку з нею; сукупність екологічних уявлень, переконань та цінностей, які формують ставлення людини до природи; здатність людини оцінювати вплив своєї діяльності на довкілля та приймати відповідальні рішення; мотивація до збереження природи та сталого розвитку [1].

О. Скрипченко, Л. Долинська, З. Огороднійчук виокремлюють основні принципи екологічної свідомості:

- **Усвідомлення взаємозв'язку між людиною і природою.** Людина є частиною екосистеми, і її діяльність безпосередньо впливає на стан навколишнього середовища.
- **Раціональне використання природних ресурсів.** Формування усвідомленого підходу до споживання ресурсів (води, енергії, продуктів) і зменшення відходів.
- **Захист біорізноманіття.** Розуміння цінності збереження різних видів тварин і рослин, а також їх екосистем.
- **Сталість та відповідальність перед майбутніми поколіннями.** Суспільство повинно прагнути до сталого розвитку, щоб забезпечити екологічний баланс і зберегти ресурси для наступних поколінь.
- **Підвищення рівня екологічної освіти.** Важливим завданням є підвищення екологічної грамотності населення через формальні та неформальні освітні програми [12, с. 121].

У школах екологічна освіта може включати різні підходи: від вивчення природничих наук до інтеграції екологічних тем у всі предмети. Таким чином, люди отримують знання, які дозволяють їм усвідомлювати свою відповідальність за стан довкілля та впроваджувати більш екологічні звички у повсякденному житті.

Екологічна свідомість – це важливе поняття, яке визначає спосіб сприйняття та розуміння людиною свого місця в природному, соціальному та штучному середовищі. Вона відображає рівень усвідомлення людиною своєї

взаємодії з довкіллям і відповідальність за його збереження. Екологічна свідомість відрізняється від загальної свідомості тим, що насичена екологічними уявленнями та цінностями, які формують суб'єктивне ставлення людини до природи [32, с. 57].

У своїх дослідженнях В. Кирсаченко стверджує, що «екологічна свідомість» – це поєднання екологічних знань людини, її особистого ставлення до природи та розуміння свого місця у системі «людина-довкілля». Вона передбачає готовність як до дій, що сприяють збереженню природи, так і до стриманості від діяльності, яка може їй нашкодити, а також до підтримки або не підтримки екологічної політики та заходів. Рівень екологічної свідомості може змінюватися протягом життя. Цінності, в яких виховується людина, впливають на розвиток певного типу екологічної свідомості. Відповідно до світоглядних принципів, екологічна свідомість може бути: *антропоцентричною* (людина і її потреби домінують, природа розглядається як ресурс), *природоцентричною* (природа є важливішою за людину та її інтереси), *екоцентричною* (гармонійне співіснування між потребами людини і довкіллям) [16, с. 34].

О. Паламарчук стверджує, що «формування позитивної екологічної свідомості передбачає перехід від споживацького ставлення до природи до розуміння нашої взаємозалежності з нею. Ми повинні відмовитися від уявлення про природу як невичерпне джерело ресурсів і усвідомити необхідність бережливого використання її дарів. Екологічний світогляд не обмежується лише знаннями про стан довкілля, а передбачає формування нового типу мислення, де екологічні цінності стають невід'ємною частиною нашої духовності» [23]. Р. Падалка наполягає на тому, що «екологічна свідомість – це не просто сума знань про природу, а результат їхньої глибокої переробки. Екологічні знання перетворюються на переконання, які формують цінності дитини та спонукають її до активних дій на захист довкілля» [22].

Аналіз наукових робіт Т. Васютіної дозволив визначити, що екологічна свідомість у педагогічному розумінні – це сукупність знань, переконань, цінностей та емоцій, які формуються в особистості в процесі навчання і виховання, і спрямовані на усвідомлення взаємозв'язку людини з природою, розуміння її цінності та необхідності її збереження. Екологічна свідомість формується шляхом поєднання знань (факти про природу, екологічні проблеми, способи їх вирішення), переконань (впевненість у необхідності бережного ставлення до природи, відповідальності людини за стан довкілля), цінностей (пріоритет екологічних цінностей над іншими, готовність до самообмеження заради збереження природи), емоцій (любові до природи, почуття відповідальності, співпереживання) [4, с. 5-25].

Дослідження І. Кореневої спрямовані на процес формування розуміння взаємозв'язку людини і природи, а також того, які фактори впливають на цей процес. Вчена виявила, що екологічна свідомість розвивається поступово, проходячи різні стадії у дитинстві [14, с. 41].

На думку психологів Г. Костюка, С. Максименка, під екологічною свідомістю слід розуміти сукупність уявлень про взаємозв'язки у системі «людина – природа», існуючого ставлення до природи, а також відповідних стратегій взаємодії з нею. При визначенні екологічної свідомості за першооснову приймається природа, ставлення до неї, зв'язки в системі «людина-природа» [2, с. 49].

Науковець Ю. Швабл констатує, що екологічна свідомість є сукупністю поглядів, теорій і емоцій, які відображають проблеми співвідношення суспільства і природи у плані їх розв'язання відповідно до конкретних соціальних і природних можливостей. Тобто екологічна свідомість ґрунтується на ідеологічних і моральних цінностях, але передбачає їх індивідуальне осмислення. Вона формується із знань і переконань в галузі взаємостосунків суспільства і природи, на екологічно

доцільному ставленню до природних ресурсів, вміннях застосовувати науково обумовлені рішення по відношенню до природи: відображає індивідуальний досвід спілкування з природними системами [9, с.472].

Основними характеристиками екологічної свідомості науковці (Т. Боутман, І. Вефф, Л. Стег та інші) здебільшого вважають: занепокоєність станом середовища; мобілізацію моральних ресурсів; здатність до ідентифікації джерела загрози й соціального суб'єкта, що породжує її; визнання здорового та безпечного середовища проживання суспільною цінністю; індивідуальну мобілізацію, тобто усвідомлення необхідності особистої участі у протестних, креативних та інших колективних діях; когнітивну мобілізацію, тобто формування готовності до дій на основі осмислення інформації про ризики та небезпеки і, нарешті, формування в людства нового екологічного мислення [42].

На думку сучасних психологів, проблема формування нового типу екологічної свідомості потребує нової парадигми екологічної освіти, що спиратиметься на відповідну екологічну базу. Окремо у своїх дослідженнях науковці (Г. Костюк, С. Максименко, О. Паламарчук) зазначають, що суттєвим компонентом екологічної свідомості є інтелектуальна діяльність, яка гарантує гуманну і науково-обґрунтовану взаємодію із природою.

Екологічна свідомість формується в кілька етапів:

- екологічне просвітництво – формує перші елементарні знання про особливості взаємовідносин «суспільство-природа»;
- екологічна освіта – це психолого-педагогічний процес впливу на людину, метою якого є теоретичне формування екологічної свідомості;
- екологічне виховання – це формування в індивіда моральних принципів, що визначають його позицію та поведінку у сфері охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів.

Якщо звернутися до досвіду формування екологічної свідомості учнів в умовах освітнього комплексу, то можна виділити чотири етапи залучення дітей до світу природи.

О. Вернік стверджує, що на першому етапі дітей вчать бачити і розуміти красу навколишнього світу; мета другого – сформувати в молодших школярів потребу не лише споглядати, а й бережливо ставитися до природи, охороняти і збагачувати її; на третьому етапі учні усвідомлюють, що природа не є чимось відстороненим від людини, що людина – це своєрідний вихованець її: через спілкування з природою людина виховує в собі найкращі моральні якості; четвертий етап – становлення екологічної відповідальності у випускників школи як основної риси особистості на основі системних знань про екологічні проблеми сучасності і можливості впровадження концепції сталого розвитку сучасної цивілізації і навколишнього середовища [33, с. 155].

Таким чином, отримує підтвердження той факт, що екологічна свідомість формується тільки шляхом тривалого й поступового пізнання довкілля. Це складний багатогранний психолого-педагогічний процес, що починається з раннього дитинства: чим швидше розпочинається навчання, тим кращими бувають результати.

Т. Васютіна стверджує, що при всьому розумінні необхідності екологічної освіти, наявності низки документів, що їх визначають, проблеми формування екологічної свідомості залишаються. Насамперед, це фрагментарна обізнаність учнів з екологічною проблематикою, наприклад, коли діти краще орієнтуються в глобальних екологічних проблемах, ніж у проблемах своєї місцевості, країни. Проблема полягає ще в тому, що значна частина (від чверті до третини) учнів загальноосвітніх навчальних закладів вважають себе непричетними до вирішення проблем довкілля, а інші, хто усвідомлює особисту причетність до екологічних проблем, убачають її в

дотриманні елементарних правил поведінки в природі і не усвідомлюють екологічного значення вчинків, пов'язаних з опосередкованим використанням природних ресурсів [4, с. 37].

Причини, що визначають виявлені протиріччя у процесі формування екологічної свідомості учнів коріняться у змісті і методах екологічної освіти та вихованні, стверджує А. Мартусь. Зокрема, формування екологічної свідомості і поведінки в учнів загальноосвітньої школі здійснюється на основі міжпредметного підходу, коли відповідна інформація включена до змісту різних навчальних предметів, насамперед, природничого циклу. Проте екологічний зміст розподіляється за роками навчання нерівномірно у межах 2–18 %. До того ж зміст екологічної освіти і виховання базується на знаннях загальнонаукового та глобального рівнів, тоді як інформація стосовно найближчого природно-техногенного оточення, що окреслюють зону компетенції учнів, практично відсутня [21, с.520].

Як наслідок, зміст шкільної екологічної освіти фактично не справляє впливу на формування світоглядних позицій учнів щодо місця і ролі людини в природі. За оцінками фахівців, система екологічної освіти в Україні продовжує бути фрагментарною, слабкою концептуально, декларативною, а отже, неефективною. Критичний стан екологічної освіти і виховання викликаний: багаторічним пануванням споживацького ставлення до природи; незнанням і руйнуванням народних традицій раціонального природокористування; недооцінкою екологічних знань у системі освіти; слабким матеріально-технічним та методичним забезпеченням навчально-виховного процесу.

У початковій школі починається систематичне і цілеспрямоване вивчення природи та формування екологічної свідомості молодших школярів. Теоретичні засади екологічної освіти відображаються у провідних екологічних ідеях вітчизняних і зарубіжних вчених. Питання дослідження

процесу формування екологічної свідомості неодноразово були предметом уваги вчених: екологів, психологів, педагогів.

Основою педагогічної системи Я.Коменського став принцип природовідповідності, яким і пояснюється необхідність органічної єдності природи і людини. На думку великого педагога-гуманіста, людина – частина природи, мікрокосмос у макрокосмосі, а тому вона має розвиватися лише за її законами, гармонізувати свої зв'язки із макросередовищем [18, с. 46]. Ідею розвитку людини на основі гармонійного співіснування, єдності та взаємозв'язку з природою підтримав французький педагог-просвітитель Ж.Руссо. Вважаючи людину природною істотою, він усіляко намагався довести необхідність її повернення до природи, важливість природного фактора у її розвитку [18, с. 57]. У педагогічній системі Й.Песталотці особливе місце відведено природі, як могутньому фактору формування особистості. Єдиним, справжнім фундаментом людського пізнання він називав сприймання природи. На його думку, весь запас знань, який набуває людина за допомогою відчуттів, є результатом її уважного ставлення до природи [18, с. 114]. Продовжуючи прогресивні ідеї своїх попередників, А.Дістервег принцип природовідповідного виховання називає основним, яким передбачає не лише розвиток особистості у відповідності з її природою: «Принцип природовідповідності має у своєму змісті дві вимоги. Перша – «Уникай протиприродного!», друга: «Вчиняй природо відповідно!». Таким чином, педагог вважає людину невід'ємною частиною природи, яка у своєму житті має керуватись правилом: «не відхилятися від шляхів природи, а зблизитись з нею і підкоритись їй. У боротьбі з природою людина заздалегідь готує собі лише жалюгідне існування». Принцип природовідповідного виховання, обґрунтований та доповнений А.Дістервегом культуровідповідним, є основою гармонійного, безкорисливого співіснування людини і природи [18, с. 76].

У педагогічних ідеях М. Монтессорі чітко прослідковується екологічний аспект, спрямований на цілісне сприйняття світу, розуміння екологічних проблем. Зокрема, педагог вважала, що діти повинні перебувати в тісному контакті з природою, адже це допомагає їм розуміти взаємозв'язки у світі. Вона наполягала на тому, що учні мають дбати про природу, доглядати за рослинами та тваринами, що сприяє формуванню поваги до навколишнього середовища. У сучасних садках та школах М. Монтессорі діти часто проводять час на природі, вивчаючи навколишнє середовище безпосередньо. Це включає практичні заняття, як-от вирощування рослин, догляд за садом чи вивчення природних процесів. Такий підхід розвиває почуття відповідальності за довкілля. М. Монтессорі вірила, що діти повинні не тільки отримувати академічні знання, але й навчатися моральним принципам. Вона підкреслювала важливість поваги до всіх форм життя та природи як основної частини розвитку дитини. Педагог також наголошувала на принципах самодостатності та сталого розвитку, виховуючи в дітях відповідальність за свій вплив на навколишнє середовище. Наприклад, у школах М. Монтессорі діти навчаються сортувати сміття, використовувати ресурси раціонально та мінімізувати відходи. У методах її роботи є концепція «глобального громадянина», яка формує у дітей розуміння того, що вони є частиною великого екосистемного світу, де важлива не лише особиста відповідальність, але й загальна повага до планети та природних ресурсів. Загалом, М. Монтессорі вбачала у природі потужний інструмент для розвитку інтелектуальних, емоційних і моральних якостей дитини. Її підхід формує не тільки екологічну свідомість, але й готовність дітей активно брати участь у захисті довкілля [18, с. 86].

Л. Наванграссі зіграв важливу роль у просуванні екологічної свідомості та поширенні ідей про охорону природи в суспільстві. Його дослідження й ініціативи надихають на дбайливе ставлення до

навколишнього середовища та важливість освіти у формуванні екологічної культури. Науковець активно підтримував ідею, що підвищення екологічної свідомості повинно починатися з раннього віку через освітні програми. Він наполягав на тому, що екологічна грамотність має бути інтегрована в навчальні плани шкіл і університетів, щоб діти і молодь могли зрозуміти важливість охорони довкілля та сталого розвитку. У своїх роботах дослідник наголошував на необхідності розробки та впровадження принципів сталого розвитку. Він вірив, що тільки завдяки раціональному використанню природних ресурсів і екологічно обґрунтованим підходам до економічної діяльності можна досягти гармонії між людством і природою. Л. Наванграссі був також відомий своїми зусиллями щодо поширення наукових знань серед широкої аудиторії. Він розробляв науково-популярні публікації та виступав за те, щоб екологічні проблеми ставали доступними для розуміння не лише в наукових колах, але й серед громадськості. Він вважав, що лише через масове інформування можна підвищити рівень екологічної свідомості [43].

Праці Л. Стега спрямовані на дослідження ролі природи у розвитку дітей та важливість раннього залучення дітей до природоорієнтованих видів діяльності. Вона акцентує увагу на важливості впровадження практичних занять на відкритому повітрі, де діти вчаться через безпосередній контакт із природою. Її дослідження підтримують концепцію «лісових шкіл», популярну в Північній Європі, де діти проводять значну частину часу на природі, вивчаючи екологію через ігри та експерименти [42].

Н. Рібекко спеціалізується на екологічній освіті молодших школярів і є одним з лідерів у просуванні ідей «сталого розвитку» через навчальні програми. Вона працювала над інтеграцією екологічної освіти в шкільні програми Франції, підкреслюючи важливість формування у дітей усвідомлення екологічних проблем та відповідального ставлення до ресурсів. Для Н. Рібекко важливо, щоб діти не тільки вивчали екологічні теми

теоретично, але й брали участь у реальних проектах, спрямованих на захист довкілля. Вона пропонує інтерактивні методи навчання, що включають екскурсії, роботу в саду, експерименти з екологічними матеріалами та вивчення природних процесів. Також дослідниця підкреслює важливість того, щоб екологічна освіта була інтегрована в усі навчальні дисципліни, а не лише в природничі науки. Вона вважає, що це дозволить дітям глибше зрозуміти вплив екологічних проблем на всі сфери життя, включаючи економіку, культуру та соціальні відносини та розвинути екологічну свідомість [38].

Дж. Вем зробив значний внесок у розвиток екологічної свідомості серед молодших школярів, просуваючи концепцію «глобальної екологічної свідомості». Його дослідження спрямовані на те, щоб діти з ранніх років розуміли важливість захисту довкілля і відповідально ставилися до ресурсів планети. Основні аспекти його підходу до екологічної освіти:

- *Глобальна екологічна свідомість* – важливо допомогти дітям зрозуміти, що екологічні проблеми не обмежуються їхнім місцевим середовищем. Він наголошує на тому, що зміна клімату, знищення лісів і забруднення мають глобальний характер і вимагають колективних зусиль для вирішення. Його освітні програми акцентують на тому, що діти є частиною глобальної екосистеми і повинні вчитися захищати її.
- *Концепція «дитини як екологічного стюарда»*. Однією з центральних ідей науковця є те, що діти мають сприймати себе як «екологічних стюардів» – осіб, відповідальних за збереження і захист природи. На заняттях учні мають вчитися розуміти, як їхні дії впливають на довкілля, і наполегливо приймати рішення, спрямовані на його збереження. Такий підхід допомагає формувати почуття відповідальності та активну позицію щодо охорони природи вже з раннього віку.

- *Розробка освітніх програм.* Необхідно займатися створенням інтерактивних програм для шкіл, що включають вивчення глобальних екосистем, біорізноманіття та вразливості планети перед людською діяльністю. Його програми допомагають дітям зрозуміти важливість захисту природних ресурсів і показують, як вони можуть зробити внесок у збереження довкілля.
- *Використання інтерактивних методик.* Освітні програми активно залучають дітей до практичної діяльності, яка сприяє глибшому розумінню екологічних проблем. Це включає проєкти з посадки дерев, догляду за шкільними садами, дослідження природних місцевостей і вивчення глобальних екологічних питань, таких як зміна клімату та збереження водних ресурсів.
- *Формування системного мислення.* Дослідник акцентує на розвитку у дітей системного мислення, що дозволяє їм бачити зв'язки між різними екологічними проблемами. Його програми допомагають учням усвідомлювати, як місцеві дії можуть мати глобальний вплив, і навчають їх розробляти рішення для поліпшення екологічної ситуації [45].

Не стояли осторонь питання виховання особистості засобами природи українські педагоги-просвітителі Б. Грінченко, О. Духнович, М. Корф, М. Пирогов, Л. Українка, І. Франко, Т. Шевченко [18], у творах яких проблема ставлення особистості до природи аналізувалася з позиції необхідності її збереження, обожнення та облагородження.

Надалі теоретичні та практичні аспекти природоохоронного виховання знайшли своє відображення у працях С. Русової, В. Сухомлинського, О. Янати та ін., у яких розкрито основні аспекти проблеми екологічного виховання дітей у процесі організації суспільно корисної праці.

Принципово новий підхід до використання природи як незамінного фактора виховання дітей запропонувала С. Русова. Проаналізувавши та

узагальнивши кращий досвід західноєвропейської педагогіки, вона розробила власну систему виховання, епіцентром якої став принцип природовідповідності. За С. Русовою, особлива роль у справі виховання належить вихователеві, який повинен вірити у сили дитини та оточити її безмежною любов'ю. У контексті досліджуваної проблеми особливо цінними є думки педагога про роль чуттєвого пізнання природи [18, с. 134].

Серед ефективних форм організації виховного процесу вона виділяє екскурсії та спостереження за природою, які долають формальний підхід у пізнанні природи, дають змогу безпосереднього знайомства з речами, явищами, факторами життя, є джерелом збагачення знань про природу: «Усяка добре організована екскурсія ... не тільки дає нові знання й закріплює придбані, вона ще підіймає настрій дітей, відкриває їм широкі горизонти, збуджує громадянське почуття. Яка то радість, – продовжує далі С. Русова, – мандрувати на свіжому повітрі, де на кожному кроці зустрічаються нові, цікаві речі, ... за одну екскурсію діти пізнають більше, аніж за якийсь місяць роботи у приміщенні». С. Русова була переконана у необхідності набуття дітьми наукових знань про природу, без чого набуті враження та уявлення є абсолютно недієвими. Особливого значення педагог надавала необхідності реалізації практичної діяльності старших дошкільників у природі. Із самого дитинства, радить С. Русова, потрібно привчати дітей до здійснення добрих учинків у природі та аналізу власної поведінки: «Треба привчати дитину обмірковувати свої вчинки і чужі, використовувати кожний випадок боротьби між злом і добром, давати дитині змогу в різних обставинах життя виявити свою мужність, добре серце, правдиве поводження і підтримувати у дитині віру в саму себе» [18, с. 141]. Ідеї С. Русової знайшли своє відображення у розробці основних аспектів екологічної освіти та виховання.

Провідні ідеї українського вченого, біолога і педагога О. Янати детально досліджував В. Крисаченко [16]. Так, дослідником було встановлено, що

О. Яната запропонував педагогічні технології, основані на ідеї інтеграції природничих наук та гуманітарного знання, послідовно доводив необхідність екологічного виховання, яке має здійснюватись за такими принципами: єдності і взаємозв'язку компонентів виховання; культури взаємодії людини з природою; гуманізму і народності; зв'язку навчання з життям [52,19]. На думку О. Янати, екологічне виховання слід розглядати як процес формування свідомого ставлення до природи через організацію безпосереднього спілкування дітей з природою та активну природоохоронну діяльність. Педагог вважав, що лише шляхом організації екологічної освіти та виховання, спрямованої на формування нового типу взаємин людини з природою, подолання існуючого стереотипу у ставленні до природи є можливим вихід із складної екологічної кризи [36, с. 45].

Основою педагогічної спадщини В. Сухомлинського є виховання у підростаючих поколінь еколого-доцільного ставлення до природи. Так, В. Сухомлинський вчив одухотворювати кожний природний об'єкт, дбайливо ставитись до нього. «Культ природи», який існував у його школі, спонукав дітей до потужної трансляції любові до природи, що втілювалась у відповідні вчинки. Спілкування з природою, на думку В. Сухомлинського, – засіб формування високих моральних якостей. Краса природи, вважав педагог, – це кров і плоть людяності, добрих почуттів, сердечного ставлення до світу. Дійсно, краса природи надихає дітей творити добро, захищати її, допомагати дорослим розв'язувати важливі проблеми екології. В. Сухомлинський поглибив пошуки ефективних засобів і методів виховання, збагатив організаційні форми природоохоронної діяльності. Цю проблему педагог вивчав з позиції єдності трудового, морального, естетичного виховання [13, с. 95].

Великого гуманіста тривожать думки, яким чином подолати жорстокість, байдужість у ставленні дітей до природи та віднайти найбільш ефективний механізм розв'язання цієї проблеми. Такий механізм ним було

знайдено – шляхом творіння добра на благо природи через виховання почуттів. Педагогіка В. Сухомлинського – гармонія розвитку системи «дитина-природа», де все взаємопов'язано та взаємозумовлено. Ставлення дитини до природи, на думку В.Сухомлинського, не має мотивуватись принципом заборон та табувань, що не дає високих результатів. Свою поведінку в природі дитина має мотивувати, насамперед, виходячи із її естетичної цінності [13, с. 96].

Ігрова діяльність молодших школярів на уроках природничої освітньої галузі стимулює процес пізнання навколишнього середовища, дозволяє активно включитися у обговорення та вирішення екологічних проблем, стимулює розвиток природничого світогляду. У процесі ігрової діяльності діти вчаться досліджувати, експериментувати та робити власні висновки, що сприяє розвитку їхнього критичного мислення та допитливості. Ігрові ситуації допомагають учням легше запам'ятовувати нову інформацію, через практичну гру діти можуть вивчати природні явища та закономірності на конкретних прикладах, що робить навчання більш ефективним. У процесі формування екологічної свідомості молодших школярів можна використовувати різну варіацію ігор: сюжетно-рольових, емпатійних, дидактичних, ігор-змагань, ігор на розвиток пам'яті і уваги тощо.

Сюжетно-рольові ігри на уроках природничої освітньої галузі мають свої особливості реалізації, що дозволяють учням не тільки засвоювати знання, але й активно взаємодіяти з матеріалом, розвивати уяву та емпатію. У працях Н. Пихтіна наголошується на тому, що учні в таких іграх беруть на себе ролі різних персонажів – тварин, рослин, екологів, дослідників або представників різних природних явищ [25, с. 123]. Це дозволяє дітям глибше зануритися в контекст проблеми або явища, відчувати себе частиною екосистеми, зрозуміти взаємозв'язки у природі та роль людини в її збереженні. Наприклад, під час гри «Екологи та забруднювачі» діти можуть уявити себе на боці природи або підприємств і розробляти екологічні

рішення. Сюжет таких ігор часто ґрунтується на реальних екологічних викликах або природничих явищах. Це може бути захист певної природної зони, дослідження поведінки тварин у їхньому природному середовищі або розв'язання конкретних проблем, як-от забруднення водойм. Учитель створює сценарії, які дозволяють учням аналізувати ситуацію, пропонувати шляхи вирішення та бачити наслідки своїх рішень. Сюжетно-рольові ігри заохочують взаємодію між учнями. Вони працюють у групах або парах, виконуючи певні завдання, обговорюючи проблеми, ухвалюючи рішення. Це розвиває навички комунікації, співпраці та відповідальності. Наприклад, учні можуть грати в гру «Рятівники природи», де група екологів має прийняти колективне рішення щодо захисту певної природної території. Сюжетно-рольові ігри легко адаптуються до будь-якої природничої теми. Учитель може змінювати сценарій, додаючи нові завдання або персонажів, які відповідають конкретній темі уроку, будь то дослідження лісів, вивчення екосистеми або захист біорізноманіття. Такі ігри можуть бути короткими і тривати кілька хвилин або розгортатися на кількох уроках. Оскільки учні активно беруть участь у грі, вони емоційно залучені у процес, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу. Виконання ролей стимулює дітей відчувати відповідальність за прийняті рішення, наприклад, якщо вони грають роль тварин, що потерпають від змін клімату, або дослідників, які працюють над збереженням певної природної зони. Головною метою таких ігор є не лише навчання, але й виховання екологічної свідомості та цінностей. У процесі гри діти вчаться піклуватися про природу, розуміти важливість збалансованих взаємозв'язків між людиною і природним середовищем. Наприклад, у грі «Суд над забруднювачами» учні мають аргументувати свою позицію щодо захисту природи або обґрунтувати необхідність відповідальних рішень у бізнесі.

Приклад гри:

«Екологічний рятувальник»

Мета: Розвинути в учнів екологічну свідомість, критичне мислення та вміння працювати в команді, вирішуючи екологічні проблеми.

Підготовка: Учитель об'єднує учнів на групи, кожна з яких виконує роль команди екологів. Кожній групі надається певна екологічна проблема для вирішення, наприклад, забруднення річки, вирубка лісів або забруднення повітря.

Завдання: Групи повинні розробити план дій для вирішення проблеми. Вони мають обговорити, як можна зменшити або усунути забруднення, які заходи варто вжити для захисту природної зони, і як ці дії вплинуть на людей та природу.

Команда «Збереження річки»: Ваша річка забруднена хімікатами з місцевого заводу. Які заходи ви запропонуєте для очищення води та запобігання подальшому забрудненню?

Команда «Захист лісу»: У вашому регіоні вирубують ліс для будівництва. Як ви переконаєте місцевих жителів та владу, що ліс потрібно зберегти?

Презентація рішення: Кожна група презентує свій план дій перед класом, пояснюючи, які кроки вони вживатимуть, чому це важливо і які будуть наслідки їхніх рішень.

Дидактичні ігри у початковій школі на уроках природничої освітньої галузі роблять навчальний процес захоплюючим і насиченим. Вони допомагають учням краще засвоїти знання, розвивають їх пізнавальні здібності, формують екологічну свідомість і відповідальне ставлення до природи. Ігрова діяльність також стимулює учнів до активної участі та сприяє ефективному засвоєнню матеріалу. До дидактичних ігор на уроках природничої освітньої галузі належать: ігри-загадки, у яких учитель описує тварину або рослину, а учні повинні вгадати, про кого йде мова. Така гра сприяє розвитку уяви та збагачує знання про біорізноманіття.

Приклад гри:

Гра-загадка: «Хто я?»

Мета: розвивати уяву, логічне мислення та знання учнів про природні об'єкти; закріпити знання про тварин, рослини та природні явища.

Правила гри: Учитель дає учням загадки про тварин, рослини або природні явища. Завдання учнів – вгадати, про кого або що йде мова. Кожен учень, почувши загадку, може підняти руку, щоб дати відповідь. Якщо відповідь правильна, учень отримує бал або символічний приз. Гра триває, поки загадки не закінчаться або всі учні не спробують дати відповідь.

Загадки: «Сонце з неба впало, у квітці проросло. Що воно за диво? Дізнається хто?». «Невидимий і сильний дерева нахилиє, потужну міць він має. Не баче його ніхто та відчуває кожен, все одно. Що це?»

Ігри на розвиток спостережливості та пам'яті на уроках природничої освітньої галузі є дуже ефективними, оскільки вони допомагають учням краще засвоювати матеріал, розвивають увагу до деталей та вміння аналізувати природні явища. Ігрову діяльність доречно використовувати для закріплення знань з природознавства, як частину вивчення екосистем, біорізноманіття, природних процесів (наприклад, зміни пір року, колообіг води). Для розвитку спостережливості можна використовувати реальні об'єкти – листя, каміння, комах, рослини тощо. Це дозволить учням краще запам'ятовувати особливості живої та неживої природи. Фотографії, гербарії, відео чи малюнки природних об'єктів також можуть використовуватися для ігор, наприклад, у форматі «Знайди відмінності» або «Запам'ятай, що було на зображенні». У ході екскурсії чи прогулянки дітям можна на руку зав'язати клейку стрічку, і вони кріпитимуть на неї листки, травинки, які знайдуть.

Ігри-змагання на уроках природничої освітньої галузі можуть стати ефективним інструментом для активізації учнів, покращення їхньої мотивації до навчання та розвитку критичних навичок, таких як спостережливість,

увага та пам'ять. Важливо організовувати такі ігри таким чином, щоб вони були корисними з точки зору навчального процесу та водночас цікавими й захопливими для учнів. Ігри повинні допомагати учням закріплювати знання, набуті на уроках. Наприклад, після вивчення теми про різноманіття тварин, учні можуть змагатися у вікторині, відповідаючи на питання про середовище проживання чи харчові ланцюги різних видів. Уроки природознавства чудово підходять для проведення практичних дослідів. Змагання можна організувати, запропонувавши учням виконати певний експеримент та пояснити його результати.

У процесі вивчення природничої освітньої галузі важливу роль відіграють емпатійні ігри; вони є чудовим засобом для розвитку в учнів не лише знань про природу, але й формування емоційної залученості та відповідального ставлення до навколишнього середовища. Такі ігри допомагають дітям розвинути емпатію – здатність відчувати і розуміти емоції інших живих істот, що важливо для формування екологічної свідомості.

Приклад гри

«Ялинка»

Мета гри: розвиток емпатії (уміння співпереживати), розуміти емоції та настрої інших живих істот, а також здатність створювати атмосферу підтримки та довіри в колективі; розвивати екологічну свідомість молодших школярів.

Хід гри:

Учитель пропонує молодшим школярам гру, із класного колективу потрібно вибрати п'ять героїв (Ялинку, Зайчика, Білку, Снігура, Дроворуба). Ялинка стоїть у центрі класу, спочатку до неї підходить Зайчик, який ховається від вовка. Зайчик з Ялинкою розмовляють, Зайчик дякує за порятунок. Потім прибігає Білка, яка ласує смачними шишками, і також

дякує. Далі прилітає Снігур, який ховається у вітах, а потім висловлює подяку. Вкінці приходить Дроворуб, який погрожує зрубати дерево. Ялинка просе про порятунок.

Усі розмови учні імітують, заготовленого сценарію немає. Таку гру важливо програти кілька разів з іншими дітьми.

Емпатійні ігри на уроках природничої освітньої галузі не тільки підвищують інтерес до навчального матеріалу, але й виховують у дітей почуття відповідальності за природу та її збереження.

Також на уроках учням можна пропонувати ігри з використанням конструктора LEGO. Така методика роботи учням активно залучатися до процесу пізнання, розвивати логічне та критичне мислення, а також практикувати навички спостереження і дослідження:

- «*З чого зроблений?*»: Обговорення, з якого матеріалу зроблений LEGO (пластик) і які його властивості (легкість, міцність, водонепроникність).
- «*Знайди такий же*»: Учні пропонується знайти інші предмети з подібними властивостями.
- «*Чим схожі й чим відрізняються?*»: Порівняння різних матеріалів (дерево, пластик, метал), визначення їх спільних і відмінних характеристик.
- «*Розкажи про властивості предмета*»: Учні описують властивості деталей LEGO (вага, розмір, текстура), що допомагає розвивати навички опису та аналізу.

LEGO можна використовувати для моделювання різних природних процесів і явищ. Наприклад, за допомогою конструктора можна продемонструвати рух тектонічних плит, формування гір, або навіть створити модель вулкана [7, с. 50].

У роботі з молодшими школярами також можна організувати ігрову діяльність на основі картин вімельбуха. Наприклад, пропонуємо молодшим

школярам об'єднатися в групи; уважно розглянути вімельбух «Моя ферма». Після того у групах відбувається обговорення та планування ферми. Кожна група повинна обговорити план своєї ферми, а саме:

- Які тварини будуть жити на фермі? Чому саме ці тварини?
- Де будуть знаходитися їх житла? Чому?
- Які рослини потрібно вирощувати, щоб забезпечити всіх їжею? Які культури обрати для вирощування?
- Як можна доглядати за тваринами і рослинами?

Це завдання розвиває критичне мислення, навички планування та робить дітей більш обізнаними щодо природних процесів.

Потім кожна група має представити свій проєкт ферми іншим групам. Вони можуть показати свій макет і розповісти, чому вони обрали саме ці тварини для ферми. Учні пояснюють, як будуть доглядати за тваринами і рослинами, що зробить їх ферму успішною. Після презентації проєктів можна організувати невелику сюжетно-рольову гру. Кожна група може «керувати» своєю фермою, розігруючи ситуації з догляду за тваринами, збору врожаю або продажу продукції. Це може допомогти учням краще зрозуміти взаємозв'язок між природними ресурсами та сільським господарством.

У Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського реалізується проєкт: Еразмус + Модуль Jean Monnet Project: 101085524 — EcoEdEU — ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH «Ecological education of preschool and primary school children: a European approach». Проєктна група у роботі з дітьми дошкільного віку та молодшими школярами пропонує використовувати такі ігри:

- *Творчі ігри.* Їхня мета полягає у розвитку уяви через креативне вирішення природничих завдань. Наприклад, діти можуть створювати «майбутні

ландшафти», малюючи або моделюючи еко-системи з різними умовами існування та видами тварин.

- *Конструктивно-будівельні ігри.* Мета таких ігор передбачає формування просторового мислення, вивчення будови тіла тварин, рослин, або середовища їхнього проживання. Прикладом може стати побудова моделі вулкана або макета річки з підручних матеріалів, де можна показати, як змінюється ландшафт під впливом ерозії.
- *Сюжетно-рольові ігри.* Їхньою метою є розвиток соціальних та природничих навичок через симуляцію подій у природі. Учні грають ролі екологів, біологів або метеорологів, досліджуючи певні явища, як-от зміна клімату або вплив забруднення на природу.
- *Ігри-драматизації* передбачають покращення мовленнєвих і комунікаційних навичок через відтворення природничих історій. Наприклад, інсценування циклу води в природі або процесу фотосинтезу, де учні грають ролі Сонця, рослин, води тощо.
- *Ігри з елементами праці* мають на меті навчити дітей основам догляду за рослинами та тваринами, або екологічній праці. У ході таких ігор діти створюють класний «садочок» з висадкою рослин, доглядом за ними та спостереження за їхнім ростом.
- *Театралізовані ігри* полягають у розвитку творчих здібностей через природничі сюжети. Це можуть бути постановки на тему вимирання динозаврів або зміни сезонів, де діти грають різні явища природи або персонажів тваринного світу.
- *Суттю ігор за правилами* є вивчення природничих фактів через чітко структуровані завдання та правила. Так, у грі «Екологічний ланцюжок» учні повинні з'єднувати тварин та їхню їжу в правильному порядку.
- *Дидактичні ігри* передбачають закріплення знань про природу через комплекс навчальних завдань. Наприклад, гра на відповідність, де діти

повинні поєднати картки з зображеннями тварин з їхнім середовищем існування або харчуванням.

- Пізнавальні ігри реалізуються шляхом поглиблення знань через інтерактивні дослідження. Наприклад, вікторина «Що я знаю про ліс?», де учні відповідають на питання про рослини, тварин і екосистеми лісу.
- *Рухливі ігри* поєднують фізичну активність та знання про природу. Це може бути гра «Хто швидший?», де учні імітують рухи різних тварин (стрибки жаб, біг зайців) і вчаться розпізнавати їхні характеристики.
- *Інтелектуальні ігри* стимулюють розвиток логічного мислення через природничі завдання. Наприклад, гра «Екологічний кроссворд», у ході якої учні розв'язують кросворди на тему природи та екології.
- *Комп'ютерні ігри* мають на меті інтеграцію технологій для вивчення природи. Таке пізнання відбувається через комп'ютерні симуляції або інтерактивні карти з тваринами.
- *Ігри-розваги* передбачають створення атмосфери задоволення та невимушеного навчання. Це може бути гра «Природнича лотерея», де учні витягують картки із запитаннями на природничі теми [37].

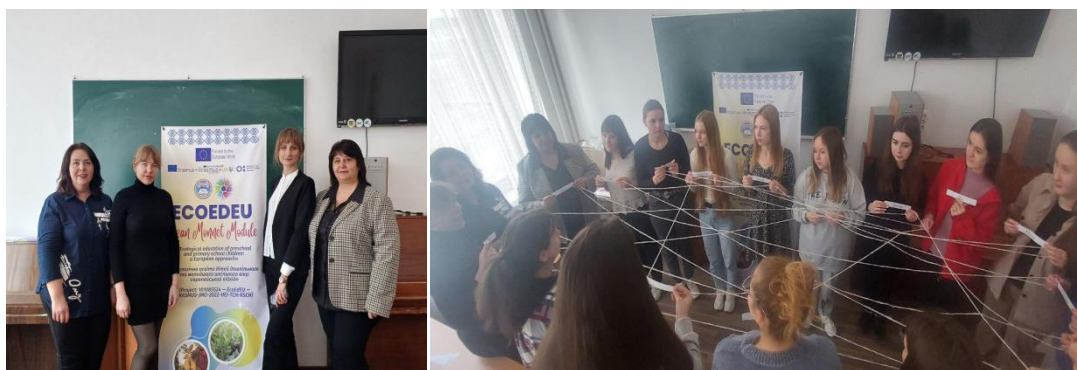

Рис.1. Проектна група EcoEdEU у співпраці з студентами

Проект спрямований на розвиток та популяризацію екологічної освіти для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Він передбачає використання європейського підходу до екологічного виховання, залучення

інноваційних методів навчання та обміну досвідом серед країн ЄС. Проєкт базується на інтеграції екологічної освіти в програми навчання дошкільних і початкових шкіл у різних країнах Європи; розробці навчальних матеріалів і ресурсів для вчителів та вихователів з екологічної тематики; підвищенні обізнаності дітей щодо екологічних проблем, зокрема зміни клімату, охорони природи, збереження ресурсів; обміні досвідом і кращими практиками між освітніми закладами, що сприяють впровадженню екологічних ініціатив у освітній процес.

У ході реалізації проєкту педагоги часто пропонують народні європейські ігри природничої тематики, що відображають багатство фольклору, традицій та звичаїв різних регіонів Європи. Ці ігри часто поєднують елементи природи, повчальні моменти та активність на свіжому повітрі. Наприклад:

- *Гра «Квітковий вінець» (Скандинавія)*, що відбувається під час святкування літнього сонцестояння. Діти збирають польові квіти та різні трави, плетуть із них вінки і вивчають назви рослин. Гра може супроводжуватися ворожінням на квітах і травах – пошуком «щасливої» квітки.
- *Гра «Пастушки і вівці» (Німеччина)*. Одна дитина грає роль пастуха, інші – вівці. «Вівці» повинні ходити на чотирьох і намагатися втекти, а «пастух» їх «збирає». Гра ілюструє важливість праці пастухів у європейській традиції і знайомить дітей з доглядом за тваринами.
- *Гра «Млин» (Угорщина)*. Діти грають гру, що імітує роботу водяного млина. Вони повинні крутитися в колі, уявляючи, що вони – «лопати» млина, які приводяться в рух водою. Таке заняття не тільки дає уявлення про старовинні технології, але й пояснює принципи руху води та використання її енергії.

- *Гра «Знайди горіх» (Франція).* Ця гра популярна під час осінніх свят урожаю. Діти збирають горіхи або жолуді в лісі. Один з учасників ховає їх у певному місці, а інші повинні знайти їх за допомогою підказок, які пов'язані з описами дерев або кущів. Це сприяє вивченню лісових екосистем та рослинності.
- *«Гонки на снігу» (Скандинавія).* Це зимова гра, під час якої діти змагаються, хто швидше пересуватиметься по глибокому снігу на лижах або санях. Гра не тільки підвищує фізичну витривалість, але й знайомить дітей з умовами життя та активностями в північних регіонах Європи.
- *«Ловці жаб» (Словенія).* У цій грі діти повинні, стрибаючи як жаби, долати певну відстань від «озера» до «лісу». По дорозі вони отримують «завдання» – знайти листочки, камінці або інші природні об'єкти, що символізують «їжу» або «укриття» для жаб. Ця гра імітує поведінку земноводних і знайомить дітей з водною екосистемою.
- *«Птахи в гнізді» (Польща).* Діти грають роль птахів, які будують гнізда з природних матеріалів (соломи, трави). Вони шукають «будівельні матеріали» в навколишньому середовищі, після чого кожна команда «птахів» будує своє гніздо. Гра допомагає дізнатися більше про місцевих птахів і їхні звички.

Народні ігри країн ЄС не лише розширюють педагогічний арсенал вчителя, а дозволяють дітям активніше взаємодіяти з природою, допомагають виховувати любов та повагу до навколишнього середовища, знайомлять з традиційними знаннями про флору і фауну регіонів Європи.

Таким чином, можемо стверджувати що ігрова діяльність на уроках природничої освітньої галузі дозволяє активно формувати екологічну свідомість молодших школярів. Під час гри діти активно беруть участь у освітньому процесі, моделюють різні екологічні ситуації, що допомагає їм зрозуміти наслідки людської діяльності та природних змін, а також їхній

вплив на довкілля. У ігровій діяльності учні часто стикаються з екологічними викликами, вирішують їх, а це розвиває навички екологічного мислення. Ігрова діяльність дозволяє швидше та ефективніше розвинути екологічну свідомість.

Серед онлайн-сервісів, які доцільно застосовувати на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі виділяють такі: LearningApps.org, IZZI.UA, Всеосвіта, Розвиток дитини, WorldWall тощо.

LearningApps.org – це ефективний інструмент для організації уроків природничої освітньої галузі. Використовуючи інтерактивні вправи та ігри, вчителі можуть зробити процес навчання природознавства більш цікавим та доступним для учнів, підвищуючи їхню мотивацію та сприяючи кращому засвоєнню матеріалу. LearningApps.org дозволяє інтегрувати ігрові елементи в освітній процес, що робить уроки природничих наук більш цікавими та мотивуючими для учнів. Наприклад, учні можуть змагатися у виконанні завдань або використовувати платформу для самостійного закріплення матеріалу у вигляді ігор (вікторина з теми «Кругообіг води в природі», кросворд на тему «Класифікація тварин», гра на співставлення: учні повинні зіставити зображення тварин або рослин із середовищем їхнього проживання, асоціативна гра: складання ланцюжків взаємозв'язків у природі (наприклад, ланцюг живлення). Також платформа дозволяє створювати візуально орієнтовані завдання, де можна використовувати зображення природних явищ, ландшафтів, тварин, рослин та інших природних об'єктів [40].

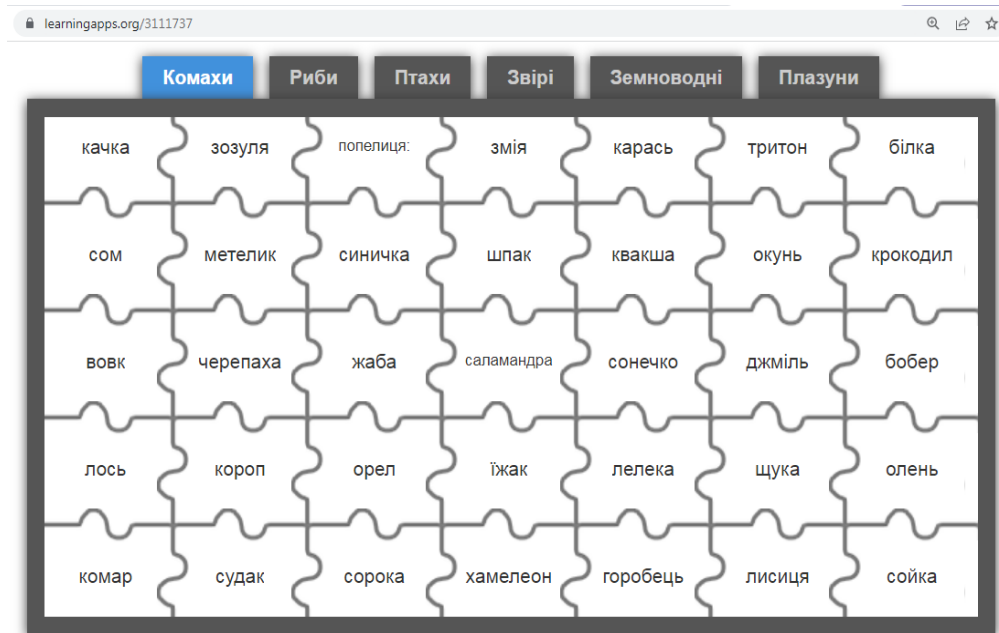

Рис. 2. Приклад гри на платформі LearningApps.org

Платформа IZZI є ефективним інструментом для організації уроків природничої освітньої галузі, оскільки поєднує інтерактивні технології, мультимедійні уроки та автоматизовану систему перевірки знань. Використання цієї платформи сприяє кращому засвоєнню матеріалу, підвищує зацікавленість учнів і дозволяє ефективно організовувати як традиційні, так і дистанційні уроки. На платформі доступні анімації та симуляції природничих процесів, що дає змогу учням побачити, як працюють природні явища у реальному часі. Це може бути дуже корисним для пояснення складних тем, таких як рух тектонічних плит, розвиток екосистем, процеси, що відбуваються в атмосфері [39].

Рис. 3. Приклад гри на платформі IZZI.UA

Платформа Всеосвіта – це освітня платформа, яка пропонує безліч цікавих та пізнавальних веб-квестів, зокрема й з природничої освітньої галузі. Для молодших школярів тут є багато захопливих завдань, які допоможуть їм поглибити знання про світ рослин і тварин, природні явища, будову тіла людини та багато іншого. На цій платформі можна створити власні квести або скористатися вже готовими («Подорож лісом»: діти вирушають у захопливу подорож лісом, де познайомляться з різноманітністю рослин і тварин; «Чарівний світ комах»: цей квест допоможе дітям дізнатися багато цікавого про комах, їхню будову та спосіб життя; «Вода – джерело життя»: у цьому квесті діти дізнаються про важливість води для всіх живих організмів; «Повітря, яким ми дихаємо»: цей квест допоможе дітям зрозуміти, що таке повітря, з чого воно складається і чому так важливо його берегти) [5].

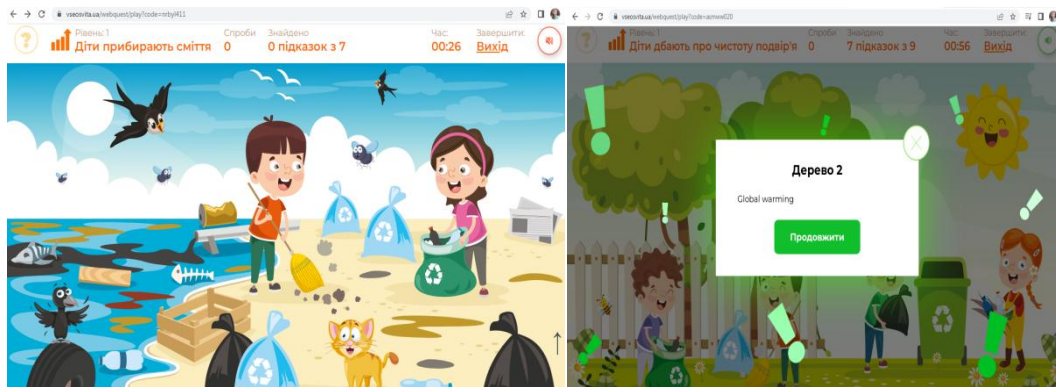

Рис. 4. Приклади веб-квестів на платформі Всеосвіта

Інтерактивна платформа Wordwall спрямована на створення інтерактивних освітніх ресурсів. У природничій освітній галузі Wordwall може бути ефективним інструментом для візуалізації, закріплення знань і залучення учнів до активної участі в освітньому процесі. За допомогою цього ресурсу учителі можуть створювати інтерактивні тести з інтегрованого курсу «Я досліджую світ» (наприклад, вікторина на тему «Жива та нежива природа навколо нас»); завдання на класифікацію можуть використовуватись для навчання учнів систематизації живих організмів, природних явищ, що сприяє розвитку логічного мислення та формуванню екологічної свідомості. Wordwall дозволяє створювати діаграми та анімації, які ілюструють складні природничі процеси, такі як кругообіг води в природі або обертання Землі навколо Сонця, що перетворює діяльність дитини на уроці у цікаву гру. Така інтерактивна платформа покращує процес формування екологічної свідомості учнів початкової школи, впливає на становлення ціннісних орієнтацій школярів, стимулює процес екологічного виховання та природничої освіченості [45].

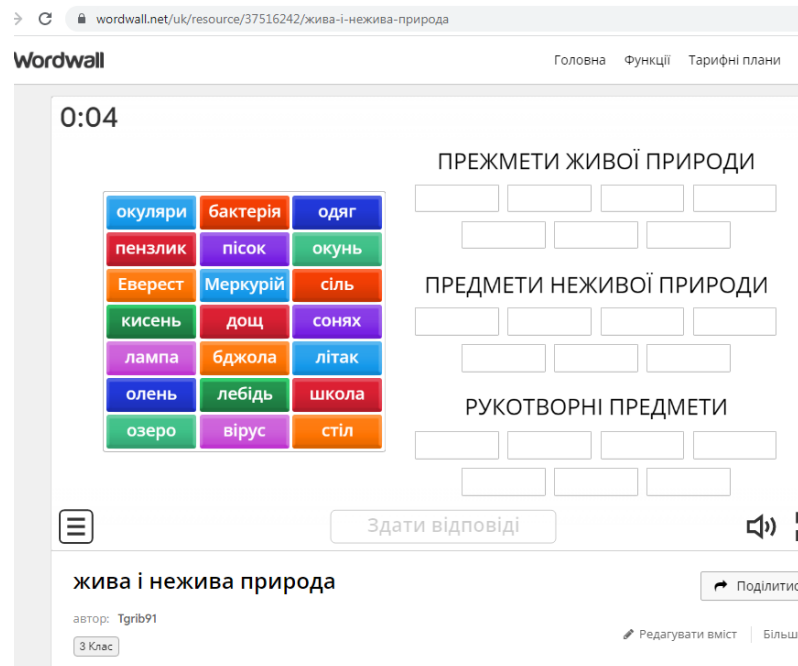

Рис. 5. Приклад гри на платформі WorldWall

На освітній платформі «Розвиток дитини» доступні інтерактивні вправи з природничої освітньої галузі (на сортування карток з зображеннями тварин за їхніми середовищами проживання (ліс, поле, вода); на вивчення змін у природі залежно від пори року; вікторини та кросворди, що допомагають учням запам'ятати назви тварин, рослин, природних явищ та їхні характеристики; завдання на тему переробки сміття та екологічних практик, які допомагають дітям зрозуміти важливість сортування відходів; завдання на тему збереження водних ресурсів, де учні навчаються економити воду та зрозуміють, чому це важливо для природи; вправи на тему збереження рослинного та тваринного світу, які формують у дітей емпатію та турботу про навколишнє середовище. Матеріали, розміщені на платформі, стануть ґрунтовним доповненням до уроків інтегрованого курсу «Я досліджую світ», дозволять вчителю налагодити активну групову чи фронтальну роботу [28].

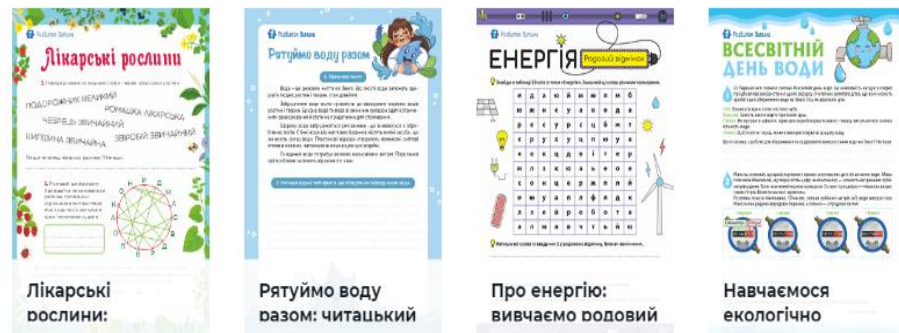

Рис. 6. Приклад ігрових завдань на платформі «Розвиток дитини»

Для організації активної пізнавальної роботи на уроках природничої освітньої галузі, для формування екологічної свідомості доречно використовувати такі мобільні додатки:

- *Gro Recycling*. У цьому додатку діти вчаться правильно сортувати сміття та переробляти його. Гра наочно показує, як кожен тип відходів (пластик, папір, метал) може бути перероблений і перетворений на нові предмети. Додаток формує в учнів відповідальність за навколишнє середовище, навчає основам сортування сміття та важливості переробки для збереження ресурсів планети.
- *Toca Nature*. Цей додаток дозволяє дітям створювати власні природні світи: вирощувати ліси, гори, річки та спостерігати за розвитком тварин у створеній екосистемі. Учні вивчають взаємозв'язки у природі, роль кожного компонента в екосистемі. Додаток дозволе сформувати екологічну свідомість, оскільки школярі бачать, як їхні дії впливають на довкілля.
- *WWF Together*. Додаток від Всесвітнього фонду природи (WWF) пропонує інтерактивні історії про тварин, які знаходяться під загрозою зникнення. Молодші школярі можуть дізнатися більше про тварин та важливість

їхнього збереження. Завдяки використанню цього додатка, діти дізнаються про глобальні екологічні проблеми та способи їх вирішення.

- *Green Planet 4 Kids*. Це екологічний додаток, завдяки якому учні навчаються захищати планету від забруднення, вирішуючи різноманітні екологічні завдання. Дітям необхідно контролювати рівень забруднення, економити ресурси та відновлювати природу.
- *Recycle Hero*. Додаток перетворює сортування сміття на веселу гру. Учням необхідно сортувати різні види відходів у правильні контейнери, щоб зберегти чистоту міста. Цей додаток допомагає дітям зрозуміти важливість сортування сміття і дає практичні знання про екологічно відповідальне поводження з відходами.
- *Plant Nanny*. Додаток стимулює дітей піклуватися про рослини, які потребують води для зростання. Гра допомагає молодшим школярам зрозуміти важливість водних ресурсів і формує звичку економного споживання води.

На нашу думку, мобільні додатки є ефективним інструментом для формування екологічної свідомості молодших школярів. Вони дозволяють дітям навчатися через ігри, інтерактивні завдання, що стимулюють мислення, виховують емпатію та розвивають відповідальне ставлення до природи

Висновок. Екологічна освіта сьогодні потребує пошуку новітніх підходів щодо змісту, форм, методів формування екологічної свідомості, що передбачає вміння бачити екологічні наслідки людської діяльності, почуття відповідальності перед нинішніми та майбутніми поколіннями. Процес формування екологічної свідомості є багатоаспектним явищем. Спеціалісти багатьох країн особливий інтерес виявляють до таких форм організації освітнього процесу, які б сприяли ефективній екологічній підготовці, закріпленню знань, умінь, навичок у процесі організації практичної діяльності. Ігрова діяльність є ефективним способом формування екологічної

свідомості. У практиці освітніх закладів часто використовується як українські, так і європейські народні природничі ігри. Популярними сьогодні є різні онлайн-ігри та мобільні додатки. Цифрові ресурси дозволяють зробити освітній процес інтерактивним, цікавим і доступним для дітей, стимулюючи їхній інтерес до екологічних питань.

Таким чином, можемо стверджувати, що ігрова діяльність процес формування екологічної свідомості оптимізовує, дозволяє на емпатійному рівні накопичити природничі знання та сформувати уміння і навички бережного та гуманного поводження у природному довіллі.

Список використаних джерел:

1. Академічний тлумачний словник української мови у 11-ти томах (1970-1980). URL: <http://www.sum.in.ua>
2. Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Житомир: «Вид-во ЖДУ ім. І. Франка», 2017. Том VII. Екологічна психологія. Випуск 44. 330 с
3. Баюрко Н. В. Підготовка майбутніх учителів біології до розвитку екологічної компетентності учнів основної школи : дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук. Вінниця, 2016. 256 с.
4. Васютіна Т. М. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до реалізації змісту освітніх галузей «Природнича» і «Громадянська та історична»: монографія, 2022. Хмельницький: ФОП Бідюк Є. І., 448 с.
5. Всеосвіта. URL: <https://vseosvita.ua/>
6. Григорович О.П., Жовнич О.В., Коваль Т.В. Використання технологій проблемного навчання на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ». *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Випуск 63. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2022.
7. Довгань О. Використання елементів освітніх методик LEGO на уроках у початковій школі. *Сучасні технології початкової освіти: реалії та перспективи* : збірник наукових праць / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка ; редкол. : Н. В. Бахмат, Н. В. Гудима, О. В. Ковальчук. Київ : Міленіум, 2020. Вип. 3. С. 50-57.
8. Дубовий В. І., Дубовий О. В. Екологічна культура: навчальний посібник. Херсон: Грінь Д.С., 2016. 256 с.
9. Екологічна психологія : хрестоматія / за ред. Ю.М. Швалба. К.: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2018. 224 с.
10. Екологічна психологія : хрестоматія / за ред. Ю.М. Швалба. К.: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2018. 224 с.
11. Жукова О. А. Дидактична система формування соціальної компетентності студентів гуманітарних спеціальностей класичних університетів засобами ігрових технологій

- (дис. ... доктора пед. наук). Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2019.
12. Загальна психологія : підручник / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. К. : Либідь, 2005. 464 с.
 13. Європейська педагогіка і Василь Сухомлинський як сучасний педагог - гуманіст: *Матеріали Міжнародної науково - практичної конференції, присвяченої 75 - річчю від дня народження видатного українського педагога*. Київ, 1993. 104 с.
 14. Коренева І. Завдання та ігри для розвитку спостережливості школярів у процесі вивчення природничого матеріалу. *Розкажіть онуку*, 2004. №6. С. 41-43.
 15. Кравець Н.М., Гречановська О.В. Ігрові технології навчання як одна з інноваційних форм навчально-виховного процесу : *матеріали XLVI науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ*, 2017. Вінниця, 22-24 березня 2017 р. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/allhum/all-hum-2017/paper/view/2013>
 16. Крисаченко В.С. *Екологічна культура: теорія і практика: навч. посібник*. К.: Заповіт, 1996. 352 с.
 17. Кудикіна Н.В. Теорія ігрової діяльності дітей : монографія; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. К., 2012. 235 с.
 18. Левківський М.В. Історія педагогіки: навч. метод. посібник. Вид. 4 те., уавч. пос. К.: Центр учбової літератури, 2011. 190 с.
 19. Ледней В. Е. Використання дидактичних ігор на уроках природничої освітньої галузі. *Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції : збірник тез доповідей VI Міжнародної науково-практичної конференції (27-28 жовтня 2022р., м. Мукачєво) / гол.ред. Т.Д. Щербан. Мукачєво : МДУ, 2022. С.151-152.*
 20. Марко М.М. Сутність навчально-ігрових технологій. *Професійна освіта: проблеми і перспективи*, 2016. Вип. 11. С. 58-64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Profos_2016_11_13
 21. Мартусь А. Використання дидактичних ігор на уроках природознавства. «БІОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ – 2014» : збірник наукових праць V Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених і студентів. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2014. С.520-523
 22. Падалка Р. Особливості структури екологічної свідомості молодшого школяра. URL: <http://surl.li/zbxrmg>
 23. Паламарчук О. М. *Екологічна свідомість : процес виникнення та динаміка розвитку*. URL: ecopsy.com.ua/data/zbirki/2003_01/sb01_49.pdf
 24. Петрик Н. І. Дидактичні ігри на уроках біології. URL: <https://vseosvita.ua/library/didakticni-igri-na-urokah-biologii-133.html>.
 25. Пихтіна Н. П. Педагогіка гри: лекції : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2014. 209 с.
 26. Пометун О.І., Цимбалару А.Д., Онопрієнко О.В., Андрусенко І.В. Школа друзів планети. Уроки для сталого розвитку: методичний посібник для вчителя з курсу за вибором для 1-2 класів. Дніпропетровськ : «Ліра», 2014. 136 с.
 27. Прокопенко С. Г. Екологічні ігри як засіб формування екологічної культури молодшого школяра: методичні рекомендації. Ніжин: Вид-во «Міланік», 2008. 27 с.
 28. Розвиток дитини. URL: <https://childdevelop.com.ua/>
 29. Романенко Л.В., Ратушна А.Р. Ігрові технології в освітньому процесі початкової школи: теоретичний аспект. *Science, theory and practice / Abstracts of XXX International Scientific and Practical Conference. London, England, 2021. P. 345-348.*

30. Романенко Л.В., Романенко К.А., Ратушна А.Р. Організація методичного супроводу застосування ігрових технологій на уроках «Я досліджую світ» у 3 класі. *Молодий вчений*, № 10 (98), 2021. С.282-285
31. Руда Г.С. Гра як основний вид діяльності молодших школярів. Філософія, теорія та практика випереджаючої освіти для сталого розвитку : *матер. III Всеукр. наук.-практ. конф. Дніпро*, 2018. Ч. 1. С. 151-153.
32. Скребець В. О. Екологічна психологія у віддалених наслідках екотехногенної катастрофи. К., 2004.
33. Соціально-психологічні засади становлення екологічно орієнтованого способу життя особистості : монографія / Ю.М. Швалб, О.Л. Вернік, О.О. Вовчик-Блакитна, О.В. Рудоміно-Дусятська [та ін.]; за ред. Ю.М. Швалба. К.: *Педагогічна думка*, 2015. 216 с.
34. Сударик О.С. Сутність поняття «ігрові технології» та їх класифікація. *Формування сучасної науки: методика та практика: матеріали I Міжнародної студентської наукової конференції (Т. 2), м. Кам'янець-Подільський, 29 жовтня, 2021 рік / ГО «Молодіжна наукова ліга». Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа», 2021. С.91-94.*
35. Філософський енциклопедичний словник. URL: <http://surl.li/drjoeb>
36. Яната О. А. Час заснувати Українську Академію Наук сільськогосподарських. *Український агроном*, 1925. Ч. 2, грудень. С. 45.
37. Ecological education of preschool and primary school children: a European approach. URL: <https://ecoedeu.vspu.edu.ua/>
38. Calculi C., D'Uggento A., Labarile A., Ribecco N. Evaluating people's awareness about climate changes and environmental issues: A case study. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0959652621034302>
39. IZZI. URL: <https://ua.izzi.digital/>
40. LearningApps. URL: <https://learningapps.org/>
41. Martiskainen M., Axon S., Sovacool B., Sareen S. Furszyfer D., Axon K. Contextualizing climate justice activism: Knowledge, emotions, motivations, and actions among climate strikers in six cities. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0959378020307639>
42. Bouman T., Werff E., Perlaviciute G., Steg L. Environmental values and identities at the personal and group level. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352154621000449>
43. Nawangsari L. C., & Sutawidjaya A. H. How the Green Human Resources Management (GHRM) Process Can Be Adopted for the Organization Business? *Proceedings of the 1st International Conference on Economics, Business, Entrepreneurship, and Finance (ICEBEF 2019)*. URL: <https://www.atlantispres.com/proceedings/icebef-18/125908114>
44. Wen J., Hussain H., Waheed J., Ali W. and Jamil, I. Pathway toward environmental sustainability: mediating role of corporate social responsibility in green human resource management practices in small and medium enterprises, *International Journal of Manpower*. 2022. Vol. 43 No. 3. PP. 701-718. URL: <https://doi.org/10.1108/IJM-01-2020-0013>
45. WorldWall. URL: <https://wordwall.net/ru>

References:

1. Akademichnyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy u 11-ty tomakh [Academic explanatory dictionary of the Ukrainian language in 11 volumes]. URL: <http://www.sum.in.ua> [in Ukrainian].

2. Aktualni problemy psykholohii [[Actual problems of psychology]: zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy. Zhytomyr: «Vyd-vo ZhDU im. I. Franka», 2017. Tom VII. Ekolohichna psykholohiia. Vypusk 44. 330 s. [in Ukrainian].
3. Baiurko, N. V. (2016). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv biolohii do rozvytku ekolohichnoi kompetentnosti uchniv osnovnoi shkoly [Preparation of future biology teachers for the development of ecological competence of primary school students] : dys. na zdob. nauk. stup. kand. ped. nauk. Vinnytsia, 256 s. [in Ukrainian].
4. Vasiutina, T. M. (2022). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovoi shkoly do realizatsii zmistu osvity haluzei «Pryrodnycha» i «Hromadianska ta istorychna» [Preparation of future primary school teachers to implement the content of the educational fields «Natural» and «Civic and historical»]: monohrafiia. Khmelnytskyi: FOP Bidiuk Ye. I., 448 s. [in Ukrainian].
5. Vseosvita [General education]. URL: <https://vseosvita.ua/> [in Ukrainian].
6. Hryhorovych, O.P., Zhovnych, O.V., Koval, T.V. (2022). Vykorystannia tekhnolohii problemnoho navchannia na urokakh intehrovanoh kursu «Ya doslidzhuu svit» [The use of problem-based learning technologies in the lessons of the integrated course «I explore the world»]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy : zb. nauk. pr. Vypusk 63. Kyiv-Vinnytsia: TOV firma «Planer».*[in Ukrainian].
7. Dovhan, O. (2020). Vykorystannia elementiv osvity metodyk LEGO na urokakh u pochatkovii shkoli [Use of LEGO educational method elements in primary school lessons]. *Suchasni tekhnolohii pochatkovoi osvity: realii ta perspektyvy : zbirnyk naukovykh prats / Kam''ianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohienka*, Kyiv : Milenium. Vyp. 3. S. 50-57. [in Ukrainian].
8. Dubovyi, V. I., Dubovyi, O.V. (2016). Ekolohichna kultura [Ecological culture]: navchalnyi posibnyk. Kherson: Hrin D.S., 2016. 256 s. [in Ukrainian].
9. Ekolohichna psykholohiia [Environmental psychology] : khrestomatiia / za red. Yu.M. Shvalba. K.: Instytut psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy, 2018. 224 s. [in Ukrainian].
10. Ekolohichna psykholohiia [Environmental psychology] : khrestomatiia / za red. Yu.M. Shvalba. K.: Instytut psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy, 2018. 224 s. [in Ukrainian].
11. Zhukova, O. A. (2019). Dydaktychna systema formuvannia sotsialnoi kompetentnosti studentiv humanitarnykh spetsialnostei klasychnykh universytetiv zasobamy ihrovykh tekhnolohii [Didactic system of formation of social competence of students of humanitarian specialties of classical universities by means of game technology] dys. ... doktora ped. nauk. Ternopilskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni Volodymyra Hnatiuka. Ternopil. [in Ukrainian].
12. Zahalna psykholohiia [General psychology] : pidruchnyk / Skrypchenko, O., Dolynska, L., Ohorodniichuk, Z. ta in. K. : Lybid, 2005. 464 s. [in Ukrainian].
13. Yevropeiska pedahohika i Vasyl Sukhomlynskyi yak suchasnyi pedahoh – humanist [European pedagogy and Vasyl Sukhomlynskyi as a modern pedagogue – a humanist] : *Materialy Mizhnarodnoi nauko - praktychnoi konferentsii, prysviachenoj 75 - richchiu vid dnia narodzhennia vydatnoho ukrainskoho pedahoha*. Kyiv, 1993. 104 s. [in Ukrainian].
14. Koreneva, I. (2004). Zavdannia ta ihry dlia rozvytku sposterezhlyvosti shkolariv u protsesi vyvchennia pryrodnychoho material [Tasks and games for the development of observation of schoolchildren in the process of observing natural material]. *Rozkazhit onuku*. №6. S. 41-43. [in Ukrainian].

15. Kravets, N.M., Hrechanovska, O.V. (2017). Ihrovi tekhnolohii navchannia yak odna z innovatsiinykh form navchalno-vykhovnoho protsesu [Game learning technologies as one of the innovative forms of the educational process] : *materialy XLVI naukovo-tekhnichnoi konferentsii pidrozdiliv VNTU*. Vinnytsia, 22-24 bereznia 2017 r. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/allhum/all-hum-2017/paper/view/2013> [in Ukrainian].
16. Krysachenko, V.S. (1996). Ekolohichna kultura: teoriia i praktyka [Ecological culture: theory and practice] : navch. posibnyk. K.: Zapovit. 352 s. [in Ukrainian].
17. Kudykina, N.V. (2012). Teoriia ihrovoi diialnosti ditei [Theory of children's game activity] : monohrafiia; Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka. K.. 235 c. [in Ukrainian].
18. Levkivskiy, M.V. (2011). Istoriia pedahohiky [Pedagogical history]: navch. metod. posibnyk. Vyd. 4 te., yavch. pos. K.: Tsentri uchbovoi literatury. 190 s. [in Ukrainian].
19. Lednei, V. E. (2022). Vykorystannia dydaktychnykh ihor na urokakh pryrodnychoi osvity haluzi [The use of didactic games in the lessons of the science education field]. *Osvita i formuvannia konkurentospromozhnosti fakhivtsiv v umovakh yevrointehratsii : zbirnyk tez dopovidei VI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (27-28 zhovtnia 2022r., m. Mukachevo) / hol.red. T.D. Shcherban. Mukachevo : MDU. S.151-152.* [in Ukrainian].
20. Marko, M.M. (2016). Sutnist navchalno-ihrovykh tekhnolohii [The essence of educational and game technology]. *Profesiina osvita: problemy i perspektyvy*, 2016. Vyp. 11. S. 58-64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Profos_2016_11_13 [in Ukrainian].
21. Martus, A. Vykorystannia dydaktychnykh ihor na urokakh pryrodoznavstva. «BIOLOHICHNI DOSLIDZhENNIa – 2014» [The use of didactic games in natural science lessons. «Biological Experiments – 2014»] : zbirnyk naukovykh prats V Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii molodykh uchenykh i studentiv. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I.Franka, 2014. S.520-523 [in Ukrainian].
22. Padalka, R. Osoblyvosti struktury ekolohichnoi svidomosti molodshoho shkoliara [Peculiarities of the structure of the ecological consciousness of a junior high school student]. URL: <http://surl.li/zbxrmg> [in Ukrainian].
23. Palamarchuk, O. M. Ekolohichna svidomist : protses vynyknennia ta dynamika rozvytku [Ecological consciousness: the process of emergence and dynamics of development]. URL: ecopsy.com.ua/data/zbirki/2003_01/sb01_49.pdf [in Ukrainian].
24. Petryk, N. I. Dydaktychni ihry na urokakh biolohii [Didactic games in biology lessons]. URL: <https://vseosvita.ua/library/didakticni-igri-na-urokah-biologii-133.html>. [in Ukrainian].
25. Pykhtina, N. P. Pedahohika hry: leksii : navch. posib. Nizhyn : NDU im. M. Hoholia, 2014. 209 s. [in Ukrainian].
26. Pometun, O.I., Tsymbalaru, A.D., Onopriienko, O.V., Andrusenko, I.V. (2014). Shkola друзiv planet [Friends of the Planet School]. Uroky dlia staloho rozvytku: metodychnyi posibnyk dlia vchytelia z kursu za vyborom dlia 1-2 klasiv. Dnipropetrovsk : «Lira». 136 s. [in Ukrainian].
27. Prokopenko, S. H. (2008). Ekolohichni ihry yak zasib formuvannia ekolohichnoi kultury molodshoho shkoliara [Ecological games as a means of forming the ecological culture of a junior high school student]: metodychni rekomendatsii. Nizhyn: Vyd-vo «Milanik». 27 s.
28. Rozvytok dytyny [Child development]. URL: <https://childdevelop.com.ua/> [in Ukrainian].
29. Romanenko, L.V., Ratushna, A.R. (2021). Ihrovi tekhnolohii v osvitnomu protsesi pochatkovoi shkoly [Game technologies in the educational process of primary school]: teoretychnyi aspekt. *Science, theory and practice / Abstracts of XXX International Scientific and Practical Conference. London, England*. P. 345-348. [in Ukrainian].

30. Romanenko, L.V., Romanenko, K.A., Ratushna, A.R. (2021). Orhanizatsiia metodychnoho suprovodu zastosuvannia ihrovykh tekhnolohii na urokakh «Ya doslidzhuiv svit» u 3 klasi [Organization of methodological support for the use of game technology in the lessons «I explore the world» in the classroom]. *Molodyi vchenyi*, № 10 (98). C.282-285 [in Ukrainian].
31. Ruda, H.S. (2018). Hra yak osnovnyi vyd diialnosti molodshykh shkoliariv. Filosofiia, teoriia ta praktyka vyperedzhaiuchoi osvity dlia staloho rozvytku [The game as the main activity of younger schoolchildren. Philosophy, theory and practice of anticipatory education for sustainable development] : *mater. III Vseukr. nauk.-prakt. konf. Dnipro*. Ch. 1. S. 151-153. [in Ukrainian].
32. Skrebets, V. O. (2004). Ekolohichna psykholohiia u viddalenykh naslidkakh ekotekhnogennoi katastrofy [Environmental psychology in the distant consequences of ecotechnogenic catastrophe]. Kiyv. [in Ukrainian].
33. Sotsialno-psykholohichni zasady stanovlennia ekolohichno oriietovanoho sposobu zhyttia osobystosti [Socio-psychological foundations of the formation of an ecologically oriented way of life of an individual] : monohrafiia / Shvalb, Yu, . Vernik, O., Vovchyk-Blakytina,, O., Rudomino-Dusiatska, O. [ta in.]; za red. Yu.M. Shvalba. K.: Pedahohichna dumka, 2015. 216 s. [in Ukrainian].
34. Sudaryk, O.S. (2021). Sutnist poniattia «ihrovi tekhnolohii» ta yikh klasyfikatsiia [The essence of the concept of «game technologies» and their classification]. *Formuvannia suchasnoi nauky: metodyka ta praktyka: materialy I Mizhnarodnoi studentskoi naukovoï konferentsii (T. 2), m. KamianetsPodilskyi, 29 zhovtnia, 2021 rik / HO «Molodizhna naukova liha»*. Vinnytsia: HO «Yevropeiska naukova platforma». S.91-94. [in Ukrainian].
35. Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical encyclopedic dictionary]. URL: <http://surl.li/drjoeb> [in Ukrainian].
36. Yanata, O. A. (1925). Chas zasnuvaty Ukrainsku Akademiiu Nauk silskohospodarskykh. Ukrainskyi ahronom [Time to establish the Ukrainian Academy of Agricultural Sciences]. Ch. 2, hruden. S. 45. [in Ukrainian].
37. Ecological education of preschool and primary school children: a European approach. URL: <https://ecoedu.vspu.edu.ua/> [in English].
38. Calculi C., D'Uggento A., Labarile A., Ribecco N. Evaluating people's awareness about climate changes and environmental issues: A case study. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0959652621034302> [in English].
39. IZZI. URL: <https://ua.izzi.digital/> [in English].
40. LearningApps. URL: <https://learningapps.org/> [in English].
41. Martiskainen M., Axon S., Sovacool B., Sareen S. Furszyfer D., Axon K. Contextualizing climate justice activism: Knowledge, emotions, motivations, and actions among climate strikers in six cities. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0959378020307639> [in English].
42. Bouman T., Werff E., Perlaviciute G., Steg L. Environmental values and identities at the personal and group level. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352154621000449> [in English].
43. Nawangsari L. C., & Sutawidjaya A. H. How the Green Human Resources Management (GHRM) Process Can Be Adopted for the Organization Business? *Proceedings of the 1st International Conference on Economics, Business, Entrepreneurship, and Finance (ICEBEF 2019)*. URL: <https://www.atlantispress.com/proceedings/icebef-18/125908114> [in English].
44. Wen J., Hussain H., Waheed J., Ali W. and Jamil, I. Pathway toward environmental sustainability: mediating role of corporate social responsibility in green human resource management practices in small and medium enterprises, *International Journal of Manpower*.

2022. Vol. 43 No. 3. PP. 701-718. URL: <https://doi.org/10.1108/IJM-01-2020-0013> [in English].

45. WorldWall. URL: <https://wordwall.net/ru> [in English].

УДК 373.3.016:[502.2+30]

Надія Комарівська, кандидат філологічних наук, доцент кафедри початкової освіти, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, <https://orcid.org/0000-0002-9538-4048>

ФОРМУВАННЯ НАУКОВОЇ КАРТИНИ СВІТУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»

Анотація. У статті визначено та обґрунтовано поняття «наукова картина світу», зацентовано увагу на тому, що вона виникає в учнів на основі здобутих знань про навколишній світ, у подальшому навчанні виконує орієнтувальну роль у будь-якому виді діяльності, сприяє соціалізації та сприйняттю довкілля як цінності. При ознайомленні учнів із багатогранністю навколишнього світу формується особистість, яка має розвинене уявлення, що природне та соціальне довкілля – це два взаємопов'язаних компоненти, які переростають у єдине ціле. У процесі формування наукової картини світу в особистості виробляються інтелектуальні і практичні вміння, виховується шанобливе ставлення до довкілля, формується науковий світогляд, екологічна культура мислення, що задовольняють бажання досліджувати навколишнє середовище та оберігати його.

У статті визначено, що «Я досліджую світ» – інтегрований курс, що передбачає пізнавальну, дослідницьку, практичну, творчу діяльність учнів початкової школи. У публікації наголошено, що активному процесові формування наукової картини світу сприяє освітнє середовище, в якому навчається дитина, тому важливо оснащувати його пізнавальною

інформацією. Також наголошено на проєктній діяльності, як ефективному засобові набуття нової інформації про навколишнє середовище. У статті розкрито спосіб імплементації STREAM-освіти у процес формування наукової картини світу.

Нами розроблені критерії, показники та рівні сформованості наукової картини світу, висвітлено результати проведеного дослідження. У статті запропоновано методичні рекомендації педагогам щодо формування наукової картини світу учнів початкової школи. У статті визначено, що наукова картина світу базується на комплексі засвоєних знань, сформованих уміннях, здатності встановлювати взаємозв'язки між об'єктами навколишнього середовища.

Ключові слова: наукова картина світу, діти молодшого шкільного віку, проєктна діяльність, STREAM-освіта, екологічна діяльність, природне довкілля.

Nadiia Komarivska, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Primary Education, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, <https://orcid.org/0000-0002-9538-4048>

FORMATION OF THE SCIENTIFIC PICTURE OF THE WORLD OF YOUNGER SCHOOL STUDENTS IN THE LESSONS OF THE INTEGRATED COURSE «I EXPLORE THE WORLD»

Abstract. The article defines and substantiates the concept of «scientific picture of the world», focusing attention on the fact that it arises in students on the basis of acquired knowledge about the surrounding world, in further education it plays a guiding role in any type of activity, promotes socialization and perception of the environment as a value . Students are introduced to the multifaceted nature of the surrounding world, a personality is formed that has a developed idea that the

natural and social environment are two interconnected components that grow into a single whole. In the process of forming a scientific picture of the world, an individual develops intellectual and practical skills, cultivates a respectful attitude towards the environment, develops a scientific outlook, an ecological culture of thinking, which satisfies the desire to explore the environment and protect it.

The article defines that «I explore the world» is an integrated course that involves cognitive, research, practical, creative activities of primary school students. The publication emphasizes that the active process of forming a scientific picture of the world is facilitated by the educational environment in which the child studies, therefore it is important to equip it with cognitive information. Project activity is also emphasized as an effective means of acquiring new information about the environment. The article describes the method of implementation of STREAM education in the process of forming a scientific picture of the world.

We have developed criteria, indicators and levels of formation of the scientific picture of the world, highlighted the results of the conducted research. The article offers methodological recommendations for teachers regarding the formation of a scientific picture of the world of primary school students. The article defines that the scientific picture of the world is based on a complex of acquired knowledge, developed skills, and the ability to establish relationships between environmental objects.

Key words: scientific picture of the world, children of primary school age, project activity, STREAM-education, ecological activity, natural environment.

Постановка проблеми. Сучасні процеси модернізації в світовій політиці, економіці та освіті вимагають глибокого осмислення, удосконалення та контролю. Швидкий розвиток інформаційного простору й різноманітні тлумачення подій ставлять перед освітніми закладами, особливо перед початковою школою, важливе завдання – формування наукового

світогляду кожної особистості. Уміння аналізувати події, орієнтуватися в інформаційному потоці, формувати власні висновки, аргументувати свою думку, встановлювати зв'язки між природними та соціальними явищами, а також гнучке й нестандартне мислення є надзвичайно важливими для людини XXI століття й відображають її науковий світогляд.

Початкова школа виступає першим етапом у формуванні дитячих уявлень про світ, його складові й взаємозв'язки. Молодший шкільний вік вважається сенситивним періодом для розвитку панорамності мислення, розширення світогляду та формування наукового світогляду. Усі навчальні предмети в початковій школі сприяють цьому процесу, зокрема, інтегрований курс «Я досліджую світ». Він допомагає учням глибше зрозуміти навколишній світ, логічно пояснювати явища, формулювати власні висновки про закономірності в природі та суспільстві, знаходити наукові підтвердження своїм ідеям і втілювати їх.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання формування наукової картини світу молодших школярів висвітлено у Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Концепції Нової української школи, Державному стандарті початкової освіти тощо. Різні аспекти поняття «картина світу» представили у своєму науковому доробку визначні філософи (Е. Кант, Р. Ретфілд, Г. Сковорода, М. Хайдегер, К. Юнг), психологи (Г. Костюк, С. Максименко, Ю. Швабл); педагоги (К. Гуз, В. Ільченко). Методологічні засади формування основ наукової картини світу особистості представлені у працях Р. Арцишевського, Л. Шелестової та інших. Освітній потенціал уроків «Я досліджую світ» розкрили О. Волощенко, Т. Воронцова, І. Большакова, О. Козак, Г. Остапенко, О. Савченко, І. Стеценко, Р. Шиян.

Виклад основного матеріалу. Питання формування наукової картини світу взяло свої початки з філософської науки та було об'єктом дослідження багатьох філософів, які по-різному його інтерпретували. Особливим періодом

розвитку для проблеми розширення світогляду стало XVI-XVII ст., вона пов'язана з виходом та подальшим обговоренням твору Ф. Бекона «Про гідність та примноження наук» [13, с. 115]. Саме у ньому розкриваються основи формування наукової думки, висвітлюється глибина почуттів, образів, які транслуються в системі взаємозалежностей та становлять, через сприйняття, власний світ.

Активно розпочалася робота над дослідженням картини світу (world-view) на початку XX століття. У той час У. Джемс обґрунтував свою наукову позицію стосовно того, що наша свідомість є універсальною, вона вміщує багато «світів», наприклад: «світ побуту», «світ роботи», «світ захоплень» тощо і всі ці «світи», переплітаючися, утворюють «картину світу» особистості. За своєю суттю людина прагне знайти відповіді на запитання, докопатися до істини, знайти логічне пояснення всьому, що відбувається навкруги, в цьому і полягає науковість сприйняття та формування наукової картини світу [13, с.118].

Вперше визначення «картина світу» було запропоновано Р. Редкліфом, який трактував його як бачення світобудови, яка характерна для відповідного народу; уявлення суспільства про самого себе, свої дії та вчинки. Робота над поняттям «картина світу» визначила його аналоги: «модель світу», «образ світу», «схема реальності», «модель універсуму» тощо [10, с.83]. У своїх дослідженнях Н. Ваганова вивчала «внутрішній світ людини» і трактувала його як сукупність ідей, переконань, емоцій, поглядів, що створюють саму особистість [3]. Поняття «картина світу» пронизало філософський трактат М. Хайдегера «Час картини світу», в якій автор визначив, що уявлення людини про навколишній світ змінюються протягом життя, доповнюються, узагальнюються та систематизуються [10, с.42].

Наукова картина світу є вектором, що визначає траєкторію життєдіяльності кожної людини. Картина світу забезпечує широкий простір

дій, пов'язаних із психічними процесами, реакціями, стилем мислення, вчинками. «На образ світу, що становить ядро світобачення, спирається людина в своїй соціокультурній діяльності» [25]. Без картини світу неможливим виявилось б людське спілкування і взаєморозуміння. Завдяки картині світу як базисному компоненту ментальності людини відбувається взаємодія знання і поведінки людей в суспільстві, проникнення в духовні світи один одного. Основною функцією картини світу є пізнання, яке реалізується в її інтерпретаційній «оптичній» силі і широті. Але в той же час людина не бачить того, що знаходиться зовні її уявлень про світ, тобто «людина бачить те, що знає» і в цьому виявляється певна обмеженість пізнавальної функції картини світу [23, с. 64].

Основні уявлення та відомості про оточуючий світ дитина отримує від свого соціального оточення (сім'ї, родини, друзів, національних та культурних традицій, місця проживання). Саме тому В. Сухомлинський доводив, що дитина народжується у суспільстві і у ньому формується її картина світу, тобто динамічна система уявлень про навколишнє середовище, яка має наукове обґрунтування та весь час стимулює до власних пошуків, встановлення взаємозв'язків між об'єктами природи, суспільства та стимулює до пояснення всіх взаємозв'язків [27, с. 97].

«Дитяча картина світу – це сукупність знань, уявлень, смислів, що реалізуються в образно-візуальних моделях, тобто тих соціально-психологічних просторах, що представляють систему графічних та кольорових значень, семантика котрих є завжди культурно обумовленою. Візуальна картина світу є сукупністю різних сфер, що взаємно перетинаються, соціально-психологічних смислових просторів (площин), які розкривають стосунки дитини в системі «Я – Світ» [20, с. 130].

«Картина світу є системою образів, які виникають у свідомості дитини, та зв'язків між ними, наочних уявлень про світ, роль та місце людини в

ньому, про взаємовідносини з природним та суспільним середовищем, про власну роль і місце в світі, часову та просторову послідовність подій, причини та наслідки власних дій», – вважав Г. Костюк [16, с. 52]. Представники сучасних психологічних напрямків (Г. Костюк, С. Максименко) визначають, що об'єкти зовнішнього середовища не можуть самі по собі впливати на особистість, проте вони реалізуються через дію та діяльність. Дослідники стверджують, що «картина світу» – це сукупність різноманітних образів, які трансформуються в уявлення через свідомість дитини та розумові операції, які вона здійснює.

Поняття «картина світу» науковці (Т. Піроженко, В. Кузьменко) розглядають як систему простору, що відображає смислові відношення суб'єкта із навколишнім середовищем. Це поняття включає в себе: «фізичний простір» (ставлення дитини до довкілля), «соціальний простір» (ставлення дитини до оточуючих), «моральний простір» (реальні норми та цінності у свідомості дитини), «особистісний простір» (ставлення дитини до себе) [23, с. 141].

Розглядаючи поняття «картина світу», Н. Гавриш трактує її як процес розуміння світу, який проходить через призму особистого та суспільного досвіду, поєднується із набутими знаннями та суспільною інформацією. Розуміння може перерости у переконання, які створюють певну емоційну основу для сприйняття нової інформації та переростають у світоглядну позицію особистості [4, с. 11]. Аналізуючи поняття «картина світу» Т. Мишакова у своїх працях доходить висновків, що картина світу особистості є її цілісним світоглядом та трактує його як «єдність узагальнених уявлень про дійсність, переконань та ідеалів, які відображають, розкривають і зумовлюють певне практичне і теоретичне ставлення людини до світу, її спосіб сприйняття, осмислення й оцінки навколишньої дійсності» [20, с. 131]. Авторка зазначає, що рівень сформованості наукового світогляду

діагностується за такими критеріями: здатність до інтерпретації термінів та абстрактних понять, уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, уміння прогнозувати, аналітико-синтетичні вміння, уміння висувати гіпотези на основі власного досвіту, наявність різних способів пізнання, ціннісне ставлення до оточуючого світу [20, с. 132]

У своїх дослідженнях С. Гончаренко визначав, що поняття «картина світу» в педагогічній науці вживається у широкому і вузькому розумінні. Так, у вузькому розумінні – це власна уява людини про оточуючий її світ, у широкому – система всіх (природних, суспільствознавчих, естетичних, етичних, релігійних та ін.) знань про навколишнє середовище. Вчений виокремлював наукову картину світу як картину «...яка виникає у людини внаслідок усвідомлення нею набутих знань, упорядкування, узагальнення інформації щодо світосприйняття, світорозуміння та світовідчуття. Тобто вона являє собою інтегративну сукупність знань, понять людини про оточуючий світ та саму себе...» [7, с. 37]. На противагу думок С. Гончаренка, Л. Шелестова наполягала на тому, що недоречно говорити про одну-єдину картину світу, а варто досліджувати систему образів, елементи якої перебувають у динамічних взаємозв'язках один між одним, при цьому варто враховувати:

- неперервність, текучість образів та їх деталей; конструктивну і деконструктивну діяльність психіки в процесах безпосереднього сприймання образів;
- процеси сприйняття свідомо та підсвідомо регулюються в стратегічних і оперативних проявах, які відповідають диспозиційним утворенням відповідного масштабу та значень [30, с. 13].

Результатом пізнання особистості навколишнього світу, вважає Л. Шелестова, є утворена у її свідомості певна модель світоустрою (картина), яка розуміється як елементарна система уявлень про нього (основні сфери

буття та їхні взаємозв'язки); ціннісних ставлень до нього, що регулює життєдіяльність людини в біосоціокультурному середовищі [30, с. 7]. Дослідниця переконана, що картина світу є складним, інтегративним, динамічним, відкритим явищем, вона постійно змінюється в людини протягом життя. Науковість картини світу, твердить Л. Шелестова, це, з одного боку, можливість бачити зв'язки і залежності між об'єктами та явищами навколишньої дійсності, а з другого – можливість бачити світ в різних його аспектах, з різних позицій: через пізнання наукових фактів, через образи, а також через ставлення та відношення. Дослідниця виділяє основні напрямки діяльності педагога щодо формування наукової картини світу у дітей:

1. Розвиток навичок спостерігати за світом у широкому сенсі слова, здатності помічати особливе, бачити суперечності й проблеми.
2. Формування навичок виділяти істотні ознаки явищ та подій.
3. Розвиток пізнавальної активності та вміння ставити запитання.
4. Розвиток навичок пізнання світу через наочно-практичну діяльність.
5. Розвиток уяви та навичок образного пізнання світу.
6. Розвиток навичок емоційно-ціннісного ставлення до світу [30, с. 8-10].

Р. Павелків розглядає поняття «картина світу» як особистісну характеристику, результат світобачення, виражений в уявленнях про світ [22, с. 29]. Підтримуючи думку своїх колег-науковців, В. Шинкарук переконує, що формування цілісної картини світу – це складний, активний процес осмислення сенсорної інформації, яка утворює у людській свідомості образ навколишнього середовища через упорядковані системи, складові якої, взаємодіючи між собою утворюють певну єдність, цілісність. У своїх працях дослідниця наполягає, що формування цілісного сприйняття світу особистістю відбувається з урахуванням життєвого досвіду, знань дітей про

предмети, явища, причинно-наслідкові зв'язки в природі; у дотриманні дидактичних умов формування цілісної картини світу [28, с. 420].

Зважаючи на стрімкий світовий прогрес, механістичний погляд на світ змінився поглядом органічним. В рамках органічної парадигми, З. Хитра вважає, що Всесвіт виступає як сукупність зв'язків, а не речей. Сучасна наука намагається вивчити взаємодію, зв'язки, а не окремі, замкнуті об'єкти. В рамках органічної наукової парадигми світ являє собою неподільну реальність загальних зв'язків, а не мозаїку розрізнених елементів [29]. В. Ільченко переконує, що формувати в учнів наукову картину світу потрібно поетапно під час навчання у школі. Дана діяльність має йти паралельно з вивченням усіх природничо-наукових дисциплін шляхом систематизації знань, які отримують діти [12, с. 46].

У наукових працях К. Гуз наполягає на тому, що формування наукової картини світу має здійснюватися через: вивчення реальних об'єктів навколишнього середовища; встановлення найбільш загальних взаємозв'язків між ними; засвоєння соціального досвіду стосовно пізнання природи, формування у навчальному процесі природничо-наукової картини світу; в процесі створення образу природи під час практичного застосування знань про природу, формування цілісностей різних рівнів природничих знань [8, с. 9]. М. Гінзбург погоджується із думкою К. Гуза та доповнює, що у кожної особистості свої уявлення та своя картина світу, яка визначається як зафіксоване в емоційно-візуальній формі ставлення до навколишньої природної і соціальної дійсності [6, с. 9].

Сучасна педагогічна спільнота наполягає на тому, що картина світу дитини є індивідуальною системою світобачення, яка охоплює сукупність уявлень та образів, смислові відношення про усі аспекти взаємодії між ними та проявляється через різні види дитячої діяльності (конструювання, художня

праця, образотворче мистецтво, музичне мистецтво, ігри, розв'язування математичних завдань, написання власних творів, віршів тощо) [12, с. 16].

Будуючи свою картину світу, дитина вигадує, винаходить, уявляє; у неї з'являється прагнення пояснити і упорядкувати для себе навколишній світ, вона здатна бачити і самостійно ставити пізнавальні завдання, проєктувати план дій, відбирати способи вирішення завдання та добиватися результату. У дитини шестирічного віку формується «своя» суб'єктивна картина світу, як система уявлень про навколишню дійсність, природний і соціальний світ, і про своє місце в ньому. Обмеженість знань та практики дітей породжує неправомірність їх самостійних узагальнень, вироблених ними в процесі безпосереднього контакту зі світом, і призводить до формування у них своєрідності уявлень про світ і фізичні причинності і характеризується своїми специфічними особливостями [23, с. 59].

Наукова картина світу є інтегративним утворенням, адже збирає, систематизує, узгоджує основні положення з окремих наук, які утворюють цілісність образу світу. Сформована наукова картина світу підноситься над неповними недосконалими образами, перекриває їх та утворює вищу форму наукового узагальнення. З одного боку наукова картина світу – це комплекс результатів наукового пізнання, а з іншої – стимул до нового пізнання.

На основі аналізу наукових досліджень ми дійшли висновку, що наукова картина світу – це картина, яка виникає в дитини внаслідок усвідомлення нею отриманих знань, упорядкування, узагальнення інформації щодо світосприйняття, світорозуміння та світовідчуття. Тобто вона являє собою інтегровану сукупність знань, понять людини про оточуючий світ та саму себе.

У концепції Нової української школи визначено ключові компетентності, які мають бути сформовані в учнів початкової школи, а саме: «спілкування державною та іноземними мовами, компетентність у

природничих науках та технологіях, здатність вчитися протягом життя, ініціативність і підприємливість, обізнаність та самовираження у сфері культури, екологічна грамотність та здорове життя, математична, інформаційно-цифрова компетентності, соціальна та громадянська компетентність» [17]. У комплексі формування цих компетентностей сприяє становленню наукової картини світу молодшого школяра, адже цей процес впливає на розвиток панорамності мислення, виявлення та розвиток здібностей, формування цілісного світогляду. У концепції НУШ визначено, що сучасний педагог має справу із дітьми нового покоління, які відрізняються своїм прагненням до розвитку, неординарністю мислення, здатністю працювати в швидкозмінних умовах, використовуючи різноманітні гаджети тощо. Освітній процес готує учнів до активної суспільної життєдіяльності в майбутньому, проте сьогодні важко сказати якою вона буде, зрозуміло лише те, що самих знань не вистачить, потрібно сформувати цілісну систему, комплекс уявлень про світ, взаємозв'язки та взаємозалежності в ньому, способи поведінки та умови контактування, саме цим і займається нова українська школа, формуючи наукову картину світу молодших школярів.

Завдання, закладені в концепції Нової української школи реалізує навчальна дисципліна «Я досліджую світ», яка вважається предметом нової генерації, адже інтегрує в собі зміст п'яти освітніх галузей (природничої, соціальної, громадянської, історичної, здоров'язбережувальної). Навчальний і методичний матеріал, яким наповнена дисципліна, забезпечують не тільки формування необхідних компетентностей, але й цілісної наукової картини світу.

Зміст навчальної дисципліни «Я досліджую світ» базується на принципах дитиноцентризму (інтереси учня перебувають у центрі вирішення будь-яких педагогічних питань), природовідповідності (врахування анатомо-

фізіологічних та психолого-емоційних особливостей дитини), науковості (використання достовірних перевірених фактів та формування системи зв'язків у комплексі «причина-наслідок», врахування вікових та індивідуальних особливостей тощо. Проте провідним принципом побудови змісту освітнього предмета «Я досліджую світ» залишається принцип інтеграції. Він спрямований для встановлення міжпредметних зв'язків, що активно впливає на формування наукової картини світу молодшого школяра [32].

Я. Коменський доводив, «що взаємопов'язане у природі, повинно викладатися у подібному зв'язку в школі, важливою умовою створення цілісної системи знань є встановлення зв'язків між навчальними предметами» [19, с. 26]. Реалізація міжпредметних зв'язків спрямована на швидке сприймання, переосмислення, засвоєння, систематизацію, закріплення та поглиблення знань. «Інтегровані програми дозволяють органічно комбінувати різні дисципліни та сприяють всебічному розвитку учнів» [16, с. 21]. У своєму дослідженні Ф. Блум поділяє програми за ступенем інтеграції на такі як: «координаційні (знання з однієї сфери ґрунтуються на знаннях з іншої); комбінаційні (поєднання декількох навчальних дисциплін в одну); амальгамні (вивчення певного питання глобального характеру з різних точок зору із залученням знань з кількох галузей)» [10, с. 122]. Інтегровані програми можуть об'єднувати такі дисципліни: «суміжні природничі та гуманітарні науки; не споріднені природничі науки; теоретичні та прикладні науки; природничі та суспільні науки».

Метою навчальної програми «Я досліджую світ» (автор О. Савченко) передбачено «індивідуальний особистісний розвиток учнів початкової школи шляхом формування цілісного образу світу в процесі засвоєння різних видів соціального досвіду, який охоплює систему інтегрованих знань про природу і

суспільство, ціннісні орієнтації в різних сферах життєдіяльності та соціальної практики, способи дослідницької поведінки, які характеризують здатність учнів розв'язувати практичні задачі» [24]. Метою навчальної дисципліни «Я досліджую світ» (автор Р. Шиян) є «формування наукового мислення та культури дослідження; розвиток системних уявлень про цілісність та розмаїття природи, утвердження принципів сталого розвитку, ефективної, безпечної і природоохоронної поведінки в довкіллі» [31].

У програмі «STREAM-освіта, або Стежинки у Всесвіт» визначено, що формування наукової картини світу дітей має реалізовуватися через принцип інтеграції:

- міжпредметні зв'язки у матеріалі, який пропонується дітям (освітні напрями, лінії, специфічні види дитячої діяльності з освоєння освітніх галузей);
- поєднання методів навчання задля всебічного розгляду поняття та його характеристики;
- тісне переплетення теорії та практики з метою використання набутого досвіду;
- розвиток інтегративних якостей особистості;
- організацію різних видів діяльності (образотворчої, мовленнєвої, технічної, обчислювальної, музичної, фізичної тощо) [18, с. 32].

Автори програми (К. Крутій, І. Стеценко) переконливо доводять, що формування наукової картини світу дітей можливе у комплексі викладання таких блоків дисциплін: S – наукові, T – технологічні, R – читання, письмо, E – інженерні, A – мистецькі, M – математичні, що в комплексі становлять STREAM-освіту, тобто напрямок із формування цілісності знань, накопичення досвіду та його реалізації [18, с.32]. Розглянемо детальніше можливості STREAM-освіти у процесі формування наукової картини світу дітей на уроках «Я досліджую світ» (таблиця 1).

Таблиця 1.

Освітній потенціал STREAM-освіти у процесі формування наукової картини світу молодших школярів на уроках «Я досліджую світ»

STREAM-освіта	Обґрунтування
S – науки	учні набувають основні елементарні знання із природничо-наукових дисциплін (природознавство, біологія, географія, ботаніка, екологія), соціальних та громадянських наук; у них формуються навички гуманного, толерантного поводження в природному та суспільному довіллі, виховується повага до оточуючих, бережливе ставлення до природи.
T - технології	у процесі освітньої діяльності вчитель реалізує такі технології: експериментально-дослідну, інтерактивну, проектну, естетико-екологічну тощо; учні виконують необхідні завдання в контексті цих технологій, тобто залучаються до продуманого технологічного процесу, що впливає на формування у них наукової картини світу.
R – читання, письмо	молодші школярі читають додаткову дитячу літературу енциклопедичного характеру, пишуть есе за змістом прочитаного, вчаться висловлювати власну думку, обґрунтовувати та аргументувати її.
E – інженерінг	учні здатні встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, які відбуваються у системі «людина-природа», «людина-соціум», «природа-соціум»; розуміти взаємозалежність один від одного усіх компонентів оточуючого довкілля, здатність наперед прораховувати кроки у роботі визначених систем.

А - мистецтво	у процесі освітньої діяльності учні знайомляться з різними видами мистецтва (літературного, художнього, образотворчого, музичного тощо), яке багатогранно розкриває відносини у довкіллі, акцентує увагу на естетико-екологічному погляді на світ, розвиває естетичне сприйняття та формує естетичний смак.
М - математика	молодші школярі навчаються правильно робити розрахунки (вимірювати довжину та ширину природних об'єктів, визначати тривалість дня та ночі, вимірювати температуру повітря та кількість опадів, розумітися на масштабуванні, вираховувати калорійність продуктів тощо).

Таким чином, використання програми «STREAM-освіта, або Стежинки у Всесвіт» сприяє комплексному засвоєнню знань, формуванню необхідних умінь та навичок, встановленню взаємозв'язків, що стане основою наукової картини світу молодших школярів.

Аналіз підручників та робочих зошитів з навчального предмету «Я досліджую світ» для учнів 1-2 та 3-4 класів (Т. Гільберг, С. Тарнавська, О. Гнатюк, С. Павич) дозволив виокремити основний алгоритм формування наукової картини світу, а саме:

- аналіз явищ, подій, які відбуваються навкруги, виявлення їх істотних ознак;
- встановлення причин виникнення явищ чи подій;
- припущення наслідків, які можуть викликати явища та події;
- графічне зображення подій та наслідків, їх схематичне промальовування;
- глибокий аналіз схеми;
- обґрунтування висунутих припущень;
- формулювання власних висновків.

Завдання, запропоновані авторами, спрямовані на те, щоб учні не просто репродуктивно запам'ятовували, а потім відтворювали причинно-наслідкові зв'язки, які є у природному та суспільному довкіллі, а розуміли та сприймали їх внутрішній зв'язок, усвідомлювали, що у кожного явища є своя причина та наслідок, який може спочатку бути латентним (прихованим), але все ж настане [5].

У підручниках та робочих зошитах з навчальної дисципліни «Я досліджую світ» (І. Большакова, М. Пристінська) тісно переплітаються природнича та соціальна складова, які інтегруються в інші освітні галузі, наочно демонструючи, як певна подія у одній із сфер буття людини впливає на інші, тобто презентує цілісність навколишнього середовища та науково його обґрунтовує. Завдання, запропоновані авторами, спрямовані на розвиток системного, креативного, логічного мислення; вони представлені у вигляді таблиць, схем, діаграм. У робочих зошитах представлені чіткі інструкції виконання дослідів та практичних робіт тощо [32, с. 3].

Гармонійну інтеграцію освітніх галузей (мовно-літературної, математичної, природничої, технологічної, інформатичної, соціальної, здоров'язбережувальної, громадянської, історичної, мистецької) презентують підручники та робочі зошити для учнів 1-4 класів навчального предмета «Я досліджую світ» (О. Волощенко, О. Козак, Г. Остапенко). Їх основною метою є створення цілісної наукової картини світу молодших школярів через багатопланове пізнання об'єктів навколишнього середовища; дослідження взаємозв'язків у природі та соціумі шляхом спостереження та експериментування; визначення впливу певної події чи явища на різні сфери життя людини; встановлення міжпредметних зв'язків тощо; демонстрацію способів використання набутих знань, умінь, навичок; висловлювання припущень, відстоювання власної думки. Навчальний матеріал у підручнику поділений на інтегровані тижні, які містять важливу інформацію для

вивчення певної теми, практичні завдання, репродуктивні та творчі досліді, цікавинки тощо [34, с. 3].

О. Іщенко пропонує інтегрований курс «Я досліджую світ» реалізовувати шляхом наскрізної інтеграції разом з такими предметами як українська мова, читання та математика, таким чином у дитини формується цілісна якість сприйняття світу, здатність науково обґрунтовувати зв'язки в довкіллі, встановлюючи їх причину та можливі наслідки [33].

Формування наукової картини світу – це складний та довготривалий процес, який потребує створення сприятливого середовища, комфортної освітньої атмосфери. «Я досліджую світ» – інтегрований курс, що передбачає пізнавальну, дослідницьку, практичну, творчу діяльність учнів початкової школи. Саме тому для педагога важливо на уроках «Я досліджую світ» створити сприятливе пізнавальне середовище для виконання різних робіт, набуття теоретичного та практичного досвіду, адже це стимулюватиме процес формування наукової картини світу.

Пізнавальне середовище, стверджує Т. Піроженко, це «світ, де кожній дитині надається право створювати власну картину світу на основі наявних у цьому світі можливостей. Це фактор життєдіяльності дитини, в якому на основі моделювання світу забезпечується соціальний розвиток особистості, творче ставлення до життя, центр світовідчуттів і світобачень дитини як основа творення власної картини світу, що дозволяє їй задовольняти потреби в контактах із соціальним довкіллям» [23, с. 42].

У процесі роботи із молодшими школярами необхідно застосовувати різні матеріали, які сприяють формуванню наукової картини світу: таблиці, схеми («Кругообіг води в природі», «Будова рослин», «Будова тварин» тощо), макети, моделі, настільно-друковані ігри, ребуси, головоломки. Доречним є використання матеріалів, що стимулюють розвиток пізнавальної активності учнів – дитячі енциклопедії, ілюстровані видання про

навколишній світ («Рослини навколо нас», «Тварини», «Космос»), дитячі журнали («Колосок», «Пізнайко», «Світ цікавинок», «Наша планета земля») альбоми із зображеннями різних природних об'єктів, відео, аудіо записи. Також цікавим для молодших школярів буде знайомство із видатними науковцями, дослідниками, поетами, письменниками, акторами, які зможуть поділитися власним досвідом, розповісти свою історію життя, своє бачення загальних проблем та світу в цілому.

У процесі формування наукової картини світу молодших школярів важливо проводити екскурсії до бібліотеки, театру, художніх виставок, музеїв; запрошувати до дитячого садочка представників пожежної інспекції, поліції, медицини, щоб розширити дитячий кругозір стосовно різних сфер життєдіяльності, навчити встановлювати зв'язки, комунікувати, набути необхідних знань для життя в суспільстві.

Класну кімнату також необхідно оформити належним чином, щоб інтер'єр сприяв розвитку дитячої пізнавальної активності: розмістити та щотижнево (щомісячно) змінювати тематичне оформлення. Відповідно до осередків Нової української школи укомплектувати освітнє середовище, а саме:

- Осередок читайлика (наповнити класну бібліотеку навчально-пізнавальною літературою), вести щоденник читача, в якому фіксувати цікаві факти про природу, суспільство тощо), обговорювати прочитане та ділитися досвідом.
- Осередок навчально-пізнавальної діяльності має на меті створення умов для спостереження та догляду за куточком живої природи, що передбачає фіксування змін, які відбуваються у житті рослин та тварин, покращення умов їх життя. Така робота забезпечує пізнавальний розвиток дитини (можливості для експериментування з природним матеріалом, систематичних спостережень за об'єктами живої та неживої природи,

самостійної постановки запитань та пошуку відповіді на них), її естетичного розвитку (сприймання краси природи, різноманітності її форм та барв); формування моральних якостей та екологічно грамотної поведінки дитини (цьому сприяє щоденний догляд за живими об'єктами та спілкування з ними, вправлення у виробленні навичок природокористування). В осередку навчально-пізнавальної діяльності можна розмістити календар погоди, який учні вестимуть самостійно, така робота стимулює до розвитку спостережливості, діти активно помічають зміни навкруги, емоційно сприймають негаразди з рослинами і тваринами, засуджують негативні дії однолітків і дорослих, які шкодять довкіллю тощо.

- Осередок юного дослідника передбачає відведення місця для дослідів: пророщування насінин, цибулини; експериментування з рідинами, корисними копалинами тощо. Тому такий осередок бажано забезпечити наступним інвентарем: дощечки, колбочки, пробірки, пластикові склянки, палички, лопатки. Експериментування з речовинами та матеріалами допомагає учням краще пізнати навколишнє середовище, встановити причинно-наслідкові зв'язки, що є основою формування наукової картини світу.
- Осередок школяра має містити освітнє обладнання, яке допоможе комфортно навчатися: парта-трансформер, стілець, навчальне приладдя тощо.
- Осередок творчості передбачає наявність матеріалів для креативного розвитку дітей: альбоми, фарби, олівці, кольоровий картон. Свої уявлення про світ учні можуть зобразити на папері: малюнок, аплікація, розповідь, вірш, твір.
- Тематичний осередок: використання плакатів «Природа рідного краю», «Тварини», «Птахи», «Риби», «Звірі», «Довкілля», «Мої друзі», «Театр»,

«Кіно», «Світ професій» тощо. Зміна тематики допоможе учням детальніше дізнатися інформацію, проаналізувати її та встановлювати зв'язки між різними системами «природа – людина», «людина – соціум», «соціум – природа» тощо.

Пізнавальне середовище допоможе дитині швидше зрозуміти особливості природного та соціального довкілля, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між ними, розширювати панорамність мислення, творчо підходити до виконання завдань, тобто сформувати в учнів наукову картину світу [25, с.10].

У педагогічній думці проєктна діяльність вважається способом організації освітнього процесу, який заснований на активній взаємодії, творчій співпраці педагога та учнів у процесі поетапної реалізації поставлених завдань. Характерними ознаками проєктної діяльності є: визначена конкретна мета та завдання, поетапність реалізації, практична спрямованість, активна співпраця всіх учасників, використання знань з різних галузей (мовної, природничої, математичної, мистецької, технологічної та ін.), командна робота, яка стимулює дитину до самореалізації, спрямованість на практичний, соціально-значимий результат [21].

На наш погляд, проєктна технологія – це педагогічна технологія, яка спрямована на розвиток пізнавальних процесів учнів, базується на задоволенні їх цікавості та інтелектуальних потреб, забезпечує соціальний, природничий, математичний, мистецький розвиток, тобто сприяє формуванню всебічно розвиненої, компетентної особистості.

Суть використання проєктної технології на уроках «Я досліджую світ» полягає у комплексному застосуванні теоретичних знань та реалізації практичних умінь, навичок для вирішення поставлених завдань. Основною цінністю проєктної діяльності є її орієнтація на визначений кінцевий

результат. Проектна діяльність учнів спрямована на розвиток в них пізнавальних навичок, інтересів, стимулює пізнавальний розвиток, уміння орієнтуватися в інформації, аналізувати, порівнювати, співставляти її, використовувати здобуті знання на практиці, набуттю «м'яких навичок» (командній роботі, взаємодії з іншими, комунікації, налагодженню творчої, сприятливої атмосфери), а це є основою формування наукової картини світу [21].

Особистість виховується у процесі діяльності. Тому застосування проектної технології у початковій школі має на меті стимулювання інтересу дітей до певних проблем та розв'язання їх через практичну діяльність. Під впливом середовища та спеціально організованих умов саме у діяльності формуються певні риси особистості, які закріплюються у поведінці, вчинках та діях.

Використання проектної діяльності у роботі з учнями початкової школи дає змогу побачити рівень осмислення дітьми отриманих теоретичних знань, опанування практичних умінь і вироблення необхідних навичок через занурення дітей у конкретні види практичної діяльності, які мають бути обов'язково пов'язані із вирішенням життєво важливих проблем. Адже сенс організації проектної діяльності полягає саме у тому, щоб сформувати в учнів цілісний науковий образ світу через пізнання, дослідження, навчання, тісну співпрацю та обмін досвідом, застосування знань у різних життєвих ситуаціях.

На уроках «Я досліджую світ» (програми О. Савченко, Р. Шиян) пропонуються такі види проектів для молодших школярів:

- *Прикладні* (мають визначену структуру взаємодії учасників, кожен з яких виконує певну функцію). Результат проекту обов'язково втілюється в матеріальну форму та зорієнтований на соціальні інтереси самих учасників, спрямований на впровадження в практику. Орієнтовні теми:

«Допоможемо друзям-птахам», «Клумба на шкільному подвір'ї», «Подарунок однокласнику» тощо.

- *Рольові (ігрові).* Учасники виконують певні ролі, які обумовлені характером та змістом проєктів. У проєктах засобами гри імітуються соціальні або ділові відносини. Результати роботи намічаються на початку, проте повністю виявляються лише в самому кінці проєкту. Орієнтовні теми: «Школа 100 років тому», «Старовинні весняні свята українців», «Вчимося працювати в команді», «Раптом трапиться пожежа», «Познайомимо зі школою майбутніх першокласників» тощо.
- *Ознайомлювально-інформаційні.* Проєкти спрямовані на збір інформації про певний об'єкт чи явище. Передбачається ознайомлення широкого загалу (учнів іншого класу, школи, батьків) з цією інформацією, її аналіз та узагальнення фактів. Орієнтовні теми: «Історія одного винаходу», «Як доглядати за домашніми тваринами», «Коли порушуються наші права?», «Шкідливі звички» тощо.
- *Мистецькі (творчі).* Домінуючим аспектом проєктів є відповідне оформлення та презентація результату. Такі проєкти не мають чіткої структури спільної діяльності учасників, вони плануються залежно від жанру кінцевого результату та його представлення. Однак оформлення результату проєкту потребує чіткої структури обраної форми у вигляді сценарію, статті, репортажу, газети, виставки та ін. Орієнтовні теми: «Моє слово про Україну», «Символіка нашого класу», конкурс «Пісня – душа народу», фотовиставка «Як ми мандрували лісом» тощо;
- *Дослідницько-пошукові.* Діяльність учнів спрямовується на вирішення проблеми, результат якої заздалегідь невідомий. Проєкти за своєю структурою максимально наближені до наукових досліджень. Складаються з таких етапів: постановка проблеми; формулювання гіпотези; планування та розробка дослідницьких дій; збір інформації, її

аналіз та узагальнення; підготовка та оформлення результату проекту; публічна презентація результату; рефлексія, висновки. Орієнтовні теми: «Як з'явилися школи», «Як «розмовляють» тварини?», «Які рослини повинні бути у навчальному кабінеті?», «Як писали наші предки» тощо [24], [31].

Проекти розрізняють за спрямованістю та змістом (пізнавальні, художньо-творчі, суспільно-корисні, екологічні, соціальні, здоров'язберігаючі). В організації проектної діяльності існують певні етапи, кожен з яких передбачає розвиток певних здатностей, якостей, умінь, здібностей, які сприяють цілісному формуванню наукової картини світу (таблиця 2).

Таблиця 2.

Етапи організації проектної діяльності

Назва етапу	Можливості етапу щодо формування наукової картини світу
Етап підготовки	Формування інтересу до природного середовища, суспільно-корисних справ, аналізу досвіду проблем. Розвиток самостійності, відповідальності у визначенні для себе соціальної значимості проекту та завдань.
Етап планування	Засвоєння норм та навичок поведінки у природному та соціальному довкіллі, спілкування, вміння коректно висловлювати та аргументувати свою думку.
Етап основної роботи над проектом	Формування здатності до ефективної взаємодії, взаємодопомоги, долати конфлікти та суперечки. Розвиток лідерських, організаторських якостей, самоконтролю, відповідальності, творчості, активності,

	самостійності. Набуття досвіду поведінки в різних життєвих ситуаціях, спільної роботи в групах різного складу.
Етап підбиття підсумків	Розвиток умінь виявляти позитивні та негативні сторони своєї діяльності (самооцінки) та діяльності інших, співставляти отримані результати з очікуваними та робити висновки; здатності до саморефлексії, здійснення роботи над помилками, осмислення власного набутого соціального досвіду.

Для ефективного формування наукової картини світу учнів початкової школи ми рекомендуємо на уроках «Я досліджую світ» використовувати такі проекти як: «Світ, що мене оточує», «Довкілля в якому я живу», «Кругообіг води в природі», «Я – частина Всесвіту», «Багатство рідного краю», «Минуле, сучасне майбутнє», «Я – українець, моя домівка – Україна», «Світ очима науковців, митців, дітей», «Світ у краплинці роси» тощо.

Отже, проєктні технології не тільки стимулюють учнів вирішувати проблеми, які потребують необхідних знань, інтелектуального багажу, а й розвивають критичне, логічне, творче мислення; формують навички роботи з інформацією (молодші школярі самостійно здійснюють пошук необхідної інформації, аналізують її, систематизують, порівнюють), допомагають вирішувати пізнавальні та творчі завдання у активній співпраці, де учні виконують різноманітні завдання, саме тому проєктна діяльність відіграє значну роль у формуванні наукової картини світу.

У силу різноманітних суспільних змін формування наукової картини світу молодших школярів є надзвичайно актуальним сьогодні питанням, яке

висвітлюється в ряді психолого-педагогічних досліджень. Картина світу учнів початкової школи – це сукупність уявлень про світ та власна інтерпретація навколишньої дійсності. Уроки інтегрованого курсу «Я досліджую світ» поєднують в собі знання з різних освітніх галузей, вони створюють в уяві дітей цілісний образ світу та науково обґрунтовують усі взаємозв'язки, які є в докiллі. Питаннями діагностики сформованості наукової картини особистості займалися багато науковців, таких як В. Кузьменко, Т. Мишакова, В. Примакова, Л. Шелест та інші. У своєму дослідженні ми опиралися на їх праці та перевірили стан сформованості наукової картини світу в учнів 3-А класу (28 респондентів) Агрономіченської ЗОШ I-III ступенів, Вінницького району, Вінницької області.

У ході дослідження ми виокремили критерії та показники сформованості наукової картини світу молодших школярів (таблиця 3).

Таблиця 3.

***Критерії та показники сформованості наукової картини світу учнів
початкової школи***

Критерії	Показники
когнітивно-світоглядний (система уявлень про світ)	комплекс знань із циклу предметів початкової школи, особливо інтегрованого курсу «Я досліджую світ»; реалістичність уявлень (здатність чітко розмежовувати фантастичний, міфологічний світ від реальної дійсності); системність суджень (здатність цілісно сприймати світ та виділяти його складові).
емоційно-ціннісний (оцінка власного ставлення до світу);	емоційні реакції (розвиток пізнавального інтересу, сприйняття подій, які відбуваються навкруги); оцінні судження (позитивне, негативне, нейтральне ставлення до об'єктів навколишнього світу); мотиви ставлення до

	довкілля (цінності та моральні норми).
практично- діяльнісний (особливості взаємодії із світом)	характер вчинків (моральні / невігластські); спрямованість поведінки (безпечна / руйнівна); здатність до творчого розв'язання поставлених ситуацій (креативні рішення).

Відповідно до критеріїв та показників, нами визначені рівні сформованості наукової картини світу молодших школярів: низький, середній, достатній, високий.

Низький рівень характеризується тим, що:

- знання учнів із освітніх дисциплін вибіркові та недостатні, уявлення про навколишній світ розмиті, часто нереалістичні; цілісний образ оточуючого довкілля відсутній (наявні деякі фрагментарні зв'язки між об'єктами природи, проте вони не становлять цілісну систему, а існують окремо один від одного);
- довкілля, в думках учнів, слугує для задоволення всіх потреб, діти проявляють споживацьке ставлення до навколишнього середовища, воно не станове для них певної цінності, тому бажання вивчати та досліджувати його відсутнє;
- діти можуть допускати невігластську поведінку, шкодити навколишньому середовищу, відсторонювати себе від нього та його проблем, вважаючи все дріб'язковим та незначним; якщо ж беруть участь у певних природо чи культуро захисних діях, то із примусу, наказу, але без власної ініціативи.

Середній рівень відзначається тим, що:

- учні мають необхідні знання із освітніх дисциплін, проте у них спостерігаються невеликі прогалини, неточності; сприйняття та розуміння світу дітьми відвівається через призму власного досвіду, тому, в деяких

випадках, можуть мати нереалістичний характер; цілісний образ світу сформований не до кінця;

- діти ставлять багато запитань, проявляють пізнавальний інтерес, потребують допомоги вчителя у вирішенні завдань; їм небайдужа доля довкілля, але вони не знають, як конкретно йому допомогти, які вчинки здійснити;
- діти залюбки долучаються до охоронної діяльності довкілля під чітким керівництвом та настановами вчителя, вони ще не здатні продукувати свої ідеї стосовно його збереження проте ретельно виконують вказівки педагога.

Достатній рівень передбачає те, що:

- молодші школярі мають комплексні знання та стабільні реалістичні уявлення про навколишній світ, вони сприймають навколишнє середовище цілісно, проте, інколи, можуть не розуміти зв'язки між об'єктами в довкіллі;
- діти чуттєво, на емпатійному рівні, сприймають навколишнє середовище та проблеми, які у ньому виникають, прагнуть розібратися в них та знайти шляхи вирішення; вони розуміють, що від їхньої діяльності залежать позитивні зміни в природному та соціальному довкіллі;
- учні завжди налаштовані на продуктивну працю, проте потребують вчительського стимулювання; продукують ідеї щодо збереження та відновлення навколишнього середовища.

Високий рівень характеризується тим, що:

- молодші школярі володіють широким спектром знань із освітніх дисциплін, вони здатні аналізувати отриману інформацію та самостійно шукати шляхи збагачення свого досвіду; їх уявлення про світ реалістичні та цілісні, вони сприймають навколишнє середовище як один суцільний живий організм;

- діти проявляють інтерес до пізнання світу, їм небайдужа доля довкілля, в якому вони проживають, тому часто, спостерігаючи за навколишнім середовищем, учні самостійно виокремлюють проблеми та шляхом емпатійного співпереживання, бажання допомогти визначають шляхи їх розв'язання;
- молодші школярі проявляють ініціативу у природо та культуро охоронній діяльності, генерують власні оригінальні ідеї стосовно збереження, відновлення та покращення довкілля, не бояться брати відповідальність на себе за свої вчинки та рішення у навколишньому середовищі.

У ході проведення дослідження за когнітивно-світоглядним критерієм ми запропонували учням завдання спрямовані на перевірку їх знань із освітніх дисциплін (тести); визначення реалістичності (малюнок «Світ навкруги мене») та цілісності (тест «Які предмети заховані в малюнках») сприймання навколишнього середовища.

Тестовий контроль із дисципліни «Я досліджую світ» містив компоновані завдання із діагностичних природничо-екологічних, соціальних карт О. Волощенко [34, с. 74]. Тест складався із 11 запитань, на які діти мали дати відповідь за 25 хвилин. Метою тестування було визначення рівня обізнаності учнів із навколишнім середовищем, в якому вони мешкають. За результати тестування ми визначили, що 5 дітей (17,8%) володіють знаннями на початковому рівні, 12 учнів (42,8%) – на середньому рівні, 8 учнів (28,7%) на достатньому та 3 школярів (10,7%) на високому.

Аналіз художніх робіт учнів дозволив нам діагностувати реалістичність уявлень школярів про оточуюче довкілля. З малюнків «Світ навкруги мене» чітко видно, що учні однобоко сприймають навколишнє середовище, воно для них або природного, або рукотворного змісту; 3 школярів (10,7%) зобразили у своїх роботах казкових, міфологічних, видуманих героїв, а 25 учнів (89, 3%) передали те, що бачили навколо себе кожного дня, проте у

малюнках не спостерігалось широти та панорамності уяви, глибокого змісту. Для прикладу пропонуємо творчі роботи учнів 3-А класу Романа П. та Олени К.

*Рис.1.Творча робота Олени К.
(9 років)*

*Рис. 2. Творча робота Романа П.
(9 років)*

Ми запропонували учням розповісти про свої малюнки та отримали наступні коментарі. Олена К. повідомила, що зобразила дощик у вигляді капітошки, який поливає землю і тому ростуть квіти. На запитання, «капітошка це уявний чи реальний персонаж» дівчинка відповіла, що «реальний, але живе на хмаринці, тому ми його не бачимо». А от Роман П. намалював речі, без яких не уявляє своє повсякденне життя, тому для нього вони є оточуючим світом. Отже, аналіз робіт дозволив зробити висновок про те, що, у більшості, діти сприймають світ реалістично, хоч і у вузькому спрямуванні, не встановлюючи взаємозв'язків та взаємозалежностей.

Для визначення цілісного сприймання учнями навколишнього світу ми запропонували їм пройти модифікований тест «Які предмети заховані в малюнках», метою дослідження було визначення цілісного образу сприймання оточуючого довкілля. Суть тесту полягала в тому, що учням пропонувалося розглянути три картинки та знайти всі предмети, які в них заховані, час на виконання – 1 хвилина. Якщо учень не знайшов усі предмети, заховані на першому зображенні, то до другого він не переходив.

Аналіз отриманих результатів свідчить про те, що лише 4 учнів (14,2%) повністю справилися і завданням, 19 учням (67,8%) не вистачило часу на виконання завдань, а 5 молодших школярів (17,8%) не змогли перейти від першої картинки до другої.

Проаналізувавши усі учнівські роботи за визначеними показниками когнітивно-світоглядного критерію ми отримали наступні результати: наукова картина світу сформована у 6 учнів (21,6%) на низькому рівні, у 13 молодших школярів (46,4%) на середньому рівні, у 7 опитаних (25%) на достатньому рівні, у 2 респондентів (7,4%) на високому рівні. Отримані результати представлені на рис.3.

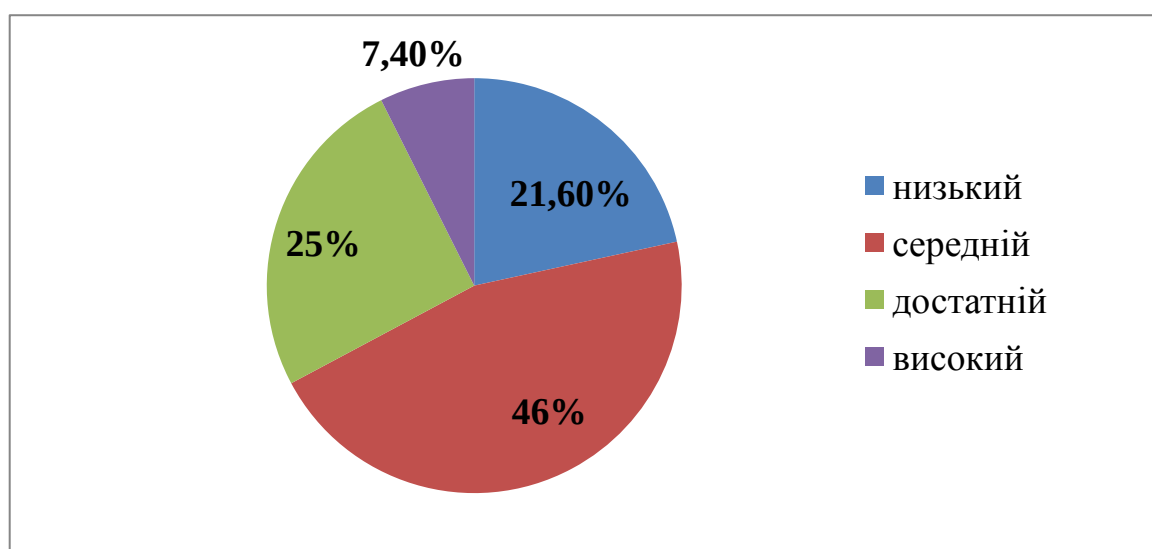

Рис. 3. Сформованість наукової картини світу учнів початкової школи за когнітивно-світоглядним критерієм на констатувальному етапі експерименту

За емоційно-ціннісним критерієм нами було запропоновано молодшим школярам пройти модифікований бліц-тест «Визначення способу пізнання». Тест передбачав визначення особливостей сприймання навколишньої дійсності учнями початкової школи та її трансформацію у знаннєвий запас. Дітям пропонувалися блоки тез, які вони зачитували та відзначали ті, що

притаманні саме їм. Так 14 респондентів (50 %) сприймають навколишній світ через споглядання, на основі якого роблять власні висновки; 8 школярів (28,5%) пізнають навколишнє середовище шляхом аналізу тих подій, явищ, проблем, про які чують від дорослих; та 6 учнів (21,5%) вивчають оточуючий світ через власну діяльність (допомагають батькам садити дерева, відвідують краєзнавчі музеї та виставки художніх робіт тощо).

Наступним для діагностики оцінних суджень молодших школярів ми запропонували переглянути серію сюжетних малюнків та висловити своє ставлення до побаченого. Пропонуємо висловлювання Марини Т. (9 років):

- перше зображення: *«хлопчик спостерігає за метеликом, це добра справа»;*
- друге зображення: *«діти садять та поливають дерева, це допоможе озеленити парк»;*
- третє зображення: *«діти вішають шпаківні, скоро там будуть жити птахи»;*
- четверте зображення: *«учні прибирають все навкруги, роблять природу красивою»;*
- п'яте зображення: *«люди загортають листя, щоб було чисто»;*
- шосте зображення: *«діти обгороджують мурашник, щоб комахи нікого не кусали»;*
- сьоме зображення: *«діти граються на дереві, це небезпечно, бо можна впасти»;*
- восьме зображення: *«школярі проводять час на природі, вони палять вогнище, це небезпечно та шкодить природі».*

Мотиви ставлення учнів до довкілля ми аналізували за емоційним, знаннєвим, охоронним, прагматичним характером сприймання особистістю навколишнього середовища. Відповідно до опрацювання учнівських робіт ми визначили, що чуттєво, емпатійно сприймають навколишнє середовище 4

школярі (14,3%), великий пізнавальний інтерес до вивчення природи та взаємозв'язків у ній проявляють 13 учнів (46,4%), беруть участь в охороні довкілля, дбають за його збереження 3 респондентів (10,7%), а 8 учнів (28,6%) споживацько, прагматично ставляться до навколишнього середовища, його проблем та потреб.

*Рис.4.Творча робота Вікторії Б.
(10 років)*

*Рис.5.Творча робота Віолетти Д.
(10 років)*

Проаналізувавши відповіді учнів, їх роботи за визначеними показниками емоційно-ціннісного критерію ми отримали наступні дані: наукова картина світу сформована у 5 учнів (17,8 %) на низькому рівні, в 11 молодших школярів (39,3%) на середньому рівні, у 9 респондентів (32,2%) на достатньому рівні та у 3 дітей (10,7%) на високому рівні. Отримані результати представлені на рис.6.

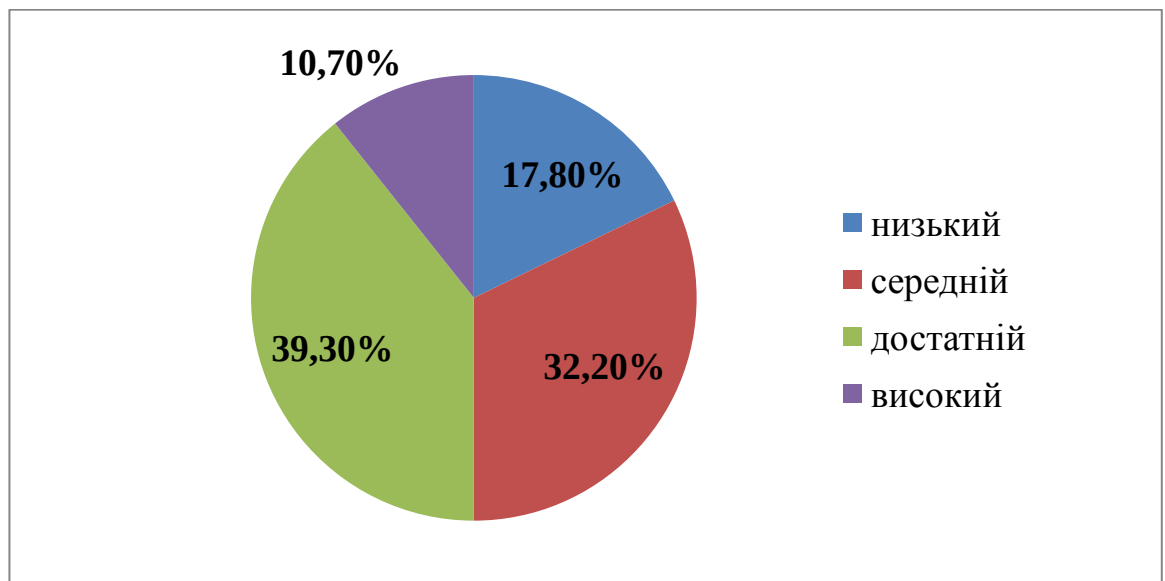

Рис.6. Сформованість наукової картини світу учнів початкової школи за емоційно-ціннісним критерієм на констатувальному етапі експерименту

За практично-діяльнісним критерієм для оцінки характеру вчинків ми запропонували дітям розв'язати еколого-соціальні ситуації, які потребували пошуку ефективних шляхів вирішення пов'язаних з встановленням міжпредметних зв'язків, визначення та відстоювання своєї позиції з наукової точки зору тощо.

Відповідно ілюстрованих ситуацій, які були запропоновані учням, ми намагалися діагностувати їх практично-діяльнісну позицію за визначеними показниками (характер вчинків, спрямованість поведінки, здатність до творчого розв'язання поставлених ситуацій), а саме:

1. Охарактеризувати ситуацію, яка трапилася;
2. Визначити правомірність дій, які розгортаються;
3. Запропонувати свій варіант вирішення ситуації.

Пропонуємо хід думок Олександри Т. (9 років), Макара Л. (років) за ілюстрованою ситуацією.

Рис.7. Ілюстрована еколого-соціальна ситуації для діагностики практично-діяльнісного критерію сформованої наукової картини світу молодших школярів

Олександра Т. вважає, що ситуація склалася небезпечна для життя пташеняти: «пташечка випала з гнізда і може загинути, на неї наступе хтось або її з'їсть кіт». На думку Олександри Т. хлопчик зробив благородний вчинок: «він підняв пташеня та поклав у гніздо, хотів подружитися з ними усіма». Якби така ситуація трапилася із дівчинкою, то вона б: «вчинила так само». Макар Л. переконує, що ситуація, яка склалася з пташеням, його налякала: «мені стало страшно за пташеня», проте хлопчик зрадів, що пташку врятували, він вважає рятувальника справжнім героєм та хотів би опинитися на його місці.

Проаналізувавши усі відповіді дітей, ми визначили що більшість з них мають помилкові уявлення про взаємозв'язки у довкіллі, про поведінку людей у природньому середовищі тощо. Молодші школярі ще не здатні правильно діяти у проблемних ситуаціях, приймати логічні, раціональні рішення. Вивчивши та дослідивши відповіді учнів, проаналізувавши їх за визначеними показниками практично-діяльнісного критерію ми отримали

наступні дані: наукова картина світу сформована в 11 учнів (39,3 %) на низькому рівні, в 8 молодших школярів (28,5%) на середньому рівні, у 7 респондентів (25%) на достатньому рівні та у 2 дітей (7,2%) на високому рівні. Отримані результати представлені на рис.8.

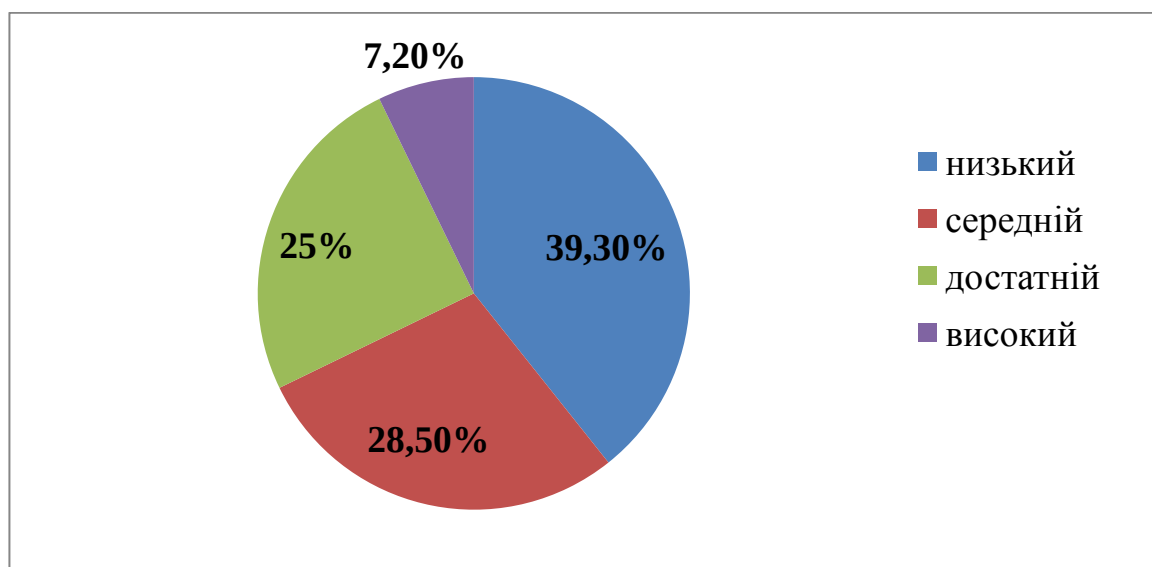

Рис. 8. Сформованість наукової картини світу учнів початкової школи за практично-діяльнісним критерієм на констатувальному етапі експерименту

Узагальнивши усі результати, ми з'ясували, що наукова картина світу молодших школярів – це складне, багатогранне явище, яке komponує у собі багато показників. В учнів початкової школи, за результатами нашого дослідження, наукова картина світу сформована не до кінця, адже знання носять репродуктивний характер, відсутній цілісний образ світу в свідомості, емоційне сприймання має стрибкоподібний характер: від чуттєвого співпереживання до збайдужілості. Діти не готові брати на себе відповідальність за свої вчинки, адже не зовсім розуміють наслідки, їх практична діяльність зводиться до мінімуму.

Шляхом знаходження середнього арифметичного ми визначили, що наукова картина світу сформована у 7 молодших школярів (26,2%) на низькому рівні, в 10 учнів (35,5%) на середньому рівні, у 8 респондентів (29,7%) на достатньому рівні та у 3 опитаних (8,6%) на високому рівні. Результати сформованості наукової картини світу молодших школярів представлено на рис. 9.

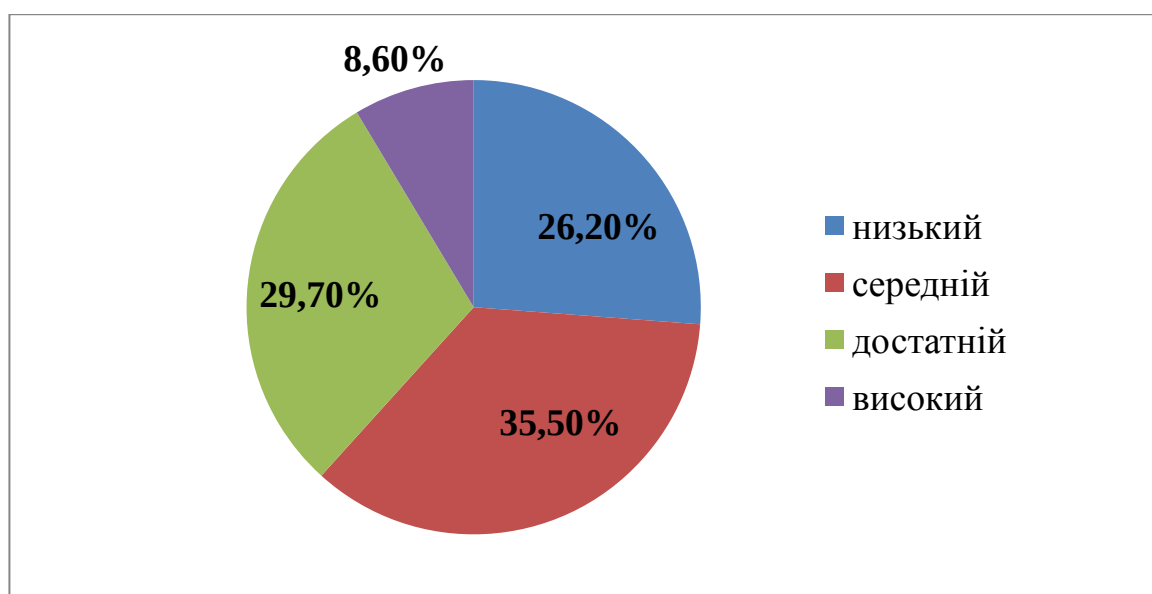

Рис. 9. Результати сформованості наукової картини світу учнів початкової школи на констатувальному етапі експерименту

Отримані результати свідчать про низькі показники сформованості наукової картини світу молодших школярів та необхідність здійснення пошуку ефективних наукових, методичних шляхів її формування, важливість ґрунтовних порад для сучасних педагогів Нової української школи стосовно способів, умов, форм, методів та прийомів формування наукової картини світу учнів початкової школи.

На нашу думку, формування наукової картини світу молодшого школяра – складне та різноаспектне завдання, яке постає перед сучасним учителем початкової школи. Нами визначено, що уроки «Я досліджую світ» мають на меті формування наукової картини світу учнів через:

- спостереження та цілісне сприймання сприймання світу;
- вироблення методів, методичних прийомів та організаційних форм навчання відповідно до завдань та змісту інтегрованого курсу (урочна, позаурочна, позакласна діяльність);
- розробка засобів навчання та матеріальної бази;
- створення освітнього простору для роздумів, пізнання та навчання.

Ми виокремили такі психолого-педагогічні напрями, що допоможуть систематизувати роботу з вчителя з учнями у процесі формування наукової картини світу, а саме:

- створення позитивно-емоційної спрямованості на об'єкти природного та соціального довкілля за допомогою виразного демонстрування педагогом відповідного особистого ставлення до них;
- активізація сенсорної сфери учнів щодо пізнання навколишнього світу, тобто включення якомога більшої кількості аналізаторів у процес сприймання природних явищ (уважно роздивитися, доторкнутися, погладити, понюхати тощо);
- розвиток мисленнєвих операцій шляхом аналізу, синтезу, систематизації, порівняння природних та соціальних явищ;
- вправлення дітей у добір словесних позначень якостей та властивостей об'єктів природного та соціального довкілля, які підкреслюють його сутність та естетичну значущість (епітети, метафори, порівняння тощо);
- створення умов для активізації в пам'яті учня образу об'єкта природи, який сприймався раніше (унаочнення, оповідання, бесіди тощо);
- моделювання ситуацій ототожнення себе з об'єктами довкілля (пластичні етюди, ігрові вправи);
- вправлення у гуманних діях та вчинках щодо об'єктів природного та соціального довкілля.

Визначені нами напрями дозволили виокремити та конкретизувати наступні методичні рекомендації для вчителів початкової школи щодо формування наукової картини світу учнів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ», а саме:

- виявляти і намагатися ліквідовувати фактори, що гальмують процес формування наукової картини світу молодших школярів;
- створити комфортну продуктивну атмосферу для особистісного розвитку учнів;
- використовувати наступні педагогічні умови: забезпечення сприятливого пізнавального середовища для молодших школярів; використання проєктних технологій в освітній діяльності учнів; організація пізнавально-ігрової діяльності в процесі реалізації курсу «Я досліджую світ».
- використовувати інноваційні технології (інтерактивні, особистісно-орієнтовані, естетико-екологічні, проєктні, ігрові), спрямовані на створення цілісного образу світу у свідомості школяра;
- заохочувати дітей до колективних форм роботи на уроках «Я досліджую світ» (ігри драматизації, ігри імітації, авторські ігри, колективні творчі справи, трудові справи тощо);
- залучати учнів до різних видів пізнавальної діяльності, які намагаються реалізуватися в процесі багатьох видів творчого пошуку (навчально-пізнавальна робота, практичні завдання, проведення дослідів та експериментування, самостійне формулювання висновків та відстоювання власної думки);
- організовувати екскурсії (похід до парку, лісу, луку, річки; відвідування виробництва, театрів кіно, музеїв тощо);
- організовувати зустрічі з відомими діячами культури, мистецтва, науки, спорту, кіно;

- докладати максимально зусиль для цілісного сприйняття дітьми навколишнього світу;
- займатися діагностикою сформованості наукової картини світу молодших школярів, виявляти причини невдач та ліквідовувати їх, пропагувати ефективні шляхи;
- стимулювати рефлексивну оцінку учнем сформованої власної наукової картини світу.

Запропоновані методичні рекомендації дозволять майбутнім педагогам, сучасним вчителям початкової школи всебічно проаналізувати завдання концепції Нової української школи – формувати наукову картину світу молодших школярів та чітко, раціонально його реалізовувати у своїй педагогічній діяльності.

Висновки. Таким чином, можемо стверджувати, що сучасна освіта характеризується реалізацією інтеграції як необхідної умови створення наукової картини світу дітей. Це обумовлено тим, що з метою створення цілісного образу, необхідне розкриття, пізнання об'єктів з різних аспектів. Наукова картина світу виникає в учнів на основі здобутих знань про навколишній світ, у подальшому навчанні виконує орієнтувальну роль у будь-якому виді діяльності, отже є фундаментом для подальшого успішного навчання та соціалізації дитини. Аналіз навчальних програм, підручників та робочих зошитів з інтегрованого курсу «Я досліджую світ» наочно демонструє спрямованість освітнього матеріалу на формування наукової картини світу молодших школярів, так як сприяє цілісному сприйняттю світу, встановлення взаємозв'язків у довкіллі, розвиває панорамність мислення, стимулює учнів до творчого генерування ідей. Створення сприятливого пізнавального середовища на уроках «Я досліджую світ», активне залучення дітей до роботи в осередках під час занять допоможе вчителеві цілісно сформувати образ світу та науково обґрунтувати його. У

ході реалізації проєкту відбувається формування певної позиції з конкретного питання у кожної дитини, учні отримують можливість розкрити свій творчий потенціал, показати всім свою індивідуальність. Проєкти дозволяють формувати наукову картину світу молодших школярів, до того ж у дітей формуються такі якості, як уміння працювати в колективі, брати відповідальність за свій вибір, аналізувати результати діяльності, приборкувати свій темперамент, характер, задля спільної справи.

При ознайомленні учнів із багатогранністю навколишнього світу формується гармонійно розвинута особистість, в якій розвивається уявлення, що природне та соціальне довкілля – це два взаємопов’язаних компоненти, які переростають у єдине ціле, виробляються інтелектуальні і практичні вміння, виховується шанобливе ставлення до довкілля, формується науковий світогляд, екологічна культура мислення, пізнання дійсності, що задовольняють потяги дитини до дослідництва і висновків, конструювання і комунікації.

Список використаних джерел:

1. Баюрко Н. В. Підготовка майбутніх учителів біології до розвитку екологічної компетентності учнів основної школи : дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук. Вінниця, 2016. 256 с.
2. Васютіна Т. М. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до реалізації змісту освітніх галузей «Природнича» і «Громадянська та історична»: монографія, 2022. Хмельницький: ФОП Бідюк Є. І., 448 с.
3. Ваганова Н.А. Формування цілісної картини світу у дітей старшого дошкільного віку в процесі пізнавальної діяльності. URL: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v12/i22/8.pdf>
4. Гавриш Н. В. Цікава філософія для дітей : методичний посібник для творчих педагогів і батьків дітей дошкільного й молодшого шкільного віку. К.: Шк. світ, 2011. 128 с.
5. Гільберг Т. «Я досліджую світ» / Т. Гільберг, С. Тарнавська, О. Гнатюк, Н. Павич. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1221-ya-doslidzhuyu-svit-1-klas-gilberg.html>
6. Гінзбург М. Д. Наукова картина світу як засіб інтегрувати та систематизувати фахові знання. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія*, 2012. № 2. С. 9-17.
7. Гончаренко С. У. Формування у дорослих сучасної наукової картини світу : монографія. Київ : ПООД НАПН України, 2013. 220 с.
8. Гуз К.Ж. Теоретичні та методичні основи формування цілісності знань про природу учнів загальноосвітньої школи: автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.09. Харків, 2008. 40 с.

9. Державний стандарт початкової освіти. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti>
10. Добронравова І.С., Сидоренко Л.І. Філософія та методологія науки. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2008, 223 с.
11. Закон України «Про освіту». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
12. Ільченко В.Р. Освітня програма «Довкілля» : концептуальні засади інтеграції змісту природничо-наукової освіти / В.Р. Ільченко, К.Ж. Гуз. Київ-Полтава : ПОПОПП, 1999. 123с.
13. Історія філософії : підручник / В.І. Ярошовець, І.В. Бичко, В.А. Бугров та ін. ; за ред. В.І. Ярошовця. Київ : ПАРАПАН, 2002. 774 с.
14. Іщенко О.Л. Я досліджую світ : підручник для 2 класу / О.Л. Іщенко, О.М. Ващенко, Л.В. Романенко, К.А. Романенко, О.М. Кліщ. Київ, 2019 р., 112 с.
15. Коваль Т., Граб О. Особливості інтеграції дисциплін мистецького циклу у професійній підготовці майбутніх учителів Нової української школи. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти: збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 28-29 березня 2023 р.). Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2023. Вип. 12. С. 195-198.*
16. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи / Під заг.ред.О.В. Овчарук. К.: «К.І.С.», 2004. 112 с.
17. Концепція Нової української школи. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
18. Крутій К. Л., Стеценко І. Б. Парціальна програма формування культури інженерного мислення в дітей передшкільного віку «STREAM-освіта, або Стежинки у Всесвіт». Освітній напрям «Природничі науки, або Подорож Всесвітом». Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2020. 240 с.
19. Левківський М.В. Історія педагогіки : підручник. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 376 с.
20. Мишакова Т. В. Особливості формування цілісного світогляду в молодших школярів. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2010. № 8. С. 130-134.*
21. Міщенко А. Л. Проектування освітнього простору дошкільного навчального закладу. URL: <http://posmishka.org/skarb/proektuvannya-osvitnogo-prostoru-doshkilnogo-navchalnogo-zakladu-atestatsiyna-robota-a-l-mishhenko-teoriya/>
22. Павелків Р.В. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості у дитячому віці: монографія. Рівне: Волинські обереги, 2004. 248 с.
23. Піроженко Т.О. Дитина у сучасному соціопросторі: навчальний посібник; за ред. Т.О. Піроженко. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 272 с.
24. Савченко О. Я. Типова освітня програма. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2020/11/20/Savchenko.pdf>
25. Сокурєнко О.О. Формуємо світогляд дитині в ігровій та дослідницькій діяльності: навчальний посібник. Миколаїв: МОІППО, 2009. 124 с.
26. Стахова Інна, & Казьмірчук Наталія. ПАРАДИГМА ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР. *Modern Scientific Method*, (4). URL <https://ojs.publisher.agency/index.php/MSM/article/view/2147>
27. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям : вибр. тв. : у 5 т. К. : Рад. школа, 1997. Т. 3. 225 с.

28. Філософський енциклопедичний словник. / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди ; редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
29. Хитра З. Формування наукової картини світу в майбутніх учителів початкової школи на основі акмеологічного підходу. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/3712/1/Z_Hitra_KUBG_IS_UKKUBG.pdf
30. Шелестова Л. В. Дидактичні засади формування картини світу у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра пед. наук : 13.00.09 – теорія навчання; Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2017. 39 с.
31. Шиян Р. Б. Типова освітня програма. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2020/11/20/Shiyana.pdf>
32. Я досліджую світ: підручник для 2 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах) / І. О. Большакова, М. С. Пристінська. Київ, 2017. 86 с.
33. Я досліджую світ: підручник інтегрованого курсу для 1 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах) / Іщенко О. Л., Ващенко О. М., Романенко Л. В., Кліщ О. М. К., 2019. 89 с.
34. Я досліджую світ : підручник інтегрованого курсу для 1 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах) / О. В. Волощенко, О. П. Козак, Г. С. Остапенко. Київ : Світич, 2018. 92 с.

References:

1. Baiurko, N. V. (2016). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv biolohii do rozvytku ekolohichnoi kompetentnosti uchniv osnovnoi shkoly [Preparation of future biology teachers for the development of ecological competence of primary school students] : dys. na zdob. nauk. stup. kand. ped. nauk. Vinnytsia, 256 s. [in Ukrainian].
2. Vasiutina, T. M. (2022). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly do realizatsii zmistu osvitynih haluzei «Pryrodnycha» i «Hromadianska ta istorychna» [Preparation of future primary school teachers to implement the content of the educational fields «Natural» and «Civic and historical»]: monohrafiia. Khmelnytskyi: FOP Bidiuk Ye. I., 448 s. [in Ukrainian].
3. Vahanova, N.A. Formuvannia tsilisnoi kartyny svitu u ditei starshoho doshkilnoho viku v protsesi piznavalnoi diialnosti [Formation of a holistic picture of the world in children of older preschool age in the process of cognitive activity]. URL: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v12/i22/8.pdf> [in Ukrainian].
4. Havrysh, N. V. (2011). Tsikava filosofiiia dlia ditei : metodychnyi posibnyk dlia tvorchykh pedahohiv i batkiv ditei doshkilnoho y molodshoho shkilnoho viku [Interesting philosophy for children: a methodical guide for creative teachers and parents of children of preschool and primary school age]. K.: Shk. svit. 128 s. [in Ukrainian].
5. Hilberh, T. «Ya doslidzhuu svit» [I explore the world]. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1221-ya-doslidzhuyu-svit-1-klas-gilberg.html> [in Ukrainian].
6. Hinzburh, M. D. (2012). Naukova kartyna svitu yak zasib intehruvaty ta systematyzuvaty fakhovi znannia [The scientific picture of the world as a means to integrate and systematize professional knowledge]. *Visnyk Natsionalnoho aviatyinoho universytetu. Seriia: Filosofiia. Kulturolohiia*. № 2. S. 9-17. [in Ukrainian].
7. Honcharenko, S. U. (2013). Formuvannia u doroslykh suchasnoi naukovoї kartyny svitu [Formation of a modern scientific picture of the world in adults] : monohrafiia. Kyiv : IPOOD NAPN Ukrainy. 220 s. [in Ukrainian].

8. Huz, K.Zh. (2008). Teoretychni ta metodychni osnovy formuvannia tsilisnosti znan pro pryrodu uchniv zahalnoosvitnoi shkoly [Theoretical and methodical foundations of the formation of the integrity of knowledge about the nature of students] : avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.09. Kharkiv. 40 c. [in Ukrainian].
9. Derzhavnyi standart pochatkovoï osvity [State standard of primary education]. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti> [in Ukrainian].
10. Dobronravova, I.S., Sydorenko, L.I. (2008). Filosofiia ta metodolohiia nauky [Philosophy and methodology of science]. Kyiv : VPTs «Kyivskiy universytet». 223 s. [in Ukrainian].
11. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [Law of Ukraine «On Education»]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].
12. Ilchenko, V.R. (1999). Osvitnia prohrama «Dovkillia» [Educational program «Environment»]: kontseptualni zasady intehtatsii zmistu pryrodnycho-naukovoï osvity / V.R. Ilchenko, K.Zh. Huz. Kyiv-Poltava : POIPOP, 123 s. [in Ukrainian].
13. Istoriia filosofii [History of philosophy] : pidruchnyk / Yaroshovets, V., Bychko, I., Buhrov, V.ta in. ; za red. V.I. Yaroshovtsia. Kyiv : PARAPAN, 2002. 774 s. [in Ukrainian].
14. Ishchenko, O.L. (2019). Ya doslidzhuu svit [I explore the world] : pidruchnyk dlia 2 klasu. Kyiv. 112 s. [in Ukrainian].
15. Koval, T., Hrab, O. (2023). Osoblyvosti intehtatsii dystsyplin mystetskoho tsykladu u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv Novoi ukrainskoi shkoly [Peculiarities of the integration of the disciplines of the art cycle in the professional training of future teachers of the New Ukrainian School]. *Aktualni problemy formuvannia tvorchoi osobystosti pedahoha v konteksti nastupnosti doshkilnoi ta pochatkovoï osvity: zbirnyk materialiv VII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii (Vinnytsia, VDPU imeni Mykhaila Kotsiubynskoho, 28-29 bereznia 2023 r.). Vinnytsia: TOV «Merkiuri-Podillia». Vyp. 12. S. 195-198. [in Ukrainian].*
16. Kompetentnisnyi pidkhid u suchasniï osviti [Competency approach in modern education] : svitovyi dosvid ta ukrainski perspektyvy / Pid zah.red.O.V. Ovcharuk. K.: «K.I.S.», 2004. 112 s. [in Ukrainian].
17. Kontseptsiiia Novoi ukrainskoi shkoly [The concept of the New Ukrainian School]. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].
18. Krutii, K. L., Stetsenko, I. B. (2020). Partsiialna prohrama formuvannia kultury inzhenerenoho myslennia v ditei peredshkilnogo viku «STREAM-osvita, abo Stezhynky u Vsesvit» [Partial program for the formation of a culture of engineering thinking in preschool children «STREM-education, or Paths to the Universe»]. Zaporizhzhia : TOV «LIPS» LTD. 240 s. [in Ukrainian].
19. Levkivskiy, M.V. (2006). Istoriia pedahohiky [Pedagogical history]: pidruchnyk. K.: Tsentr navchalnoi literatury. 376 s. [in Ukrainian].
20. Myshakova, T. V. (2010). Osoblyvosti formuvannia tsilisnogo svitohliadu v molodshykh shkoliariv [Peculiarities of the formation of a holistic worldview in younger schoolchildren]. Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka, 2010. № 8. S. 130-134. [in Ukrainian].
21. Mishchenko, A. L. Proiektuvannia osvitnoho prostoru doshkilnogo navchalnogo zakladu [Designing the educational space of a preschool educational institution]. URL: <http://posmishka.org/skarb/proektuvannya-osvitnogo-prostoru-doshkilnogo-navchalnogo-zakladu-atestatsiyna-robota-a-l-mishhenko-teoriya/> [in Ukrainian].

22. Pavelkiv, R.V. (2004). Rozvytok moralnoi svidomosti ta samosvidomosti u dytiachomu vitsi [Development of moral awareness and self-awareness in childhood]: monohrafiia. Rivne: *Volynski oberehy*. 248 s. [in Ukrainian].
23. Pirozhenko, T.O. (2014). Dytyna u suchasnomu sotsioprostori [A child in modern social space]: navchalnyi posibnyk; za red. T.O. Pirozhenko. Kirovohrad: Imeks-LTD. 272 s. [in Ukrainian].
24. Savchenko, O. Ya. Typova osvithnia prohrama [A typical educational program]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2020/11/20/Savchenko.pdf> [in Ukrainian].
25. Sokurenko, O.O. (2009). Formuiemo svitohliad dytyni v irovii ta doslidnytskii diialnosti [Formation of a child's worldview in education and research activities]: navchalnyi posibnyk. Mykolaiv: MOIPPO. 124 s. [in Ukrainian].
26. Stakhova, Inna, & Kazmirchuk, Nataliia (2023). PARADYHMA EKOLOHICHNOI OSVITY: YEYROPEISKYI VYMR [THE PARADIGM OF ECOLOGICAL EDUCATION: THE EUROPEAN DIMENSION]. *Modern Scientific Method*, (4).
27. Sukhomlynskyi, V.O. (1997). Sertse viddaiu ditiam [I give my heart to children] : vybr. tv. : u 5 t. K. : *Rad. Shkola*. T. 3. 225 s. [in Ukrainian].
28. Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical encyclopedic dictionary] / NAN Ukrainy, In-t filosofii imeni Skovorody, H; redkol.: Shynkaruk, V (holova) ta in. Kyiv : Abrys, 2002. 742 s. [in Ukrainian].
29. Khytra, Z. Formuvannia naukovo kartyny svitu v maibutnikh uchyteliv pochatkovoi shkoly na osnovi akmeolohichnoho pidkhodu [Formation of a scientific picture of the world in future primary school teachers based on the acmeological approach]. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/3712/1/Z_Hitra_KUBG_IS_UKKUBG.pdf [in Ukrainian].
30. Shelestova, L. V. (2017). Dydaktychni zasady formuvannia kartyny svitu u ditei starshoho doshkilnoho ta molodshoho shkilnoho viku [Didactic principles of the formation of the picture of the world in children of senior preschool and junior school age] : avtoref. dys. na zdob. nauk. stup. d-ra ped. nauk : 13.00.09 – teoriia navchannia; Ternopilskyi nats. ped. un-t im. V. Hnatiuka. Ternopil. 39 s. [in Ukrainian].
31. Shyian, R. B. Typova osvithnia prohrama [A typical educational program]. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2020/11/20/Shiyana.pdf> [in Ukrainian].
32. Ya doslidzhuiu svit [I explore the world] : pidruchnyk dlia 2 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity (u 2-kh chastynakh) / Bolshakova, I., Prystinska, M. Kyiv, 2017. 86 s. [in Ukrainian].
33. Ya doslidzhuiu svit [I explore the world] : pidruchnyk intehrovanoho kursu dlia 1 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity (u 2-kh chastynakh) / Ishchenko, O. L., Vashchenko, O. M., Romanenko, L. V., Klishch O. M. K., 2019. 89 s. [in Ukrainian].
34. Ya doslidzhuiu svit [I explore the world] : pidruchnyk intehrovanoho kursu dlia 1 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity (u 2-kh chastynakh) / Voloshchenko, O.V., Kozak, O. P., Ostapenko, H.S. Kyiv : Svitych, 2018. 92 s. [in Ukrainian].

УДК 378.016:78]:502/504

Михайло Вацьо, заслужений працівник культури України, доцент кафедри мистецьких дисциплін дошкільної і початкової, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, <https://orcid.org/0000-0002-5872-7849>

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Анотація. У статті розглядаються аспекти підготовки майбутніх вчителів до екологічної освіти учнів молодших класів засобами музичного мистецтва. Обґрунтовано важливість інтеграції екологічної освіти з музичним мистецтвом для формування екологічної свідомості та активності молодших школярів. Описано різні форми та методи підготовки, які сприяють ефективному формуванню екологічних знань та навичок у студентів педагогічних спеціальностей. У статті представлено перелік народних пісень України та країн Європейського Союзу, які дозволять глибше зануритися у природне середовище європейських країн.

У статті розкрито суть педагогічних умов готовності майбутніх вчителів до екологічної освіти учнів початкових класів засобами музичного мистецтва, а саме: включення екологічного матеріалу в навчальну програму для підготовки студентів; застосування різноманітних традиційних та інноваційних методів для стимулювання екологічної свідомості студентів;

організація навчального процесу з взаємодією теорії та практики через застосування засобів музичного мистецтва.

У статті підкреслено необхідність використання інноваційних підходів, які дозволяють майбутнім вчителям краще зрозуміти та передати екологічні знання учням, а також навчити їх застосовувати ці знання на практиці. Результати дослідження підтверджують, що музичне мистецтво є ефективним інструментом у формуванні екологічної культури учнів та підвищенні їхньої екологічної свідомості.

Ключові слова: майбутні вчителі початкових класів, екологічна освіта, засоби музичного мистецтва, портфоліо, кейс- метод.

Mykhailo Vatso, Honored Worker of Culture of Ukraine, Associate Professor of the Department of Arts of Preschool and Primary School Education of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, <https://orcid.org/0000-0002-5872-7849>

PREPARATION OF FUTURE TEACHERS FOR ENVIRONMENTAL EDUCATION OF SCHOOL STUDENTS THROUGH MUSICAL ART

Abstract. The article examines the aspects of preparing future teachers for environmental education of elementary school students by means of musical art. The importance of integrating environmental education with musical art for the formation of environmental awareness and activity of younger schoolchildren is substantiated. Various forms and methods of training are described, which contribute to the effective formation of environmental knowledge and skills among students of pedagogical specialties. The article presents a list of folk songs of Ukraine and the countries of the European Union, which will allow you to immerse yourself more deeply in the natural environment of European countries.

The article reveals the essence of the pedagogical conditions for the readiness of future teachers for environmental education of elementary school students by means of musical art, namely: the inclusion of environmental material in the curriculum for training students; application of various traditional and innovative methods to stimulate students' environmental awareness; organization of the educational process with the interaction of theory and practice through the use of musical art tools.

The article emphasizes the need to use innovative approaches that allow future teachers to better understand and transfer environmental knowledge to students, as well as teach them to apply this knowledge in practice. The results of the study confirm that musical art is an effective tool in forming students' environmental culture and increasing their environmental awareness.

Key words: future primary school teachers, environmental education, musical art tools, portfolio, case method.

Постановка проблеми. ХХІ століття відзначається загостренням конфліктів у взаєминах між людиною і природою, глобальною трансформацією біосфери та розвитком екологічної кризи. Людство змушене усвідомити, що подальше існування цивілізації можливе лише за умови гармонійної співпраці з природою. Це вимагає підвищення якості екологічної освіти і виховання, а також перегляду багатьох світоглядних, методологічних, ідеологічних та соціальних аспектів у системі «людина-природа». На сучасному етапі розвитку суспільства питання екологічної освіти стає надзвичайно актуальним. Всебічна, часто неблагополучна взаємодія суспільства з природним середовищем зобов'язує сучасну школу формувати у дітей відповідальне ставлення до природи. Педагоги та батьки розуміють важливість навчання школярів правилам поведінки в природі. Чим раніше починається робота з екологічного виховання учнів, тим вищою буде

її ефективність. Важливо, щоб усі форми і види навчальної та позакласної діяльності дітей тісно взаємодіяли між собою.

Учитель Нової української школи повинен вміти ефективно вирішувати як стандартні, так і проблемні методичні задачі, формуючи компетентності, визначені Державним стандартом початкової загальної освіти. Державний стандарт початкової освіти заохочує педагогів використовувати активні, нові та нестандартні форми взаємодії з сучасним поколінням школярів. Оскільки сучасне молоде покоління відображає риси інформаційного суспільства, такі як динамізм, рухливість і мінливість, педагоги повинні мати глибокі знання з питань екології та володіти широким спектром методів, прийомів і форм роботи з дітьми в цьому напрямі.

З огляду на це, одним із пріоритетних напрямів закладів вищої освіти є створення системи екологічної освіти та підготовки майбутніх учителів початкової школи до екологічного виховання підростаючого покоління.

Аналіз досліджень і публікацій. У педагогічних працях таких видатних діячів, як Ф. Дістервег, Я. Коменський, Й. Песталоцці, С. Русова, В. Сухомлинський та інших, розкривається досвід виховання гуманного ставлення дітей до природи. Вони вважали природу важливим чинником у вихованні дітей. Я. Коменський підкреслював, що людина є частиною природи і повинна розвиватися за її законами. І. Песталоцці вважав, що єдиним справжнім фундаментом людського пізнання є сприймання природи. «Увесь запас знань, якого набуває людина з допомогою відчуттів, є результатом уважного ставлення до природи», – зазначав Н. Осипенко [10, с. 19].

Наукові роботи В. Ільченко зосереджені на методиці формування в учнів об'єктивного розуміння природи як цілісної єдності природних об'єктів і процесів. У сучасній педагогіці питанням екологічної підготовки школярів присвячені праці Т. Байбари, Н. Бібік, О. Листопад, Л. Нарочної, Н. Пустовіт,

та інших. Вони розглядають екологічну освіту як процес, що «впливає на людину з метою формування знань, практичних умінь і навичок, а також певної орієнтації у сфері природокористування та охорони природи» [9, с. 70]. Кінцевою метою і результатом екологічної освіти та виховання є формування екологічної культури.

Проаналізувавши дослідження з цієї проблематики варто зазначити, що більшість із них зосереджені на питаннях екологічної освіти та виховання в загальноосвітніх школах. У цих роботах досліджуються наступні аспекти: розгляд принципів екологічної освіти в школах, позашкільних закладах і вищих навчальних закладах (І. Костицька, Н. Левчук, Т. Нінова, Г. Пустовіт, Н. Пустовіт та ін.); питання екологічної культури школярів і студентів вищих навчальних закладів (Н. Єфіменко, Л. Курняк, С. Лебідь, Л. Лук'янова, Г. Пустовіт, І. Стахова, Л. Шаповал, С. Шмалей та ін.); питання екологізації змісту професійних дисциплін (Г. Білецька, А. Коломієць, О. Плахотник, Л. Присяжнюк, С. Совгіра та ін.).

Метою статті є дослідження підходів та методів підготовки майбутніх вчителів до екологічної освіти школярів через використання засобів музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Світова екологічна ситуація ставить перед людством важливе завдання – збереження природних умов життя в біосфері. Це наголошує необхідність розвитку екологічної грамотності та культури у нинішнього та майбутнього поколінь. Екологічне виховання школярів повинні здійснювати кваліфіковані педагоги, які не лише мають спеціальні знання, але й володіють ефективними методиками, що дозволяють комплексно впливати на розвиток особистості дитини та формувати всі аспекти екологічної культури як невід'ємної частини загальної культури людини.

Варто зазначити, що у 2022 році було здійснено дослідження екологічної освіти в Україні за ініціативою Німецької організації Austausch e.V. в рамках проєкту «Fostering climate education in Eastern Europe», що отримав фінансову підтримку від Міністерства закордонних справ Німеччини. Україна першою серед країн Центральної та Східної Європи, прийняла «Концепцію екологічної освіти в Україні». Відповідно до неї передбачено «формування екологічних знань та мислення, що ґрунтуються на ставленні до навколишнього природного середовища як до універсальної та унікальної цінності, залежності долі окремої людини та людства в цілому від стану біосфери Землі, її окремих складових, зокрема й земного клімату» [15].

Згідно з Концепцією, екологічна освіта має кілька рівнів впровадження. Перший рівень – дошкільне виховання. Проте найбільш важливим етапом безперервної екологічної освіти є загальна середня освіта, на якому процес екологічного світосприйняття продовжується та поглиблюється, враховуючи вік дітей, рівень їхніх шкільних знань на початковому, основному та старшому рівнях. Реалізація програм екологічної освіти відбувається на основі Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, Закону України «Про вищу освіту».

Для опису загальних рамок розвитку екологічної освіти важливо зазначити, що незважаючи на негативний вплив війни, Україна продовжує дотримуватися своїх міжнародних зобов'язань у сфері охорони довкілля та екологічної освіти настільки, наскільки це можливо. «У країні створено умови для підвищення якості законодавчого регулювання в галузі поширення екологічної інформації, зокрема шляхом гармонізації з законодавством Європейського Союзу» [15].

Доцільно зазначити, що в науковій літературі визначення «екологічної освіти» подається як «неперервний процес засвоєння учнями знань,

цінностей і понять, спрямований на осмислення і оцінку взаємозв'язків між людьми, їх культурою та навколишнім середовищем, що забезпечує поступальний розвиток навичок прийняття екологічно доцільних рішень, а також засвоєння відповідних правил поведінки в навколишньому середовищі» [11, с. 27]

Відомі в історії педагоги, такі як Ж.-Ж. Руссо, Г. Песталоцці, і Ф. Дістерверг, підкреслювали важливість зміцнення гуманних почуттів у дітей за допомогою взаємодії з природою. Швейцарський педагог-демократ А. Гумбольд і пізніше французький педагог і філософ Ж.-Ж. Руссо, разом з іншими педагогами, висловлювали погляди на виховання дітей, в яких було «почуття природи», як відчуття благородного впливу природи на людину. В своїй книзі «Еміль, або про виховання», Ж. Руссо пропонував виховувати дітей в природному середовищі, віддаленому від впливу зіпсованої цивілізації, оскільки він вважав, що виховання повинно відбуватися в гармонії з природою, оскільки природа дитини є досконалою і не потребує псування цивілізацією.

Я. Коменський у «Великій дидактиці» наголошував на значущості натуральних об'єктів для засвоєння учнями природних концепцій. Він рекомендував починати навчання з загальних спостережень над об'єктами, що «позитивно впливають на емоції та уяву», маючи на увазі природне середовище людини.

Варто зазначити, що молодші школярі відзначаються особливою чутливістю та емоційністю, що створює сприятливі умови для зацікавлення їх у власній особистості, в людях, у збереженні свого здоров'я та стану природного та соціального середовища. Це є важливою передумовою для успішності екологічної освіти на цьому віковому етапі.

Предмети естетичного циклу відіграють важливу роль у сфері екологічної освіти, оскільки природа є нескінченним джерелом естетичних вражень у всіх видах мистецтва, включаючи музичне.

Аналіз навчальних програм з музичного мистецтва для початкових класів вказує на те, що вони містять блок тем про природу під назвою «Природа і музика». Учні ознайомлюються з різними музичними творами на тему природи, які розподілені протягом всього курсу навчання. Це дозволяє їм отримати певні знання та розуміння того, як композитори втілюють природу у музиці.

В сучасних умовах зростають вимоги до особистості вчителя та якості підготовки студентів педагогічних вищих навчальних закладів до професійної діяльності щодо екологічної освіти школярів засобами музичного мистецтва. Особливу увагу приділяють проблемі формування та розвитку професійних навичок майбутніх вчителів під час навчання. Необхідно навчити майбутнього вчителя початкових класів професійному засвоєнню змісту, форм та методів професійно-педагогічної роботи в екологічному вихованні учнів молодшої школи засобами музичного мистецтва.

Зважаючи на вивчення теоретичного матеріалу з наукових джерел, варто дослідити педагогічні закономірності підготовки студентів до екологічного виховання учнів в галузі музичного мистецтва. Рівень готовності майбутніх вчителів до екологічної освіти учнів залежить від якості їхніх знань, рівня зв'язків з реальним життям та практичного досвіду. Знання є невід'ємною складовою загальної освіти та професійної підготовки педагога. Процес підготовки майбутніх вчителів до екологічної освіти школярів включає засвоєння студентами методологічних, теоретичних, методичних та технологічних знань.

На нашу думку, у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи до екологічної освіти підрастаючого покоління важливо використовувати екологічно тематичні пісні та музичні композиції. Виконання пісень на екологічну тематику допомагає глибше осмислити важливість природи. Наприклад, такі твори можуть розповідати про красу навколишнього світу, його вразливість або необхідність його збереження. У процесі співу або прослуховування здобувачі освіти вчаться співпереживати і розуміти важливість турботи про природу. Такими музичними творами можуть бути як українські, так і європейські пісні. Наприклад, «Ой на горі та й женці жнуть» (українська народна пісня відображає зв'язок українців з природою і землею, у ній оспівуються краєвиди, гори, ліси, що надають відчуття гармонії з природним світом); «Чорні брови, карі очі» (народна пісня, в якій багато описів краси природи та українських краєвидів); «Водограй» (пісня присвячена красі природи Карпат, передає гармонію між людиною і природою, змушує замислитися над важливістю збереження річок і лісів); «Стоїть гора високая» (пісня є своєрідною музичною картиною природи: опис гори, річки та навколишньої місцевості створює враження спокою та краси рідного краю); «Ніч яка місячна» (пісня, що описує чарівну красу природи у нічний час, передає захоплення красою рідної землі і навіює ніжні почуття до рідної природи). Пізнавальними для майбутніх педагогів можуть бути також європейські народні пісні про природне довкілля «Edelweiss» (австрійська пісня з мюзиклу «Звуки музики», що оспівує едельвейс – символ Альп та природи Австрії, у ній відчувається гордість за рідні гори та красу альпійської природи); «La Mer» (французька пісня, яка розповідає про море і його мінливу красу, передає почуття свободи і захоплення морською стихією). Цікавими для роботи стануть мюзикли: «Les Misérables» (французька постановка, що демонструє сцени життя людей в умовах природних та

міських пейзажів); «Notre Dame de Paris» (мюзикл за однойменним твором Віктора Гюго має сцени, що включають описи Паризької природи, акцентуючи увагу на міських і природних просторах та відповідальності людини за їх збереження).

Для майбутніх учителів пізнавальними будуть інтегровані музично-екологічні уроки. Інтеграція екологічних тем у навчальні дисципліни може включати розгляд звуків природи, аналіз музичних творів, які описують природні явища (наприклад, «Чотири пори року» Вівальді), або створення музики, яка передає емоції, пов'язані з природою. Це розвиває асоціативне мислення і допомагає зрозуміти важливість природи у їхньому житті.

Доцільно зазначити, що рівень готовності майбутніх вчителів до екологічної освіти учнів засобами музичного мистецтва залежить від ступеня їх участі в різних видів діяльності. Набуття професійних знань само по собі не гарантує успішної педагогічної діяльності. Для досягнення цієї мети необхідні певні навички, які, ґрунтуючись на теорії, формуються тільки через практичний досвід.

Ефективність навчання студентів залежить від різноманітності методів та форм освітнього процесу. Використання різних організаційних форм та методів навчання та виховання сприяє зацікавленості студентів у відповідній діяльності.

«Учитель початкової ланки повинен стати носієм високої екологічної культури, – відмічає В. В. Мішеченко – використовувати всі можливості, щоб посіяти в серцях школярів зернятка любові до природи. Він повинен мати глибокі еколого-природничі знання та музично-естетичний кругозір, розуміти особливості художньо-образного зображення світу в музичному мистецтві» [9, с. 72]. Проте важливо враховувати, що успішність процесу екологічного виховання через навчальну діяльність залежить від взаємодії різних педагогічних умов, які забезпечують ефективне використання

матеріалу з екологічною спрямованістю у початкових класах, « а саме: у процесі добору екологічно спрямованого матеріалу необхідно дотримуватись критеріїв: науковості, доступності, поліфункціональності, емоційної насиченості та особистісної значущості для учнів початкових класів; під час розробки методики використання екологічно спрямованого матеріалу в навчальній діяльності необхідно враховувати пізнавальні особливості молодших школярів, специфіку навчального предмету й опиратися на пізнавальну активність учнів» [5, с. 184].

Так, під час вивчення природи розвиваються естетичні відчуття та смаки. Сприйняття краси природи та відчуття, які виникають, залежать від уявлень, знань та загального розвитку особистості. Залучаючи учнів до активної участі у збереженні та збагаченні природних ресурсів, вчителі допомагають їм зрозуміти, що краса рідної природи в значній мірі залежить від їх власних дій. На думку О. Гавриленко: «У молодшому шкільному віці дитина певною мірою наслідує поведінку близьких і знайомих людей, тому дорослим важливо на власному прикладі, а також на прикладі інших людей заохочувати та привчати дитину позитивно ставитися до навколишнього середовища» [3, с. 64].

На сучасному етапі велике значення набуває музичне мистецтво як засіб розвитку духовної культури молодших школярів. Музика є найчарівнішим і найтоншим засобом, який допомагає прилучити дітей до добра, краси та гуманності. І тут почуття та емоційна сфера відіграють вирішальну роль. Варто зазначити, що «Сучасна музична освіта і виховання, що відкривають шлях до краси, досконалості, реалізуються в різних видах діяльності. А це теоретичне ознайомлення з її мовою, творча виконавська діяльність, сприймання музичних творів, художньо-естетичний аналіз тощо. В основі всіх цих видів музики лежить емоційне, активне музичне сприймання, формування відчуття ритму» [1, с. 150]. Основною метою

музичного мистецтва є розвиток у слухача здатності до сприймання музичних образів, які допомагають людині висловити своє ставлення до оточуючого світу та природи. Тому, учитель музичного мистецтва «повинен мати широкий музично-естетичний кругозір, розуміти особливості художньо-образного зображення світу в музичному мистецтві» [4, с. 33].

Музика, використовуючи свої художні засоби, відтворює мову природи, сприяє формуванню більш глибоких та емоційно насичених уявлень про неї. «Для композитора природа є джерелом, з якого він черпає свої емоції, почуття та настрої, що стають основою його музики про природу та її явища.— зазначає В. Мішедченко – За допомогою різноманітних музичних прийомів композитор зображає об'єкти природи, пори року, дощ, шум моря, спів пташок, ліс і т. д» [9, с.72].

Розглядаючи програму з музики для початкової школи, варто відзначити, що вона включає багато музичних творів про природу, природні явища та об'єкти, які діти слухають на уроках музичного мистецтва. Серед них: «Дощик», «За метеликом» (муз. В. Косенка), «Пташка», «Ранок», «Захід сонця», «Весною», «Вечір в горах», «Метелик» (муз. Е. Гріга), «Сонечко» (муз. В. Барвінського), «Кенгуру», «Слон» із сюїти «Карнавал тварин» (муз. К. Сен-Санса), Бегемот», «Мавпи», «Білочка» із сюїти «Про звірів» (М. Степаненко) та інші [6].

Вокально-хоровий репертуар програми включає яскраві, змістовні та легкі для сприйняття і виконання українські народні пісні про природу, такі як: «А вже весна», «Жучок», «Щебетала пташечка», «А ми просо сіяли», «Ой ходила дівчина бережком», «Вийди, вийди, сонечко» (в обр. Л. Ревуцького), «Над річкою бережком» (в обр. М. Леонтовича), «Зацвіла в долині», «Берізонька» (муз. А. Філіпенка) та інші» [6]. Всі ці музичні твори про природу та її явища сприяють формуванню ціннісного ставлення дітей до природи і всього живого.

Композиторська та народна музика вирізняється яскравою образністю і звуковою реалістичністю, що допомагає учням початкової школи зблизитися з навколишнім світом природи, насолоджуватися її красою, замислитися над її збереженням та захистом.

На уроках музичного мистецтва вчителю варто використовувати ілюстративний матеріал і наочність із зображеннями природи. Це сприятиме проведенню бесід на екологічні теми, обговоренню питань охорони та чистоти рідного краю, захисту навколишнього світу, а також забезпечить глибше й емоційніше сприйняття навчального матеріалу.

Учні початкових класів, уважно слухаючи музику, повинні вловити в ній звуки природи. П'єса Е. Гріга «Ранок» «передає ніжні барви світанку й викликає такий душевний стан, який відчуваєш, коли бачиш схід сонця» [9, с. 73]. А музика в п'єсі В. Косенка «За метеликом» передає образ грайливого метелика, якого хлопчик ніяк не може спіймати.

Доцільно зазначити, що музичний фольклор відіграє важливу роль у формуванні екологічної культури учнів початкової школи, адже він пов'язує землеробську працю з природними явищами, від яких залежить успішність цієї праці. «Невичерпним джерелом українського музичного мистецтва завжди була та залишається українська народна пісня. – відмічає М.В. Вацьо – Співучість українського народу, його пісенно-музична творчість – це унікальне явище світової культури» [2, с. 6]. На уроках музичного мистецтва учні початкових класів знайомляться з жнивварськими піснями, такими як «Сіяв мужик просо», «Вийшли в поле косарі», «Вгору сонінко», «Котився снопочок» та інші; веснянками: «Вийди, вийди, Іванку», «Подоряночка», «Вербовая дощечка» та інші; закличками: «Вийди, вийди, сонечко», «Іди, іди, дощику» та інші» [9, с.73].

Освітній процес у закладі вищої освіти орієнтований на формування освіченої та розвиненої особистості, здатної постійно оновлювати свої

знання, володіти високою професійною компетентністю, використовувати сучасні технології та ефективно управляти й організовувати навчально-виховний процес у початковій школі в сучасних умовах.

Підготовка майбутніх вчителів до екологічної освіти учнів початкових класів засобами музичного мистецтва включає різні форми, методи та підходи, які допомагають об'єднувати екологічну тематику з музичним вихованням. Наведемо основні форми підготовки. Так, у ряді зарубіжних університетів лекції займають меншу частину розкладу занять, проте більше часу приділяється роботі на комп'ютері, в бібліотеках, лабораторіях, а також консультаціям і звітам. Сьогодні активні лекції стали широко застосовуватись і в навчальному процесі. Лекція є «ефективною формою систематичного безпосереднього контакту між свідомістю, почуттями, волею та інтуїцією викладача і внутрішнім світом слухача. Вона представляє собою діалог та живе знання, що має цінності та смисли, а не просто передачу інформації» [8, с. 124].

Для теоретичної підготовки варто застосовувати лекції та семінари, де студенти вивчають основи екологічної освіти, роль музичного мистецтва у формуванні екологічної свідомості та інші. Наприклад, на лекціях розглядаються концепції екологічної культури та методи її формування через музичні твори. Ось кілька тем лекцій, які можуть бути включені в програму підготовки майбутніх вчителів до екологічної освіти учнів початкових класів засобами музики: «Значення екологічної освіти в початковій школі»; «Роль музики у формуванні екологічної свідомості»; «Методи залучення дітей до екологічної тематики через музичне мистецтво»; «Огляд творів українських композиторів, які мають екологічну тематику»; «Аналіз іноземних музичних творів про природу (наприклад, «Карнавал тварин» К. Сен-Санса, твори Е. Гріга)»; «Використання народних пісень для екологічної освіти»; «Підбір музичних творів для уроків мистецтва з екологічною тематикою»;

«Планування та проведення інтегрованих уроків (музика і природознавство)»; «Використання візуальних ілюстрацій природи на уроках музичного мистецтва»; «Роль народних пісень у формуванні екологічної свідомості»; «Аналіз жниварських, весняних пісень та закличок»; «Нові підходи та тенденції в екологічній освіті»; «Перспективи розвитку екологічної освіти в сучасній школі» та інші. Ці теми допоможуть майбутнім вчителям ефективно використовувати засоби музичного мистецтва для формування екологічної свідомості та культури у дітей початкових класів.

Після лекцій зазвичай проводяться семінари, оскільки вони орієнтовані на колективне обговорення теоретичних аспектів і методичних питань курсу.

Важливим завданням вищої освіти є «розвиток у студентів уміння здійснювати безперервну самоосвіту протягом усього життя» [8, с. 125]. Пізнавальна діяльність майбутніх вчителів у процесі самоосвіти повинна бути активною, що обумовлюється внутрішньою мотивацією та бажанням учитися. Акцентується увага викладача на інтенсивну самостійну роботу.

Як відмічає Р. Савченко: «Система вищої освіти покликана не лише давати студентам – майбутнім вихователям та музичним керівникам – певну систему знань, формувати в них професійні вміння та навички, розвивати творче мислення, а й озброювати методикою самостійного пошуку і здобуття інформації, необхідної для подальшої професійної, зокрема, музично-педагогічної діяльності» [12, с. 104]. Самостійна робота – це завдання, яке студенти виконують під керівництвом викладача. Вона «необхідна не тільки для оволодіння дисципліною, але для формування навичок самостійної роботи взагалі, навчальної, музично-педагогічної діяльності» [12, с. 104]. Це дозволяє студентам самостійно розв'язувати проблеми, знаходити конструктивні рішення у кризових ситуаціях тощо. Організація самостійної роботи студентів є важливим елементом системи управління якістю освіти у педагогічному ВНЗ.

Наступною формою занять у вищих начальних закладах є практичні заняття, які організовуються для закріплення теоретичних знань через обговорення першоджерел і вирішення конкретних завдань. На практичних заняттях студенти навчаються використовувати музичні твори з екологічною тематикою. Наприклад, аналізують музику Е. Гріга («Ранок», «Вечір в горах») та обговорюють, як ці твори можуть сприяти екологічній свідомості. Можна запропонувати студентам проводити репетиції з хоровими колективами, виконуючи народні пісні про природу, такі як «А вже весна», «Жучок». Це сприяє розвитку вмінь інтегрувати екологічні теми в музичні заняття, що дозволяє створювати більш комплексні та інтерактивні навчальні програми. Завдяки цьому, учні початкових класів можуть краще зрозуміти зв'язок між природою і мистецтвом, а також розвивати екологічну свідомість через музичну діяльність.

Варто запропонувати студентам розробку методичних матеріалів. Дати завдання майбутнім вчителям створити методичні посібники та плани уроків, де вони повинні описати, як використовувати музику для екологічної освіти. Наприклад, вони можуть розробити план уроку, де використовуються пісні про природу для обговорення важливості охорони навколишнього середовища.

Наведемо приклади тем для практичних занять для майбутніх вчителів початкових класів з екологічної освіти учнів початкових класів з використанням музичного мистецтва, які були пропоновані студентам другому курсу факультету дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського:

1. «Музика природи: вплив звуків природи на емоційний стан учнів». Це заняття про те, як звуки природи (спів птахів, шум лісу, звук дощу) можуть використовуватися для заспокоєння та концентрації уваги учнів.

Практичні вправи на слухання та аналіз звуків природи з подальшим обговоренням.

2. «Екологічні теми в класичній музиці». Аналіз творів композиторів, які використовували природу як джерело натхнення (наприклад, «Пори року» Вівальді). Обговорення, як музика може передавати відчуття і образи природи.

3. «Музична казка про природу». Обговорення зі студентами створення та інсценування музичної казки, яка включає екологічні теми; як залучити учнів початкових класів до створення сценарію, музичних супроводів і виступів.

4. «Музичні інструменти з природних матеріалів». На занятті обговорюються питання виготовлення музичних інструментів з підручних природних матеріалів (камінці, палички, шишки); вивчення їх звукових можливостей та використання у музичних імпровізаціях.

5. «Музичні ігри на екологічну тематику». Розглядаються питання розробки і проведення музичних ігор, що сприяють розумінню екологічних проблем. Наприклад, гра, де учні мають співати про різні тварини та рослини, намагаючись передати їхні звуки та рухи.

6. «Музика та ритм як спосіб пізнання природи». Розглядається методика використання музичного ритму для вивчення циклів природи (наприклад, зміна пір року, день-ніч); створення ритмічних композицій, що відображають природні процеси.

Отже, ці теми допоможуть майбутнім вчителям початкових класів ефективно поєднувати музичне мистецтво та екологічну освіту, формуючи у дітей любов та повагу до природи.

На практичних заняттях третього курсу перед студентами було поставлене завдання – розробити інтегровані уроки, які повинні поєднати музику з іншими предметами, такими як природознавство. Наприклад, урок

може включати слухання музичних творів, опис природи, та обговорення екологічних проблем. Наведемо приклади. Урок з використанням твору «За метеликом» В. Косенка: діти слухають музику, яка передає образ грайливого метелика, а потім обговорюють важливість захисту комах та їхньої ролі в екосистемі. Організувати музичні екскурсії, де діти вивчають природу і слухають відповідні музичні твори на природі, наприклад, «Карнавал тварин» К. Сен-Санса.

Лабораторні роботи є поширеною формою занять, спрямованою на об'єднання теоретико-методологічних знань і практичних навичок студентів. Ця форма навчального процесу допомагає «формувати практичні навички через роботу з матеріальними об'єктами або моделями, що стосуються предметної галузі курсу» [13, с. 224]. На думку Р. Савченко: «...при виборі завдань для самостійної роботи доцільно використовувати різні її типи: репродуктивний, пошуковий, творчий, обов'язково враховуючи індивідуально-психологічні особливості кожного студента» [12, с.105]

Варто зазначити, що як засіб здійснення й забезпечення навчального процесу потрібно використовувати проєктну діяльність студентів. Наведемо декілька тем для практичних занять майбутніх вчителів з екологічної освіти учнів початкових класів з використанням музичного мистецтва, які були задані студентам третього курсу факультету дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Студентам було запропоновано створити музичні казки про різноманітні аспекти природи (ліси, річки, тварини тощо), де музика відтворює атмосферу та настрій цих місць. Наступною темою проєкту були «Створення звукової композиції, яка передає звуки різних елементів природи (шум лісу, спів пташок, шум річки тощо) і за допомогою цієї композиції діти можуть уявити себе у природному середовищі». Ще однією з тем проєкту були «Музичні ігри з екологічною

тематикою» тобто потрібно застосувати музичні ігри з використанням екологічних тем, наприклад, ігри на тему захисту тварин, збереження природи тощо. Однією з запропонованих тем проєкту була «Музична інтерпретація екологічних проблем». Потрібно було створити музичні композиції або пісні, які висловлюють екологічні проблеми та закликають до дії для їх вирішення.

Наведемо приклад проєкту на тему «Музичні твори з використанням природних інструментів. Вивчення та використання музичних творів, де використовуються інструменти, створені з природних матеріалів (наприклад, дерев'яні дзвіночки, дерев'яні палички тощо)», запропонований студентам третього курсу, факультету дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського.

Назва проєкту: «Симфонія природи: звуки та ритми навколишнього середовища».

Мета проєкту: Створення музичних композицій за допомогою природних інструментів для вивчення звуків та ритмів навколишнього середовища та сприяння екологічній свідомості через мистецтво.

Етапи проєкту:

Дослідження: Вивчення звуків природи та їхніх властивостей. Дослідження природних інструментів, які можна використовувати для створення музичних творів.

Планування: Розробка концепції музичних творів з використанням природних інструментів. Визначення ритму, мелодії та звуків, які хоче включити до своїх композицій.

Творчий процес: Створення музичних композицій з використанням природних інструментів. Запис звуків природи, наприклад, шуму лісу, пісні птахів, стуку дощу, і використання їх у композиціях.

Виконання: практичні вправи та репетиції для виконання музичних творів. Пошук способів об'єднання природних інструментів з метою виступу.

Презентація: публічне виконання створених музичних творів перед аудиторією. Обговорення звуків та ритмів природи, які використовуються у композиціях, і їхнього впливу на слухачів.

Результати проєкту: створення і виконання музичних творів з використанням природних інструментів. Підвищення екологічної свідомості учасників проєкту методом сприйняття природних звуків засобами мистецтва.

Ці проєкти дозволили студентам ефективно впроваджувати екологічну освіту засобами музичного мистецтва у навчальний процес для учнів початкових класів.

Метод кейса, відомий як важлива педагогічна технологія, дозволяє студентам вивчати реальні ситуації та проблеми, що можуть виникнути в практичній діяльності вчителя. Розглядаючи екологічні аспекти через призму музичного мистецтва, цей метод стає ще більш цікавим та пізнавальним під час підготовки майбутніх вчителів початкових класів. «Цінність кейс-технології полягає в тому, – відмічає Н. А. Терещенко – що вона одночасно відображає не тільки практичну проблему, а й актуалізує певний комплекс знань, який необхідно засвоїти при вирішенні цієї проблеми, а також вдало суміщає навчальну, аналітичну і виховну діяльність, що безумовно є діяльним і ефективним в реалізації сучасних завдань системи освіти» [14, с. 8]

Для підготовки майбутніх вчителів початкових класів до екологічної освіти школярів засобами музичного мистецтва в процесі використання методу кейса, були розглянуті наступні аспекти:

1. *Розбір реальних ситуацій:* студенти аналізували реальні випадки екологічних проблем та використовували музичні елементи для вирішення

цих ситуацій. Наприклад, їм пропонувалось створити музичний проєкт з екологічною тематикою для уроку чи відповідного заходу в школі.

2. *Планування уроків:* студенти розробляли уроки з екологічною освітою, де музичні інструменти та композиції були використані для навчання та усвідомлення екологічних проблем.

3. *Вивчення ефективних педагогічних підходів:* студенти вивчали та аналізували різні методики та підходи до викладання екологічних тем засобами музичного мистецтва, досліджуючи їх ефективність та вплив на учнів початкових класів.

4. *Розвиток креативності та інноваційності:* застосування методу кейса у поєднанні з музичним мистецтвом стимулювало студентів до креативного мислення та пошуку нестандартних рішень у сфері екологічної освіти.

Наведемо приклад кейсу, пропонований студентам третього курсу:

Назва кейсу: «Музичні етюди природи: звучання та екологічна свідомість».

Контекст:

Ви вирішили створити серію музичних етюдів для учнів початкових класів, заснованих на звуках та ритмах природи. Ваша мета – поглиблення екологічної свідомості учнів засобами музичного мистецтва та забезпечення їх унікальним досвідом вивчення природи засобом музики.

Завдання:

1. Дослідити звуки природи: вивчити різноманітні звуки природи, такі як шум лісу, пісня птахів, стук дощу, бурхливість моря тощо.

2. Розробити музичні композиції: підібрати музичні етюди, використовуючи звуки природи як основу. Наприклад, знайти мелодії, які імітують шум води, пташиний спів, або шелест листя.

3. Використовувати ритми природи: введіть ритми, що нагадують рухи природних явищ, таких як бризки хвиль, коливання листя вітром або рухи тварин.

4. Створити навчальні матеріали: розробити пояснювальні матеріали для використання цих музичних етюдів у навчальному процесі початкових класів. Включити відео-презентації, ноти, тексти пісень та пояснювальні записи.

5. Здійснити демонстрацію: провести демонстрацію музичних етюдів перед аудиторією, включаючи викладачів та інших студентів. Описати свій підхід та мету цього проєкту з екологічної освіти засобами музичного мистецтва.

Доцільно зазначити, що однією з ефективних технологій у підготовці майбутніх вчителів до екологічної освіти школярів засобами музичного мистецтва є технологія портфоліо. Педагоги відзначають, що ця методика може бути застосована на різних стадіях навчання у вищих навчальних закладах. Використання портфоліо у навчальному процесі «сприяє розвитку у студентів навичок методичної роботи з різними видами навчальної та професійної інформації, систематизації професійних знань та формуванню професійної рефлексії» [8, с.126]. Це зумовило використання цієї методики не лише на практичних та семінарських заняттях, але й під час організації практики та науково-дослідної діяльності. Портфоліо (технологія накопичення та систематизації інформації) – «це колекція робіт за певний період часу, яка оцінюється або з погляду прогресу студента, або з погляду відповідності навчальній програмі» [7, с. 36]

Наведемо приклад структури портфоліо студента з підготовки до екологічної освіти учнів початкових класів за допомогою музичного мистецтва, пропонованого четвертому курсу факультету дошкільної і

початкової освіти імені Валентини Волошиної Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського.

1. Вступна частина:

Мета та цілі створення портфоліо.

Огляд основних тем і завдань, що досліджувалися та розвивалися під час підготовки.

2. Розділ «Екологічна освіта у початкових класах»:

Огляд теоретичних знань про екологічну освіту та її важливість на початковому етапі навчання.

Планування та розробка уроків з екологічною тематикою в музичному мистецтві.

3. Розділ «Музичні твори з екологічною тематикою»:

Опис творів, створених студентом з використанням природних інструментів або звуків природи.

Аналіз впливу музики на розвиток екологічної свідомості та виховання учнів.

4. Розділ «Практична реалізація»:

Опис інтеграції музичних занять з екологічною тематикою в практичну діяльність з учнями початкових класів.

Відгуки та реакція учнів на музичні заняття з екологічними елементами.

5. Розділ «Рефлексія та висновки»:

Відображення власних вражень, відчуттів та вивчених уроків під час підготовки та виконання проєкту.

Аналіз досягнень та проблем, що виникли під час роботи над проєктом.

6. Додатки:

Відеозаписи уроків з музичного мистецтва з екологічною тематикою.

Нотний матеріал та текст пісень, використаних під час проведення уроків.

Відгуки викладачів та співробітників проєкту.

Це була загальна структура, яку студенти додатково розширювали та доповнювали відповідно до своїх конкретних досягнень та досліджень за тематикою екологічної освіти та музичного мистецтва. Портфоліо відображали уявлення студентів про отримані знання та навички, а також їх розвиток протягом навчання, досягаючи необхідних загальних та професійних компетенцій.

Експериментальне дослідження, яке проводилось на базі 3 курсу Факультету дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського відбувалося у кілька етапів, зокрема таких як констатувальний та формувальний. Метою констатувального етапу дослідження була діагностика рівнів практичної готовності майбутніх учителів початкової освіти щодо екологічної освіти школярів засобами музичного мистецтва. Для визначення готовності майбутніх вчителів початкових класів до екологічної освіти школярів засобами музичного мистецтва, використано різноманітну систему методів дослідження, включаючи спостереження, анкетування, аналіз конспектів виховних бесід та інші підходи.

Студентам була запропонована анкета.

1. Як часто ви застосовуєте музичне мистецтво у своїй практиці?

Регулярно. Час від часу, Не використовую.

2. Чи вважаєте ви, що музичне мистецтво може бути ефективним інструментом для екологічної освіти молодших школярів? (Так; Ні; Складно сказати).

3. Які музичні засоби ви застосовуєте для викладання екологічних тем?

Звуки природи (шум лісу, пісні птахів, звук води тощо).

Інструментальна музика (флейта, гітара, барабани тощо).

Вокальна музика (пісні, канони тощо).

Інші (зазначте).

4. Чи помітили ви позитивні зміни у ставленні учнів до екологічних питань після використання музичного мистецтва? (Так; Ні; Складно сказати)

Сприйняття студентами:

6. Чи плануєте ви продовжити використання музичного мистецтва для екологічної освіти у своїй майбутній практиці? (Так; Ні; Можливо)

Проведений нами констатувальний експеримент дозволив з'ясувати, що студенти третього курсу мають середній рівень готовності до екологічної освіти молодших школярів засобами музичного мистецтва. Ми провели формувальний експеримент з метою розробки і випробування експериментальної технології, яка спрямована на підвищення готовності майбутніх вчителів до екологічної освіти молодших школярів через музичне мистецтво.

Нами були визначені наступні педагогічні умови готовності майбутніх вчителів до екологічної освіти учнів початкових класів засобами музичного мистецтва: включення екологічного матеріалу в навчальну програму для підготовки студентів; застосування різноманітних традиційних та інноваційних методів для стимулювання екологічної свідомості студентів; організація навчального процесу з взаємодією теорії та практики через застосування засобів музичного мистецтва.

Експериментальна методика була впроваджена як в аудиторній (проблемно-орієнтовані лекції та семінари, тематичні дискусії, презентації), так і в позааудиторній діяльності (екскурсії, театралізовані вистави).

Результати порівняльного аналізу даних педагогічного експерименту підтверджують, що впровадження сучасних технологій у вищій школі в педагогічний процес значно підвищує рівень готовності майбутніх учителів

початкової школи до відведених завдань і сприяє ефективному формуванню їхніх професійних компетентностей.

Висновки. Отже, важливим аспектом підготовки майбутнього вчителя початкових класів до екологічної освіти учнів засобами музичного мистецтва є не лише зміст їхньої діяльності, але й обізнаність, здатність зрозуміло передавати та пояснювати знання учням, а також навчити школярів застосовувати ці знання на практиці. Готовність майбутнього вчителя до екологічної освіти учнів є складним утворенням, що включає: усвідомлення студентами важливості вирішення екологічних проблем, необхідність бути екологічно свідомою особистістю, знання психолого-педагогічних механізмів розвитку пізнавальної активності учнів, володіння конкретними методиками формування екологічної активності учнів, а також здатність аналізувати результати та коригувати подальші дії.

Сучасні методи та технології, такі як інтерактивні уроки, музичні ігри, театралізовані заходи, допомагають ефективно підготувати студентів до впровадження екологічної освіти в початковій школі. Інтеграція музики з екологічною тематикою сприяє формуванню у дітей екологічної свідомості, виховує любов до природи і бажання її захищати. Результати досліджень свідчать про великий потенціал музичного мистецтва у формуванні екологічної культури учнів та підвищенні їхньої екологічної свідомості. Необхідно надавати більше уваги і підтримки для розвитку та впровадження інноваційних методів підготовки студентів до екологічної освіти засобами музичного мистецтва.

Список використаних джерел

1. Вацьо М. В. Творча особистість вчителя початкових класів і музично-ритмічне виховання молодших школярів. *Актуальні проблеми формування творчої особистості : зб. матер. третьої Всеукраїнської наук.-практ. конференції*. Вип. 3. 2005, Вінниця : ВДПУ, С. 149-151
2. Вацьо М.В. Українська народна пісня: традиції і сучасність: навчально-методичний посібник для студентів закладів вищої педагогічної освіти, учителів мистецьких

- дисциплін загальноосвітніх шкіл, музичних керівників закладів дошкільної освіти. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2022. 188 с.
3. Гавриленко О.Г. Роль досвіду вчителя початкових класів у формуванні екологічної культури своїх. *Проблеми і перспективи початкової освіти*. Матеріали науково-практичної конференції. Глухів, ГДПІ, 2009. С. 63-66
 4. Дорошенко Т. Музика у викладанні інтегрованого курсу «Навколишній світ». *Початкова школа*. № 2. 2015. С. 33-35
 5. Заварська Д. Формування екологічної свідомості молодших школярів. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 17-18 квітня 2019 р.)* / за ред. О. А. Голюк; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, факультет дошкільної, початкової освіти та мистецтв. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2019. Вип. 8. С. 182-186
 6. Календарне планування уроків музичного мистецтва у Львівській середній загальноосвітній школі № 33 музичного керівника Товарищенка Катерини Володимирівни 2022-2023 навчальний рік відповідно до програми затвердженої наказом Міністерством освіти і науки України № 804 від 07.06.2017 року та № 795 від 20.07.2021 року. URL: <https://naurok.com.ua/kalendarno-tematichne-planuvannya-na-2022-2023-navchilniy-rik-355432.html>.
 7. Кошечко Н. Інноваційні освітні технології навчання та викладання у вищій школі. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогіка. 2015. № 1. С. 35-38
 8. Курлянд З.Н., Хмелюк Р.І., Семенова А.В., Бартенєва І.О., Богданова І.М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. Київ: Знання, 2017. 495 с.
 9. Мішеченко В. В. Формування екологічної свідомості учнів початкової школи засобами музично-естетичної діяльності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. № 64. Т. 2. 2019. С. 70-74
 10. Осипенко Н. Особливості еколого-натуралістичного виховання школярів. *Початкова школа*. 2021. № 3. С. 19-20
 11. Пустовіт Г.П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1-9 класів у позашкільних навчальних закладах: монографія. Київ: Альма-матер, 2004. 540 с.
 12. Савченко Р.А. Педагогічні аспекти організації самостійної роботи студентів педагогічних ВНЗ у дисципліні «Теорія та методика музичного виховання дітей». *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. №2 (23). 2016. С. 102-109.
 13. Смолюк С. В. Використання інноваційних технологій навчання в процесі фахової підготовки майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти. *Інноваційна педагогіка*. Одеса, 2022. Вип. 48. Т. 2. С. 223-226
 14. Терещенко Н. А. Кейс-Технологія як сучасний тренд в освіті: навчальний посібник. Сміла: 2021. 38с.
 15. Який стан сучасної екологічної освіти в Україні? URL: <https://www.ekoltava.org/2023/03/09/yakuj-stan-suchasnoyi-ekologichnoyi-osvity-v-ukrayini>.

References:

1. Vatso, M. V. (2005). Tvorchia osobystist vchytelia pochatkovykh klasiv i muzychno-rytmichne vykhovannia molodshykh shkoliariv [Creative personality of elementary school teachers and musical and rhythmic education of younger schoolchildren]. *Aktualni problemy formuvannia tvorchoi osobystosti : zb. mater. tretoi Vseukrainskoi nauk.-prakt. konferentsii*. Vyp. 3. Vinnytsia : VDPU, S. 149-151. [in Ukrainian].
2. Vatso, M.V. (2022). Ukrainska narodna pisnia: tradytsii i suchasnist [Ukrainian folk song: traditions and modernity] : navchalno-metodychnyi posibnyk dlia studentiv zakladiv vyshchoi pedahohichnoi osvity, uchyteliv mystetskykh dystsyplin zahalnoosvitnikh shkil, muzychnykh kerivnykiv zakladiv doshkilnoi osvity. Vinnytsia : TOV «TVORY», 2022. 188 s. [in Ukrainian].
3. Havrylenko, O.H. (2009). Rol dosvidu vchytelia pochatkovykh klasiv u formuvanni ekolohichnoi kultury svoikh [The role of the experience of elementary school teachers in the formation of their ecological culture]. *Problemy i perspektyvy pochatkovoï osvity. Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii*. Hlukhiv, HDPI. S. 63-66. [in Ukrainian].
4. Doroshenko, T. (2015). Muzyka u vykladanni intehrovanoho kursu «Navkolyshnii svit». Pochatkova shkola. № 2. S. 33-35 [in Ukrainian].
5. Zavarska, D. (2019). Formuvannia ekolohichnoi svidomosti molodshykh shkoliariv [Formation of ecological consciousness of younger schoolchildren]. *Aktualni problemy formuvannia tvorchoi osobystosti pedahoha v konteksti nastupnosti doshkilnoi ta pochatkovoï osvity : zbirnyk materialiv II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii (Vinnytsia, VDPU imeni Mykhaila Kotsiubynskoho, 17-18 kvitnia 2019 r.)* / za red. O. A. Holiuk; Vinnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Mykhaila Kotsiubynskoho, fakultet doshkilnoi, pochatkovoï osvity ta mystetstv. Vinnytsia: TOV «Merkiuri-Podillia», 2019. Vyp. 8. S. 182-186 [in Ukrainian].
6. Kalendarne planuvannia urokiv muzychnoho mystetstva u Lvivskii serednii zahalnoosvitnii shkoli № 33 muzychnoho kerivnyka Tovarnychenko Kateryny Volodymyrivny 2022-2023 navchalnyi rik vidpovidno do prohramy zatverdzhenoï nakazom Ministerstvom osvity i nauky Ukrainy № 804 vid 07.06.2017 roku ta № 795 vid 20.07.2021 roku. URL: <https://naurok.com.ua/kalendaro-tematichne-planuvannya-na-2022-2023-navchilnyi-rik-355432.html> [in Ukrainian].
7. Koshechko, N.(2015). Innovatsiini osvitni tekhnolohii navchannia ta vykladannia u vyshchii shkoli [Innovative educational technologies of learning and teaching in higher schools]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohika*. № 1. S. 35-38 [in Ukrainian].
8. Kurliand, Z.N., Khmeliuk, R.I., Semenova, A.V., Bartienieva, I.O., Bohdanova, I.M. (2017). Pedahohika vyshchoi shkoly [Higher school pedagogy]: navch. posib. Kyiv: Znannia. 495 c. [in Ukrainian].
9. Mishedchenko, V. V. (2019). Formuvannia ekolohichnoi svidomosti uchniv pochatkovoï shkoly zasobamy muzychno-estetychnoi diialnosti [Formation of ecological consciousness of elementary school students by means of musical and aesthetic activities]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*. № 64. T. 2. 2019. S. 70-74 [in Ukrainian].
10. Osypenko, N. (2021). Osoblyvosti ekoloho-naturalistychnoho vykhovannia shkoliariv [Peculiarities of environmental and naturalistic education of schoolchildren]. *Pochatkova shkola*. № 3. S. 19-20 [in Ukrainian].
11. Pustovit, H.P. (2004). Teoretyko-metodychni osnovy ekolohichnoi osvity i vykhovannia uchniv 1-9 klasiv u pozashkilnykh navchalnykh zakladakh [Theoretical and methodological foundations of ecological education and education of 1st grade students in extracurricular educational institutions]: monohrafiia. Kyiv: Alma-mater, 2004. 540 s. [in Ukrainian].

12. Savchenko, R.A. (2016). Pedagogichni aspekty orhanizatsii samostiinoi roboty studentiv pedahohichnykh VNZ u dystsyplinі «Teoriia ta metodyka muzychnoho vykhovannia ditei» [Pedagogical aspects of the organization of independent work of students of pedagogical universities in the discipline «Theory and methods of musical education of children»]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Pedahohichni nauky. №2 (23)*. С. 102-109 [in Ukrainian].
13. Smoliuk, S. V. (2022). Vykorystannia innovatsiinykh tekhnolohii navchannia v protsesi fakhovoi pidhotovky maibutnoho vykhovatelja zakladu doshkilnoi osvity [The use of innovative learning technologies in the process of professional training of the future caregiver of the preschool education institution]. *Innovatsiina pedahohika*. Odesa, 2022. Vyp. 48. T. 2. S. 223-226 [in Ukrainian].
14. Tereshchenko, N. A. Keis-Tekhnolohiia yak suchasnyi trend v osviti [Case Technology as a modern trend in education]: navchalnyi posibnyk. Smila: 2021. 38 s. [in Ukrainian].
15. Yakyi stan suchasnoi ekolohichnoi osvity v Ukraini? [What is the state of modern environmental education in Ukraine?] URL: <https://www.ekoltava.org/2023/03/09/yakyj-stan-suchasnoyi-ekologichnoyi-osvity-v-ukrayini> [in Ukrainian].

УДК 378.016:502/504(477:4)

Наталія Баюрко, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри біології Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, <https://orcid.org/0000-0002-6172-9669>

ІНТЕГРАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕС ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН

Анотація. У статті аналізується інтеграція європейського досвіду екологічної освіти у професійну підготовку майбутніх учителів природничих дисциплін в Україні. Розглядається важливість екологізації освітнього процесу у закладах вищої освіти для забезпечення сталого розвитку та подолання екологічних проблем. Визначено екологічну підготовку майбутніх учителів природничих дисциплін як цілеспрямований процес формування спрямованості на здійснення екологічної діяльності, системи фундаментальних психолого-педагогічних, природничо-наукових знань, умінь, навичок, досвіду практичної екологічної діяльності, оволодіння

інноваційними методами й прийомами, достатніми для розвитку екологічної компетентності молодого покоління.

Висвітлено досвід викладання вибіркової навчальної дисципліни «Екологія та теорія і практика екологічної освіти» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за предметною спеціальністю 014.15 Середня освіта (Природничі науки) на природничо-географічному факультеті у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського.

Проаналізовано шляхи впровадження європейських практик екологічної освіти через різні форми навчання, включаючи дистанційне та змішане навчання. Значна увага приділяється використанню інноваційних технологій, таких як віртуальні лабораторії, мобільні додатки та інтерактивні платформи, що сприяють підвищенню якості навчального процесу. Стаття підкреслює необхідність удосконалення методичних підходів та збільшення кількості вибірових навчальних дисциплін екологічного змісту в українських закладах вищої освіти.

Реформування вищої освіти для інтеграції держави в Європейський простір передбачає розвиток міжнародних програм обміну здобувачами та викладачами, сприяння їхній мобільності, а також упровадження міжнародних стандартів якості освіти. Наголошується на важливості адаптації української системи освіти до європейських стандартів, що сприятиме формуванню екологічної свідомості у майбутніх поколінь і забезпеченню сталого розвитку.

Ключові слова: екологічна освіта, екологічна компетентність, майбутні учителі, інноваційні технології, сталий розвиток.

Nataliia Baiurko, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Biology, of Vinnytsia Mykhailo

Kotsiubynskyi State Pedagogical University, <https://orcid.org/0000-0002-6172-9669>

INTEGRATION OF EUROPEAN EXPERIENCE IN ENVIRONMENTAL EDUCATION INTO THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF NATURAL SCIENCES

Abstract. The article analyzes the integration of European experience in environmental education into the professional training of future teachers of natural sciences in Ukraine. The importance of environmentalization of the educational process in higher education institutions to ensure sustainable development and overcome environmental problems is considered. Environmental training of future teachers of natural sciences is defined as a purposeful process of shaping a focus on implementing environmental activities, a system of fundamental psychological-pedagogical, natural-scientific knowledge, skills, experience of practical environmental activities, mastering innovative methods and techniques sufficient for the development of environmental competence in the younger generation.

The experience of teaching the elective course «Ecology and Theory and Practice of Environmental Education» for students of the first (bachelor's) level of higher education in the subject specialty 014.15 Secondary Education (Natural Sciences) at the Faculty of Natural and Geographical Sciences of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynsky is highlighted.

The ways of implementing European practices in environmental education through various forms of learning, including distance and blended learning, are analyzed. Significant attention is paid to the use of innovative technologies such as virtual laboratories, mobile applications, and interactive platforms, which contribute to improving the quality of the educational process. The article emphasizes the need to improve methodological approaches and increase the

number of elective courses with environmental content in Ukrainian higher education institutions.

Reforming higher education to integrate the country into the European space involves the development of international exchange programs for students and teachers, promoting their mobility, and implementing international quality standards in education. The importance of adapting the Ukrainian education system to European standards is emphasized, which will contribute to the formation of environmental consciousness in future generations and ensure sustainable development.

Key words: environmental education, environmental competence, future teachers, innovative technologies, sustainable development.

Актуальність проблеми. Незмінність європейського вибору України зумовлена фактом цивілізаційної приналежності до спільноти європейських народів. Інтеграція в європейський політичний, економічний і гуманітарний простір є стратегічним орієнтиром і системоутворювальним чинником розвитку держави. Складовими процесу зближення України з ЄС виступають поглиблення політичного діалогу, зміцнення європейського безпекового простору і підвищення ефективності інструментів співпраці у пріоритетних галузях інтеграції [8, с. 191].

Курс на європейську інтеграцію є свідомим вибором України, її громадян та публічної влади. Зовнішньополітичні орієнтири країни мають мобілізувати українське суспільство й владу, тим самим сприяти зміцненню національної безпеки, її суверенітету і територіальної цілісності, що на даному етапі розвитку державності є вкрай актуальним [10, с. 92].

Намагання України бути повноцінним членом ЄС датуються початком проголошення її незалежною і тривають донині. Однак у країні й досі не

вирішена низка проблемних питань майже у всіх сферах, що своєю чергою гальмує імплементацію суспільних цінностей ЄС.

Інтеграція держави в Європейський простір передбачає насамперед реформування вищої освіти для підготовки висококваліфікованих фахівців, які будуть здатні до активної діяльності, використовуючи для вирішення професійних завдань технології світового рівня.

Активний розвиток інформаційного суспільства, цифрових технологій, поява нових професій потребують оновлення усталеної системи компетентностей, якими мають опанувати майбутні фахівці. Здобувачі вищої освіти повинні засвоїти не тільки ґрунтовні знання зі своєї спеціальності, але і навчитися працювати в команді, вміти швидко знаходити інформацію, здійснювати її аналіз, пропонувати нові творчі ідеї, усвідомлювати цінності громадського суспільства й необхідність його сталого розвитку.

Такі зміни вектору ринку праці вимагають відповідних змін і в природничій освітній галузі. Її завдання – створити такі умови для здобувачів, які б забезпечили володіння необхідними вміннями і навичками для подальшої самореалізації в суспільстві і для конкурентної спроможності. Саме тому сучасні стандарти вищої освіти в Україні базуються на компетентнісному підході в освіті та поділяють філософію (принципи і цінності) Європейського простору вищої освіти [9].

Аналіз педагогічної практики свідчить, що майбутні педагоги не завжди готові до творчого розв’язання навчальних задач, використання власного життєвого досвіду в освітньому процесі, реалізації сучасних інноваційних педагогічних технологій викладання навчальних дисциплін. Практикуючі вчителі також досить часто обирають застарілі методи догматичної педагогіки, чим викликають в учнів спротив і антипатію до деяких навчальних предметів.

Вказані протиріччя загострюються з упровадженням Концепції Нової української школи (2016), появою нових типів навчальних закладів з підвищеним рівнем гуманітарного і естетичного змісту освіти та виховання, упровадженням стандартів профільної середньої освіти на компетентнісній основі тощо [7].

У зв'язку із загостренням світової екологічної кризи, необхідністю подолання екологічних наслідків війни в Україні, які мають довготривалий вплив на природне середовище та здоров'я людей, питання екологічної освіти потребують негайного вирішення.

Вважаємо, що удосконалення форм і методів екологічної освіти майбутніх учителів природничих дисциплін є важливим напрямом підвищення ефективності освіти для сталого розвитку та формування екологічного світогляду особистості, основою якого є система суспільно важливих цінностей. У цьому контексті дослідження питань щодо інтеграції європейського досвіду екологічної освіти у процес професійної підготовки майбутніх вчителів природничих дисциплін є актуальним і своєчасним.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми сучасного стану інтеграції системи вищої освіти України в Європейський освітній простір та подальші перспективи розвитку міжнародної співпраці розглянуті у працях вітчизняних і закордонних науковців: Й. Касперков'як [16], В. Круглова [6], О. Локшиної [7], А. Назарук, [8], А. Приходько [10], А. Рацул [11], Д. Терещенко [6] та ін.

Досвід здійснення екологізації освіти у навчальних закладах України з метою підготовки фахівців для сталого розвитку висвітлено у дослідженнях М. Адамовського [19], М. Бориса [19], І. Кореневої [12], С. Краєвського [19], І. Магазинщикова [19], О. Мельник [12], С. Рудишина [12], Ю. Туниці [19].

Проблеми імплементації Європейського досвіду екологічної освіти у освітній простір професійної підготовки майбутніх педагогів, зокрема й

учителів природничих дисциплін, відображені у дослідженнях О. Акімової [1], Н. Баюрко [4], Н. Казьмірчук [3], І. Стахової [13], В. Фрицюк [1] та ін.

У контексті дослідження особливої теоретико-методологічної ваги набувають наукові розробки проблеми використання інноваційних технологій у професійній підготовці фахівців, які всебічно висвітлено в наукових працях Л. Барановської [5], С. Губіної [14], Є.Зиськ-Домагали [20], Л. Морської [5], М. Тікам [18], В. Фрицюк [14] та ін.

Як потужна інноваційна освітня технологія сьогодні розглядається організація науково-дослідної роботи здобувачів вищої освіти [5, 15].

Водночас, варто зазначити, що досліджень, присвячених проблемі інтеграції європейського досвіду екологічної освіти майбутніх вчителів природничих дисциплін як одного з ефективних засобів професійної підготовки і ключових факторів у розв'язанні екологічних проблем навколишнього середовища недостатньо.

Метою статті є аналіз сучасного стану та особливостей інтеграції європейського досвіду екологічної освіти в процес професійної підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін в Україні.

Виклад основного матеріалу. З початку 90-х років ХХ століття, в умовах трансформаційних процесів, що відбуваються як в державі, суспільстві, так і в освіті, педагогічна громадськість України здійснює пошук ефективних шляхів виховання всебічно розвиненої особистості, здатної використовувати отримані знання для професійної діяльності в будь-якій сфері суспільного життя [11]. Зосереджуючись на якості життя, здоров'ї та добробуті людей, одночасно зусилля спрямовуються на захист довкілля та збереження біологічного різноманіття.

З часу створення Європейського Союзу екологічна освіта була визнана як невід'ємна і необхідна частина освіти кожного європейського громадянина (Resolution on Environmental Education of the Council and

Ministers of Education, 1988) та як головний інструмент успішної реалізації екологічної політики на рівні Європейського Союзу та у його державах-членах. У Резолюції Ради Міністрів ЄС (1988) зазначається, що метою екологічної освіти є зростання екологічної свідомості та закладення основ для активної участі кожного індивідууму у захисті навколишнього середовища та раціональному використанні природних ресурсів, що відповідає Тбіліським документам щодо необхідності набуття знань та вмінь і створення нових моделей поведінки у суспільстві.

Перед державами-членами ЄС були поставлені завдання включення екологічних знань та вмінь до програм початкових та середніх шкіл до 2000 р. Навчальна дисципліна «Екологія» могла бути введена у навчальні програми у вигляді окремого предмета, інтегруватися до різних природничих та суспільних дисциплін, або мати вигляд системи міждисциплінарних модулів.

Діяльність Європейського Союзу у сфері екологічної освіти спрямована на розв'язання таких питань, як: надання фінансової підтримки ініціативам, націленим на європейське співробітництво у цій сфері; сприяння активізації екологічної освіти в системі формальної освіти країн ЄС (обмін школярами та вчителями (АРІОН); обмін студентами закладів вищої освіти (ЕРАЗМУС); співробітництво між університетами та промисловістю (КОМЕТТ); реалізації програми розвитку вищої освіти у Східній Європі (ТЕМПУС); покращання забезпечення інформацією – публікація документів та матеріалів щодо проблем екологічної освіти, створення мереж використання інформаційних та комунікаційних технологій [7, с.19].

Упродовж тривалого часу Рада Європи разом з ЄС формує і удосконалює політику екологічної освіти молодого покоління. Про це свідчать численні документи, затверджені цією організацією, що спрямовані

на збереження природи на європейському континенті та вдосконалення екологічної освіти [6, 7].

Аналіз наукових досліджень та практичних напрацювань свідчить, що протягом останніх років досвід здійснення екологізації освіти у навчальних закладах України з метою підготовки фахівців для сталого розвитку значно збагачується й удосконалюється. Важливо наголосити на тому, що навчальні заклади здійснюють освітню діяльність з екологізації на інноваційних засадах [19, с. 350].

На нашу думку, для успішного виконання окреслених завдань необхідно чітко розуміти генезис сутності таких ключових понять як «екологічна освіта» і «освіта для сталого розвитку».

Під екологічною освітою ось уже впродовж декількох десятиків років розуміють цілеспрямований процес формування відповідального ставлення до навколишнього середовища в усіх видах суспільно-трудової діяльності і спілкування з природою. Вона здійснюється через висвітлення проблем довкілля у змісті природничих навчальних дисциплін (біології, хімії, географії та фізики). Найповніше вираження екологічна освіта та виховання дістали в біології, де кожна тема так чи інакше торкається проблеми взаємин людини, суспільства і природи, забезпечуючи цілісність сприйняття наукової картини світу.

Поруч з багатопредметністю у формуванні особистісно-ціннісного ставлення до природи та вироблення навичок екологічно-доцільної поведінки здобувачів долучається інтегрований (однопредметний) підхід. Він реалізується програмами курсів з екології та спецкурсів за вибором, залежно від потреб студентів, їхніх ціннісних орієнтацій, творчих здібностей, регіональних особливостей тощо. Завдання екологічної освіти полягає у подоланні небезпечної байдужості до загострення екологічних проблем різного рівня і вироблення шляхів їх розв'язання.

Усвідомлення значимості екологічної освіти значно змінилося після проведення у 1992 р. Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку, що відбулась у Ріо-де-Жанейро. Відтоді практика екологічної освіти в країнах Європи і в Україні ґрунтується на положеннях концепції стійкого розвитку людства, основні положення якої були викладені у документі під назвою «Порядок денний на XXI століття».

У сучасних вітчизняних і закордонних дослідженнях науковців спостерігається тенденція до зміщення акцентів від екологічної освіти (ЕО) до освіти для сталого розвитку (ОСР). Ми поділяємо точку зору Й. Касперков'як (J. Kasperkowiak), яка наголошує на відмінності між зазначеними поняттями. Як стверджує авторка, сьогодні екологічна освіта є базовою основою освіти для сталого розвитку [16, с. 147]. Поняття «освіта для сталого розвитку» є ширшим, ніж «екологічна освіта», через те, що, окрім проблем навколишнього середовища, вона також містить соціальний зміст, такий як: права людини, культурне розмаїття, здоров'я та економічні аспекти. Обидва поняття – ЕО та ОСР – мають однакове підґрунтя, вони виникли з переконання, що руйнування природного середовища є результатом людської діяльності, і зміна ситуації, що склалася, потребує модернізації освіти як інструменту реалізації принципів сталого розвитку [16, с. 151].

Отже, екологічна освіта передбачає припинення негативного впливу людини на природу, тоді як освіта для сталого розвитку зосереджена на конструктивних діях, які змінюють способи управління природними ресурсами та розвитку суспільства, а також навчання з метою досягнення екологічної свідомості.

У 2017 р. Рада міністрів республіки Польща ухвалила стратегію національного розвитку – Стратегія відповідального розвитку до 2020 р. (з перспективою до 2030 р.) [17]. Документ став основою для підготовки нових

галузових стратегій, у тому числі екологічної. Зазначено, що сталий розвиток означає стабільне економічне зростання в поєднанні з раціональним використанням природних ресурсів і повагою до прав людини. Для забезпечення екологічної безпеки країни важливу роль відіграє планування раціонального природокористування, дій щодо захисту населення від забруднення повітря, від шуму, посухи, повеней та спричинених ними збитками, а також природи від надмірного тиску [17].

Погоджуємося з точкою зору науковців, що прискорена інтеграція національної системи освіти в Європейський освітній простір потребує впровадження європейських стандартів, підвищення якості освітнього процесу та активної участі в міжнародних програмах ЄС (Erasmus+, Horizon Europe, EUREKA) [6, с. 71]. Однією з умов успішного виконання зазначеного завдання є ґрунтовне вивчення досвіду закордонних країн з проблеми методичної підготовки вчителів до екологічної освіти і впровадження кращих здобутків у вітчизняних навчальних закладах.

Значний інтерес у контексті дослідження викликають аналітичні узагальнення генезису світоглядних підвалин екологізації освітнього процесу на засадах сталого розвитку, здійснені Ю. Туницею, М. Адамовським, М. Борисом, С. Краєвським, І. Магазинщиковою [19]. Екологізація освіти, на думку авторів, передбачає наповнення екологічною компонентою змісту навчальних програм підготовки фахівців з усіх спеціальностей. Вона повинна стати ключовим фактором творення інноваційної освітньої парадигми підготовки і виховання фахівця з еколого-економічним способом мислення. Йдеться про формування нової людини, відповідальної перед суспільством за результати своєї діяльності, спроможної забезпечувати сталий розвиток суспільства, жити та працювати у гармонії з природою [19, с. 352].

Науковці С. Рудишин, С. Мельник, І. Коренева стверджують, що екологічна освіта повинна сприяти екологізації самої освіти, передусім вищої

педагогічної, на засадах сталого розвитку. На думку авторів, екологізація вищої педагогічної освіти є «системною, цілеспрямованою науково-педагогічною діяльністю, що спрямована на розвиток особистості студента – майбутнього педагога та підготовки його до здійснення своєї майбутньої професійної діяльності на засадах сталого розвитку» [12, с. 233].

Для досягнення мети екологізації освіти потрібно під час розроблення стандартів вищої освіти ввести екологічну компетентність фахівця до переліку ключових компетентностей, що формуються внаслідок навчання. При цьому екологічну компетентність фахівця треба розглядати як інтегровану особистісну властивість – сукупність знань, умінь, цінностей, що формують мотиваційну складову – спрямованість фахівця на збереження природи, раціональне природокористування, досягнення соціальної справедливості у розподілі необхідних для життєдіяльності ресурсів. Ці властивості фахівця повинні реально виявлятися у його діяльності, що узгоджується з принципами сталого розвитку, базується на усвідомленні потреби дотримуватися екологічних обмежень, брати особисту участь у практичному вирішенні екологічних проблем, забезпеченні гармонійної взаємодії між соціумом і довкіллям [19].

Отже, сучасна екологічна освіта зазнає певних змін, спрямованих на формування екологічної компетентності, яка ґрунтується на уміннях свідомо застосовувати набуті знання на практиці.

Екологічну підготовку майбутніх учителів природничих дисциплін у контексті професійної підготовки ми визначаємо як цілеспрямований процес формування спрямованості на здійснення екологічної діяльності, системи фундаментальних психолого-педагогічних, природничо-наукових знань, умінь, навичок, досвіду практичної екологічної діяльності, оволодіння інноваційними методами й прийомами, достатніми для розвитку екологічної компетентності молодого покоління [2].

Важливе місце у вирішенні екологічних проблем відіграє міжнародна співпраця на регіональному рівні. У цьому контексті у закладах вищої освіти (ЗВО) дедалі більшої актуальності набуває робота в міжнародних проєктах. До їх реалізації залучаються викладачі й студенти у співпраці з різними науковими установами, закладами неформальної освіти, громадськими організаціями, молодіжними об'єднаннями, управліннями територіальних громад та ін.

Для успішного наближення ЄС до громадськості важливо проводити інформаційно-роз'яснювальну та просвітницьку роботу з метою поширення знань про зелені реформи ЄС серед широкого суспільства [12].

Ми поділяємо точку зору науковців, що освітня технологія – це спосіб оптимального досягнення мети педагогами та студентами з використанням відповідних методів [5]. Освітня технологія у процесі екологічної підготовки – це спосіб спільної діяльності викладача і студентів, педагога і вихованців, якому властиві послідовність у реалізації дій (алгоритмічність); постійне й систематичне вимірювання рівнів навчальних досягнень і сформованості виховних якостей (діагностичність), взаємозв'язок основних елементів технології, якими є мета, зміст, форми, методи, засоби взаємодії учасників педагогічного процесу, результат (системність) [5, с. 25].

Зупинимось більш детально на схемі екологічної освіти здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за предметною спеціальністю 014.15 Середня освіта (Природничі науки) на природничо-географічному факультеті Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Згідно з освітньо-професійною програмою «Середня освіта. Природничі науки» (2023), розробленою відповідно до вимог Закону України «Про вищу освіту», екологічна підготовка майбутніх фахівців-педагогів здійснюється у процесі викладання обов'язкових і вибіркових навчальних

дисциплін екологічного спрямування із циклів загальної і професійної підготовки, а також шляхом введення питань з екології, охорони природного середовища, сталого розвитку суспільства і природи до змісту предметів як природничого, так і суспільно-гуманітарного циклів, у процесі практичної підготовки і самостійної роботи.

Зокрема, навчальною програмою підготовки здобувачів вищої освіти зі спеціальності 014 Середня освіта предметної спеціальності 014.15 Середня освіта (Природничі науки) передбачено вивчення вибіркової навчальної дисципліни «Екологія та теорія і практика екологічної освіти» (II-й семестр; 120 годин, 4 кредити ЄКТС).

Метою вивчення вибіркової навчальної дисципліни «Екологія та теорія і практика екологічної освіти» є формування у здобувачів екологічної свідомості у процесі засвоєння системи екологічних знань, умінь і навичок, ціннісних орієнтацій, а також набуття професійних якостей майбутнього вчителя у галузі екологічної освіти.

Основними завданнями вивчення вибіркової навчальної дисципліни «Екологія та теорія і практика екологічної освіти» є: актуалізація теоретичних знань з екології; формування у здобувачів переконань у необхідності систематичної і цілеспрямованої роботи з екологічної освіти учнів; розкриття потенційних можливостей діючих навчальних програм, підручників, посібників з природничих наук щодо реалізації завдань екологічної освіти; формування у здобувачів умінь розробляти і практично реалізовувати позакласні заходи екологічної спрямованості; ознайомлення здобувачів із науковими дослідженнями і практичними досягненнями в галузі освіти для сталого розвитку.

Серед переліку фахових компетентностей, яких набувають майбутні педагоги, слід виокремити такі, як: здатність характеризувати досягнення біологічної науки та її роль у житті суспільства для збереження

біорізноманіття, охорони довкілля та раціонального природокористування, а також уміння здійснювати інтеграцію змісту, форм і методів навчання хімії, фізики, біології, природничих наук для формування в учнів уявлень про цілісну природничо-наукову картину світу.

Програма вибіркової навчальної дисципліни передбачає вивчення питань теоретичної екології, основних напрямків впливу соціального середовища на довкілля, розвитку екологічної освіти в педагогічній теорії і практиці та організаційно-методичних основ екологічної освіти [2].

Для підвищення ефективності формування екологічної компетентності здобувачів у процесі навчання визначено такі умови: використання інтерактивних методів навчання для розвитку екологічної активності (дискусії, дидактичні ігри, комп'ютерні імітаційні ігри тощо); упровадження в освітній процес вивчення проблемних питань взаємодії людини і природи; залучення студентів до участі у проєктах, програмах, конкурсах і грантах з екологічної освіти та природокористування; змістового наповнення дисципліни навчально-методичними матеріалами щодо збереження екологічної рівноваги і навколишнього природного середовища; розкриття соціально-політичного та світоглядного аспектів збереження природи; організація і проведення науково-дослідних робіт екологічного спрямування; планування та проведення під час педагогічної практики студентів виховної роботи серед учнів, спрямованої на захист довкілля [1, с. 247].

Вагомого практичного досвіду з екологічної освіти студенти набувають у гуртках, які функціонують на кафедрі біології (краєзнавчий, орнітологічний, флористичний та ін.). У період проведення малих наукових експедицій, навчально-польових практик студенти вивчають різноманіття фауни і флори свого регіону, опановують уміннями дослідження стану довкілля, беруть участь у заходах з охорони природи та раціонального природокористування.

Особливий інтерес у здобувачів вищої освіти викликає тісна співпраця над реалізацією міжнародних проєктів. Студенти різних факультетів і спеціальностей об'єднують свої зусилля, усвідомлюючи необхідність професійної підготовки і важливість сформованості екологічної культури. Наприклад, у процесі позааудиторної роботи майбутні учителі природничих дисциплін долучалися до роботи над проєктом «Екологічна освіта дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: європейський підхід» (Project:101085524 – EcoEdEU–ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH «Ecological education of preschool and primary school children: a European approach»), який реалізується у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського на факультеті дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної [13]. Проєкт «Екологічна освіта дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: європейський підхід» враховує положення Стратегії Європейської економічної комісії та ґрунтується на інтеграції природничо-наукових і соціогуманітарних знань в освітній процес майбутніх учителів. Його основні завдання спрямовані на: пропагування європейського досвіду екологічної освіти; розширення еколого-природничого світогляду населення; виховання гуманного свідомого покоління, здатного подолати екологічну кризу; стимулювання майбутніх учителів до впровадження європейського досвіду екологічної освіти підростаючого покоління; посилення відповідальності за стан довкілля, дотримання морально-етичних норм і правил поведінки у природному середовищі; налагодження співпраці між ЄС та Україною у сфері освіти та екології [13].

Спільними напрямками роботи є участь у конференціях, екологічних акціях, екскурсіях, під час яких студенти знайомляться з сучасними концептуальними підходами до екологічної освіти, з методичними євроінтеграційними формами, методами, прийомами, європейськими

практиками до роботи з учнями в природних умовах, а також вивчають основні положення сталого розвитку суспільства і природи. У практичній діяльності здобувачі вищої освіти реалізують інноваційні технології, методи та прийоми роботи, демонструють достатній рівень знань, умінь та навичок [3, с. 788].

Особливістю викладання дисципліни «Екологія та теорія і практика екологічної освіти» є необхідність використання наочних засобів навчання для демонстрації різних природних об'єктів, явищ і процесів. Під час проведення лекцій, лабораторних і практичних занять та організації самостійної роботи здобувачів традиційно використовуються натуральні об'єкти (живі організми, гербарії, вологі препарати, колекції тощо), засоби зображення й відображення об'єктів (навчальні таблиці, карти, фотографії, моделі, відеофільми тощо) і технічні засоби навчання (сучасна комп'ютерна техніка, програмне забезпечення, електронні посібники тощо).

Варто зазначити, що закономірним етапом розвитку та адаптації освіти до сучасних умов є поширення дистанційної форми навчання у країнах Європейського Союзу. Заклади вищої освіти змінюють принципи організації освітнього процесу, створюючи умови для реалізації більш гнучкого, індивідуалізованого навчання, що реалізується в віртуальному інформаційно-освітньому середовищі. Перед закладами вищої освіти постало нове завдання – формування та розвиток мобільної особистості, здатної до самовдосконалення та саморозвитку шляхом навчання протягом усього життя. Ця парадигма знайшла відображення у створенні, функціонуванні та розвитку нових моделей університетської освіти в системі дистанційного навчання. Наприклад, на дистанційній освіті спеціалізується Іспанський національний університет дистанційної освіти (Universidad Nacional de Educacion a Distancia, 2022), що має свої філіали не тільки в Іспанії, але ще й в інших європейських країнах, таких як Німеччина, Франція,

Великобританія, Бельгія, Швейцарія, Італія. Німецька дистанційна освіта зосереджена в Гагенському заочному університеті, який є єдиною державною установою з 50 центрами в Німеччині, Австрії, Нідерландах, Угорщині, Польщі та ряді інших країн [5, с.109].

Отже, рівень розвитку інформаційних і комунікаційних технологій закладає реальний фундамент для глобальної системи дистанційного навчання, що змушує провідні ЗВО конкурувати між собою на освітніх ринках інших країн.

У зв'язку з пандемією COVID-19 та повномасштабним вторгненням російського агресора на територію нашої держави, коли відсутня можливість безпосереднього спілкування викладача зі студентами, значно зросла потреба нагального запровадження дистанційної форми навчання в Україні. Саме цим зумовлена доцільність оволодіння майбутніми викладачами інтегрованими педагогічними технологіями, або змішаним типом навчання, коли використовуються традиційні для неекстремальних умов навчання методи, прийоми, засоби і ті, що є прийнятними для дистанційного навчання (різні технології із використанням комп'ютерних платформ, засобів, пристроїв).

У процесі екологічної освіти майбутніх фахівців-педагогів у галузі природничої освіти за умов дистанційної і змішаної форм навчання на кафедрі біології Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського заняття проводяться переважно на платформах Zoom, Moodle, Google Classroom, Google Meet, Skype, Messenger та інших спеціалізованих платформах. Як і в Європі, українські викладачі та студенти часто користуються декількома платформами одночасно, залежно від потреб конкретних занять та технічних можливостей. Це дозволяє зробити навчальний процес більш гнучким та ефективним.

Ключовим компонентом інтеграції новітніх технологій у навчальний процес з природничих дисциплін є електронні освітні ресурси, оскільки саме

вони є основним інструментом, що забезпечують інноваційний підхід до викладання. Їх використання сприяє розвитку критичного мислення, просторової уяви та аналітичних навичок здобувачів освіти, підвищує мотивацію до навчання [14].

Досвід реалізації завдань екологічної освіти для сталого розвитку європейськими країнами демонструє успішні приклади інтеграції інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у навчальний процес. Дослідження ЮНЕСКО «ICT in Education» показало, що використання ІКТ підвищує мотивацію до навчання, покращує результати навчальних досягнень здобувачів та сприяє розвитку їхнього критичного мислення. Учні, які мали доступ до комп'ютерів та інтернету, мали вищі результати на іспитах, особливо у математиці та природничих науках [15].

Схожі результати засвідчили і висновки дослідження Британської ради «Impact of ICT on Learning and Teaching» та дослідження Гарвардського університету «Digital Learning: The Impact of Technology on Student Engagement and Achievement» [18]. Було виявлено, що інтеграція ІКТ в освітній процес, використання цифрових інструментів і ресурсів у навчанні, сприяє покращенню навчальних результатів і підвищенню активності здобувачів.

Аналіз європейської практики використання в освітньому процесі інформаційних платформ засвідчив їх велику різноманітність. Так, на запитання «Яку платформу ви використовуєте під час дистанційного навчання?», переважна більшість (40%) обрали Microsoft Teams, 30% респондентів використовували Zoom, а 16% вибрали Google Meets. Скайп використовували лише 7% учасників опитування. Серед платформ учасники також окремо згадали: Mibbit, Facetime, Bongo, Messenger, Librus, Познаньську технологічну платформу та 4% респондентів – Moodle [20, с.266]. Варто зазначити, що під час онлайн-навчання респонденти не

користувалися лише однією платформою. Часто, через різноманітність занять, використовувалися кілька різних веб-сайтів [20, с.267]. Подібна ситуація спостерігається й в Україні. Зокрема, під час дистанційного навчання українські навчальні заклади активно використовують різноманітні платформи для організації навчального процесу.

Розглянемо приклади ІКТ, які ми рекомендували використовувати майбутнім педагогам у галузі природничих наук для екологічної підготовки.

1. *Інтерактивні симуляції* – інтерактивна платформа, що допомагає студентам і учням краще зрозуміти складні наукові концепції через інтерактивний і візуальний досвід навчання. Наприклад, платформа PhET Interactive Simulations використовується для інтеграції теорії з практикою, сприяючи більш глибокому розумінню матеріалу (рис.1).

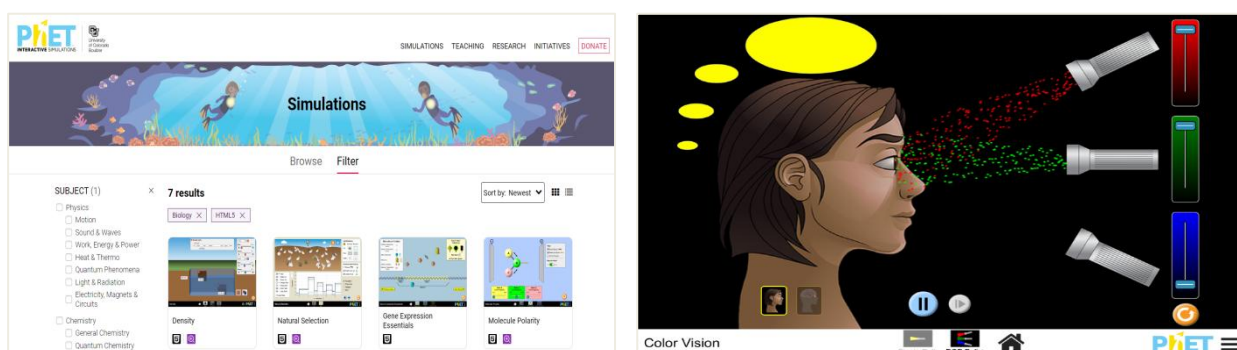

Рис. 1. PhET Interactive Simulations (URL: <https://phet.colorado.edu/>)

2. *Інтерактивні віртуальні лабораторії для навчання в галузі природничих наук*, які дозволяють проводити експерименти та дослідження в безпечному, симуляційному середовищі, яке точно відтворює реальні лабораторні умови (наприклад, віртуальні лабораторії Labster). Користувачі можуть розвивати свої знання та навички з біології, екології, хімії та інших навчальних дисциплін, навіть якщо доступ до лабораторій обмежений (рис. 2).

Funded by
the European Union

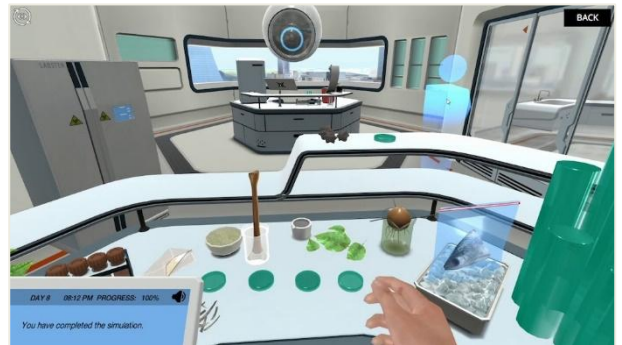
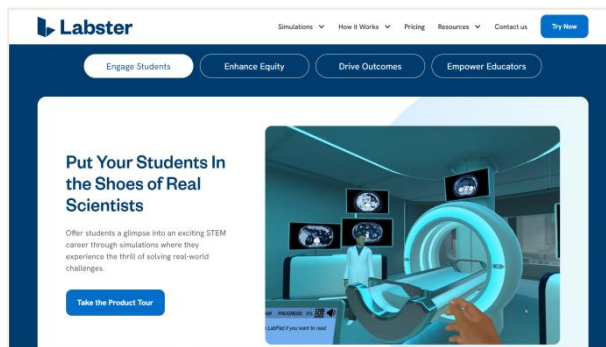

Рис. 2. Labster (URL: <https://www.labster.com/>)

3. *Мобільні додатки та інтерактивні підручники* – платформи, які дозволяють здійснювати віртуальні подорожі та екскурсії за допомогою технології віртуальної (VR) та доповненої реальності (AR). Наприклад, використовуючи Google Expeditions, можна відвідати різні куточки планети, дослідити унікальні природні об'єкти світу, побувати в космосі або під водою, не виходячи з аудиторії. Платформа надає інструменти для інтерактивних занять, під час яких забезпечується новий рівень опанування навчального матеріалу (рис.3).

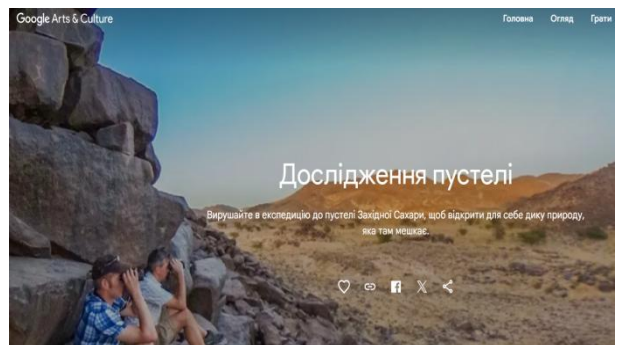
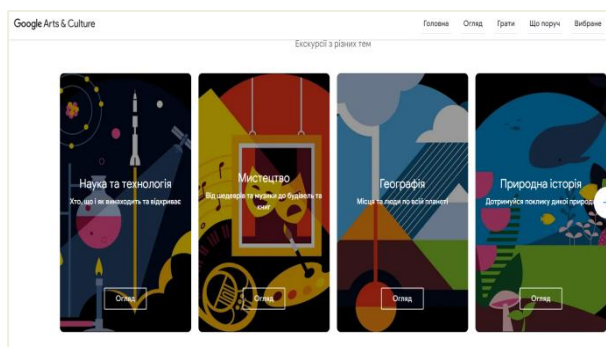

Рис. 3. Google Expeditions (URL: <https://artsandculture.google.com/>)

4. *Освітня платформа MEL Science*, яка спеціалізується на наданні інтерактивних наукових експериментів та занять. Освітня платформа містить наукові набори – комплекти для хімічних, фізичних, біологічних експериментів, які учні можуть проводити вдома; VR/AR уроки – віртуальні

та доповнені реальності для візуалізації наукових концепцій; освітні кейси; додаткові матеріали та онлайн-ресурси для поглибленого навчання і самоосвіти.

Рис. 4. MEL Science (URL: <https://melscience.com/US-en/>)

Отже, в сучасних умовах дистанційне навчання стало невід'ємною складовою процесу професійної підготовки майбутніх педагогів. Дистанційне навчання не може повністю замінити процес традиційного навчання, однак дистанційні технології є зручними та ефективними інструментами викладання природничих дисциплін у закладах вищої освіти в Україні.

Серед навчальних платформ, які використовуються в країнах Європейського Союзу для дистанційного навчання, і які доречно впроваджувати для методичної підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін в національній системі освіти, досить ефективними є наступні:

– eTwinning (URL: <https://school-education.ec.europa.eu/en/etwinning>), що підтримується Європейською комісією, яка спрямована на співпрацю та обмін досвідом між школами у Європі через використання інтернет-технологій. Користувачі можуть створювати проекти спільно з колегами з інших країн, обмінюватися ідеями, ресурсами та навчальними матеріалами через веб-сайт та онлайн-інструменти. Водночас, це сприяє розвитку міжкультурної компетентності, комунікативних навичок та технологічної грамотності учасників проєктів.

– Moodle (URL: <https://moodle.org/>) – система управління освітнім процесом, яка дозволяє організовувати онлайн-курси та навчальні матеріали. Вона широко використовується у навчальних закладах для навчання, тестування та співпраці. Moodle підтримує різноманітні функції, включаючи завдання, форуми, чати, оцінювання і спільну роботу, що робить її потужним інструментом для дистанційного навчання та організації освітнього процесу.

– Khan Academy (URL: <https://uk.khanacademy.org>) – безкоштовна навчальна платформа, яка пропонує відеоуроки та вправи з різних предметів, таких як біологія, географія, математика, історія, мови та багато інших. Khan Academy пропонує індивідуалізоване навчання, де користувачі можуть вчитися у своєму власному темпі та вибирати предмети за своїми інтересами. Платформа здебільшого спрямована на учнів шкільного віку. Українською мовою доступна лише в частині точних наук.

– Coursera (URL: <https://www.coursera.org/>) – онлайн-платформа для навчання, яка співпрацює з університетами та організаціями з усього світу, щоб пропонувати курси з різних галузей знань, спрямовані на здобуття затребуваних навичок, доступні для широкого кола користувачів.

– EdX (URL: <https://www.edx.org/>) – платформа для онлайн-навчання, створена спільними зусиллями Массачусетського технологічного інституту та Гарвардського університету. Вона надає доступ до курсів із різних дисциплін, створених провідними університетами та організаціями.

– STEM4youth (URL: <https://www.stem4youth.eu/>) – онлайн-ініціатива, спрямована на підтримку освіти в галузі STEM (наука, технології, інженерія, математика) серед молоді. Вона пропонує різноманітні програми, ресурси та навчальні матеріали для стимулювання інтересу до наук тощо.

Основним викликом для українських користувачів щодо використання всіх можливостей відповідних інструментів є знання іноземної мови, адже у переважній більшості випадків функціонал представляється англійською

мовою. Володіння цією мовою стає критично важливим для ефективного використання сучасних інструментів та ресурсів.

Застосування інноваційних технологій в екологічній освіті потребує належної професійної підготовки. Майбутні викладачі повинні мати глибокі знання про сучасні технології, розуміти їх потенціал і обмеження, а також вміти вдало впроваджувати їх у навчальний процес.

Реформування вищої освіти для інтеграції держави в Європейський простір передбачає розвиток міжнародних програм обміну здобувачами та викладачами, сприяння їхній мобільності, а також упровадження міжнародних стандартів якості освіти. Важливо забезпечити підготовку фахівців з урахуванням потреб ринку праці в Європейському просторі, зокрема розвивати компетентності, необхідні для успішної кар'єри в міжнародному контексті, такі як комунікативні навички, лідерські якості, гнучкість та адаптивність до змін.

Висновки. Інтеграція європейського досвіду екологічної освіти у процес професійної підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін є важливим кроком у забезпеченні сталого розвитку суспільства. Використання інноваційних технологій, таких як віртуальні лабораторії, симуляції, мобільні додатки та інтерактивні платформи, дозволяє підвищити ефективність навчального процесу та сформувати екологічну компетентність у студентів.

Досвід європейських країн демонструє успішність інтеграції екологічної освіти через різні форми навчання, включаючи дистанційне та змішане навчання. Це сприяє розвитку критичного мислення, просторової уяви та аналітичних навичок, що є необхідними для майбутніх педагогів.

Українська система вищої освіти потребує вдосконалення методичних підходів та збільшення кількості навчальних дисциплін екологічного змісту.

Необхідно забезпечити систематичність у роботі з екологічної освіти та створити можливості для поглибленого вивчення екологічних питань.

Таким чином, інтеграція європейського досвіду екологічної освіти є актуальним та необхідним напрямком у підготовці майбутніх учителів природничих дисциплін, що дозволить підвищити якість освітнього процесу в закладах вищої освіти та сприяти формуванню екологічної свідомості у майбутніх поколінь. Це, в свою чергу, стане важливим чинником у досягненні сталого розвитку та захисту природного середовища в Україні.

Список використаних джерел:

1. Акімова О. В., Фрицюк В. А., Баюрко Н. В. Формування екологічної культури майбутніх фахівців в освітньому середовищі закладу вищої освіти. *Наукові інновації та передові технології (Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»): журнал. № 2(16) 2023. С. 248-258. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-2\(16\)-248-258](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-2(16)-248-258)*
2. Баюрко Н. В. Екологія та теорія і практика екологічної освіти: програма вибіркової навчальної дисципліни для студентів ступеня вищої освіти бакалавра галузі знань 01 Освіта / Педагогіка спеціальності 014 Середня освіта предметної спеціальності 014.15 Середня освіта (Природничі науки). Вінниця, 2021. 12 с.
3. Баюрко Н. В., Казьмірчук Н. С. Екологічна освіта – рушійна сила сталого розвитку: європейський досвід. *Наука і техніка сьогодні (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Фізико-математичні науки», Серія «Техніка»).* Випуск 3(31). 2024. С. 783-790. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-3\(31\)-783-790](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-3(31)-783-790)
4. Баюрко Н. В. Підготовка майбутніх учителів біології до розвитку екологічної компетентності учнів основної школи : монографія. Вінниця, ТОВ «Нілан_ЛТД», 2017. 256 с.
5. Інноваційні освітні технології: світовий і вітчизняний досвід використання в системі неперервної освіти: монографія / відповідальні редактори Барановська Л.В. (Київ, Україна), Морська Л.І. (Жешув, Республіка Польща). Біла Церква, 2022. 34 с.
6. Круглов В. В., Терещенко Д. А. Інтеграція системи вищої освіти України в європейський освітній простір. URL: <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2022/spec/11.pdf>
7. Локшина О. І. (2002). Європейська стратегія розвитку екологічної освіти. *Екологічна освіта: проблеми та шляхи їх розв'язання. Наук.-метод. вісник. №3. К., НЕНЦ.* 256 с.
8. Назарук А. Євроінтеграційні процеси в сучасній Україні. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/16672943.pdf>
9. Про внесення змін до Методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів вищої освіти (Наказ Міністерства освіти і науки України від 30.04.2020р.№584). URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5ec/e6d/b59/5ece6db59dd63893447483.pdf>. (дата звернення 19.06.2024).

10. Приходько А. А. Євроінтеграційні процеси в сучасній Україні: становлення та розвиток. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. Том 30 (69). № 6. 2019. С. 92-97. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/6_2019/6_2019.pdf
11. Рацул А. Інноваційні форми організації екологічної освіти та виховання в школах України. *Наукові записки. Серія «Педагогічні науки»*. Кропивницький, 2012. Випуск 102. С. 133-140. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/53036348.pdf>
12. Рудишин С. Д., Мельник О. С., Коренева І. М. Екологізація освіти на засадах сталого розвитку в Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. Глухів, 2018. Вип. 2 (37), Частина 2. С. 230-236.
13. Стахова І. А. Підготовка майбутніх учителів до екологічного виховання учнів (на основі проекту програми ERASMUS + JEAN MONNET MODULE ECOEDEU-101085524). *Актуальні питання географічних, біологічних та хімічних наук: основні наукові проблеми та перспективи дослідження. Збірник наукових праць ВДПУ; [відп. ред. С.В. Поливаний]*. Вінниця, 2022. Вип. 20 (24). С. 80-82.
14. Фрицюк В.А., Губіна С.І., Баюрко Н.В. Е-навчання як один із засобів підготовки майбутніх педагогів до професійного саморозвитку. *Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»): журнал*. 2023. № 9. (15) 2023. С. 743-757. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-9\(15\)](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-9(15))
15. Information and communication technology (ICT) in education. (2023). UNESCO. URL: <https://learningportal.iiep.unesco.org/en/issue-briefs/improve-learning/information-and-communication-technology-ict-in-education>
16. Kasperkowiak J. Kształtowanie kompetencji ekologicznych studentów w toku praktyki pedagogicznej. *Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського*. 2021. № 33. С. 144-162. URL: <https://www.lingstud.od.ua/archive/2021/33/13.pdf>
17. Polityka ekologiczna państwa 2030. Warszawa (2019). URL: https://prawo.cire.pl/pliki/6/2019/190509_projekt_polityki_ekologicznej_panstwa.pdf
18. Tikam, M. V. (2013). Impact of ICT on Education. *International Journal of Information Communication Technologies and Human Development (IJICTHD)*, 5(4), 1-9. URL: <http://doi.org/10.4018/ijicthd.2013100101>
19. Tunytsya, Y., Adamovsky, M., Borys, M., Kraievskyi, S., & Magazynshchykova, I. (2015). Екологізація освіти як ключовий фактор підготовки фахівців для сталого розвитку. *Scientific Bulletin of UNFU*, 25(10), 348-356. URL: <https://doi.org/10.15421/40251053>
20. Zyśk-Domagała, E. Włączmy kamerki. Z doświadczeń edukacji zdalnej w szkole i na uczelni. Wydawnictwo Episteme URL: <https://open.icm.edu.pl/handle/123456789/23741>

References:

1. Akimova, O. V., Frytsiuk, V. A., Baiurko, N. V. Formuvannia ekolohichnoi kultury maibutnikh fakhivtsiv v osvithomu seredovyschi zakladu vyshchoi osvity [Formation of ecological culture of future specialists in the educational environment of a higher education institution]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnologii (Seriiia «Derzhavne upravlinnia», Seriiia «Pravo», Seriiia «Ekonomika», Seriiia «Psykhologiiia», Seriiia «Pedagogika»): zhurnal*. № 2(16), 2023. S. 248-258. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-2\(16\)-248-258](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-2(16)-248-258) [in Ukrainian].

2. Baiurko, N. V. (2021). Ekolohiia ta teoriia i praktyka ekolohichnoi osvity: prohrama vybirchovoi navchalnoi dystsypliny dlia studentiv stupenia vyshchoi osvity bakalavra haluzi znan 01 Osvita / Pedahohika spetsialnosti 014 Serednia osvita predmetnoi spetsialnosti 014.15 Serednia osvita (Pryrodnychi nauky) [Ecology and theory and practice of environmental education: the program of a selective educational discipline for students of the bachelor's degree of higher education in the field of knowledge 01 Education / Pedagogy of the specialty 014 Secondary education of the subject specialty 014.15 Secondary education (Natural sciences)]. Vinnytsia. 12 s. [in Ukrainian].
3. Baiurko, N. V., Kazmirchuk, N. S. (2024). Ekolohichna osvita – rushiina syla staloho rozvytku: yevropeyskyi dosvid [Environmental education is the driving force of sustainable development: European experience]. *Nauka i tekhnika sohodni (Seriiia «Pedahohika», Seriiia «Pravo», Seriiia «Ekonomika», Seriiia «Fizyko-matematychni nauky», Seriiia «Tekhnika»)*. Vypusk 3(31). S. 783-790. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-3\(31\)-783-790](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-3(31)-783-790) [in Ukrainian].
4. Baiurko, N. V. (2017). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv biolohii do rozvytku ekolohichnoi kompetentnosti uchniv osnovnoi shkoly [Preparation of future biology teachers for the development of ecological competence of elementary school students] : monohrafiia. Vinnytsia, TOV «Nilan_LTD». 256 s. [in Ukrainian].
5. Innovatsiini osvitni tekhnolohii: svitovyi i vitchyzniani dosvid vykorystannia v systemi neperervnoi osvity [Innovative educational technologies: world and domestic experience of use in the system of continuous education] : monohrafiia / vidpovidalni redaktory Baranovska, L.V. (Kyiv, Ukraina), Morska, L.I. (Zheshuv, Respublika Polshcha). Bila Tserkva, 2022. 34 s. [in Ukrainian].
6. Kruhlov, V. V., Tereshchenko, D. A. Intehratsiia systemy vyshchoi osvity Ukrainy v yevropeyskyi osvittii prostir. URL: <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2022/spec/11.pdf> [in Ukrainian].
7. Lokshyna, O. I. (2002). Yevropeiska stratehiia rozvytku ekolohichnoi osvity [European strategy for the development of environmental education]. *Ekolohichna osvita: problemy ta shliakhy yikh rozviazannia. Nauk.-metod. visnyk. №3*. K., NENTs. 256 s. [in Ukrainian].
8. Nazaruk, A. Yevrointehratsiini protsesy v suchasni Ukraini [European integration process in modern Ukraine]. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/16672943.pdf> [in Ukrainian].
9. Pro vnesennia zmin do Metodychnykh rekomendatsii shchodo rozroblennia standartiv vyshchoi osvity [On making changes to the Methodological recommendations for the development of higher education standards] (Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 30.04.2020r.№584). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5ec/e6d/b59/5ece6db59dd63893447483.pdf> [in Ukrainian].
10. Prykhodko, A. A. (2019). Yevrointehratsiini protsesy v suchasni Ukraini: stanovlennia ta rozvytok [European integration process in modern Ukraine: formation and development]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriiia: Yurydychni nauky. Tom 30 (69). № 6*. S. 92-97. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/6_2019/6_2019.pdf [in Ukrainian].
11. Ratsul, A. (2012). Innovatsiini formy orhanizatsii ekolohichnoi osvity ta vykhovannia v shkolakh Ukrainy Innovative forms of organization of environmental education and upbringing in schools of Ukraine. *Naukovi zapysky. Seriiia «Pedahohichni nauky». Kropyvnytskyi. Vypusk 102. S. 133-140.* URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/53036348.pdf> [in Ukrainian].
12. Rudyshyn, S. D., Melnyk, O. S., Koreneva, I. M. (2018). Ekolohizatsiia osvity na zasadakh staloho rozvytku v Hlukhivskomu natsionalnomu pedahohichnomu universyteti imeni

- Oleksandra Dovzhenka. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka. Hlukhiv.. Vyp. 2 (37), Chastyna 2. S. 230-236* [in Ukrainian].
13. Stakhova, I. A. (2022). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv do ekolohichnoho vykhovannia uchniv (na osnovi proiektu prohramy ERASMUS + JEAN MONNET MODULE ECOEDEU-101085524) [Preparation of future teachers for ecological education of students (on the basis of the project of the program ERASMUS + IAN MONET MODULE ECOEDEU-101085524)]. *Aktualni pytannia heohrafichnykh, biolohichnykh ta khimichnykh nauk: osnovni naukovy problemy ta perspektyvy doslidzhennia. Zbirnyk naukovykh prats VDPUs; [vidp. red. S.V. Polyvanyi]. Vinnytsia. Vyp. 20 (24). S. 80-82.* [in Ukrainian].
 14. Frytsiuk, V.A., Hubina, S.I., Baiurko, N.V. (2023). E-navchannia yak odyh iz zasobiv pidhotovky maibutnikh pedahohiv do profesiinoho samorozvytku. *Visnyk nauky ta osvity (Seriia «Filolohiia», Seriia «Pedahohika», Seriia «Sotsiolohiia», Seriia «Kultura i mystetstvo», Seriia «Istoriia ta arkheolohiia»): zhurnal. № 9. (15). S. 743-757. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-9\(15\)](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-9(15))* [in Ukrainian].
 15. Information and communication technology (ICT) in education (2023). UNESCO. URL: <https://learningportal.iiep.unesco.org/en/issue-briefs/improve-learning/information-and-communication-technology-ict-in-education> [in English].
 16. Kasperkowiak, J. (2021). Kształtowanie kompetencji ekologicznych studentów w toku praktyki pedagogicznej. *Naukowy visnyk PNPU im. K. D. Ushynskoho, № 33. C. 144-162.* URL: <https://www.lingstud.od.ua/archive/2021/33/13.pdf> [in Polish].
 17. Polityka ekologiczna panstwa 2030 [Policy of ecological dominion 2030]. Warszawa (2019). URL: https://prawo.cire.pl/pliki/6/2019/190509_projekt_polityki_ekologicznej_panstwa.pdf [in Polish].
 18. Tikam, M. V. (2013). Impact of ICT on Education. *International Journal of Information Communication Technologies and Human Development (IJICTHD), 5(4), 1-9.* URL: <http://doi.org/10.4018/ijicthd.2013100101> [in Ukrainian].
 19. Tunytsya, Y., Adamovsky, M., Borys, M., Kraievskiy, S., & Magazynshchykova, I. (2015). Ekolohizatsiia osvity yak kliuchovyi faktor pidhotovky fakhivtsiv dlia staloho rozvytku [Environmentalization of education as a key factor in training specialists for sustainable development]. *Scientific Bulletin of UNFU, 25(10), 348-356.* URL: <https://doi.org/10.15421/40251053> [in Ukrainian].
 20. Zysk-Domagala, E. Włączmy Kamarki. Z doświadczeń edukacji zdalnej w szkole i na uczelni. Wydawnictwo Episteme URL: <https://open.icm.edu.pl/handle/123456789/23741> [in Polish].

Funded by
the European Union

І. Стахова, Н. Казьмірчук, І. Карук, Н. Баюрко.

«ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА ДІТЕЙ: СИНЕРГІЯ УКРАЇНСЬКО-ЄВРОПЕЙСЬКИХ ВІДНОСИН»

Монографія

Підписано до друку 12.11.2024.
Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Друк цифровий.
Друк. арк. 13,75. Умов. друк. арк. 12,79.
Наклад 100 прим. Зам. № 8262/1.

Віддруковано ФОП Корзун Д.Ю. з оригіналів замовника.
Свідоцтво про державну реєстрацію фізичної особи-підприємця
серія В02 № 818191 від 31.07.2002 р.

Видавець ТОВ «ТВОРИ».
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 6188 від 18.05.2018 р.
21034, м. Вінниця, вул. Немирівське шосе, 62а.
Тел.: 0 (800) 33-00-90, (096) 97-30-934, (093) 89-13-852, (098) 46-98-043.
e-mail: info@tvoru.com.ua
<http://www.tvoru.com.ua>